

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ**

MENÂKİPNÂME EDEBİYATINDA İNSAN EĞİTİMİ

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Emine GENÇ
02546101**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI**

ANKARA, 2006

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR CETVELİ.....	vii

GİRİŞ

II. BÖLÜM: EĞİTİM VE AHLAK

1.1. Eğitimin Tanımı ve Kapsamı	1
1.2. Ahlak Nedir?.....	5
1.3. Ahlakın Sosyolojik Boyutu.....	5
1.4. Ahlakın Psikolojik Boyutu	7
1.5. Özgürlük ve Ahlaki Özgürlük İle Toplumsal Kuralların İlişkisi.....	8
1.6. Ahlaki Gelişim Evreleri.....	9

II.BÖLÜM: MENÂKİPNÂMELERİN TARİHÇESİ, EDEBİ VE AHLAKİ DEĞERLERİ

2.1. Tasavvufî İlgili Kavramlar.....	14
2.1.1. Tasavvuf.....	14
2.1.2. Veli Tipi.....	15
2.2. Menkıbe (Menkabe) ve Özellikleri.....	17
2.3. İslam Dünyasında Menâkıpnâmelerin Doğuşu.....	18
2.4. Türk Menâkıpnâme Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi.....	19

2.5. Tasavvufun Edebiyatımıza Yansıması.....	25
2.6. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	26
2.7. Tasavvufi Eğitimin İlkeleri.....	27
2.8. Edebiyatın Ahlak ve Değer Eğitimine Katkısı.....	30

III. BÖLÜM: MENKİBELERİN KONULARUNA GÖRE GRUPLANDIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Menkıbe Örnekleri ve Menkıbelerin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi.....	33
3.1.1. Açgözlülük.....	35
3.1.2. Adalet.....	36
3.1.3. Alçakgönüllülük (Tevazu).....	37
3.1.4. Anne Hakkı.....	40
3.1.5. Arkadaş, Dost Seçimi.....	41
3.1.6. Başkasına Değer Verme.....	41
3.1.7. Birlik, Beraberlik.....	43
3.1.8. Cinsel Kimlik Sapmasının Önlenmesi.....	43
3.1.9. Cömertlik.....	44
3.1.10. Çalışkanlık (Meslek Ahlakı).....	45
3.1.11. Diğergamlık (Başkasının Derdiyle Dertlenme).....	46
3.1.12. Doğal Çevreye Duyarlılık.....	47
3.1.13. Doğruluk.....	48
3.1.14. Dürüstlük.....	49
3.1.15. Erken Yaşta Eğitim.....	53
3.1.16. El Emeği, Alın Terinin Önemi.....	54
3.1.17. Eşitlik.....	56
3.1.18. Görünüşe Aldanmama.....	57
3.1.19. Güzel Ahlak.....	57
3.1.20. Hak.....	59
3.1.21. Hatayı Kabullenme.....	60

3.1.22. Hayvan Sevgisi (Yaratılanı Sevme).....	61
3.1.23. Helal Kazancın Önemi.....	63
3.1.24. Hoşgörü.....	64
3.1.25. Kadına Değer Verme.....	65
3.1.26. Kalp Kırmamak.....	66
3.1.27. Kibir (Büyükleme).....	67
3.1.28. Konukseverlik.....	68
3.1.29. Kurallara Uymak.....	69
3.1.30. Merhamet (Acıma, Kıyamama)	70
3.1.31. Nezaket.....	71
3.1.32. Olumlu Duygularla Evrensel Potansiyel Oluşturma.....	71
3.1.33. Saygı.....	73
3.1.34. Sevgi Bağı Kurma.....	75
3.1.35. Tokgözlülük.....	76
3.1.36. Vatanseverlik.....	77
3.1.37. Yardımseverlik.....	77
3.1.38. Yürek Güzelliğinin Önemi.....	78
3.2. Menkıbe Sahipleri Hakkında Kısa Bilgiler.....	79
3.3. Sonuç.....	86
3.4. Öğretmenlere Öneriler.....	88
3.5. Tablo.....	94
SÖZLÜK.....	95
KAYNAKÇA.....	98

ÖNSÖZ

Eğitim belli bir amaç ve program çerçevesinde, bireyi yeteneği ve kapasitesi doğrultusunda geliştirmek ve ona istenilen davranışı kazandırmaktır. Toplumların devamlılığının ülkesinin temel değerlerinde kenetlenmiş evrensel ahlaki değerleri karakterinin parçası hâline getirmiş bireylerin varlığıyla sağlanacağı konusunda kuşku yoktur. Bunu sağlamanın en sağlam, kalıcı ve kesin yolu ise bireyleri eğitmektir.

Edebi eserlerin bireylerin sosyal ve ahlaki davranış kazandırma eğitimine önemli katkısı vardır. Edebi eserlerin hem içeriklerinden hem de estetik yönlerinden ahlaki eğitimde yararlanılabilir.

Menâkıpnâmeler kültür tarihimizin önemli kaynak eserlerindendir. Tek tek menkıbeleri toplayan menâkıpnâmeler; bir veli etrafında oluşmuş, o velinin örnek hâl, davranış ve sözlerini kapsayan eserlerdir. Yaşadıkları toplumlarda her hâlleriyle örnek alınan insanlar olan veliler, halkı ve kendilerine gönüllü öğrenci olanların duygu ve davranışlarında bulunan yanlışlıkları düzeltmek, aşırılıklarını törpülemek ve evrensel ahlaki değerleri benimsemelerini sağlamak için aşamalı bir eğitim sürecinden geçirmişlerdir. Birçoğunun yaşadıkları dönemin üzerinden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen bu örnek insanların menkıbelerindeki ahlaki değerler bugün için de geçerlidir. Çünkü temel insani ve ahlaki değerler zaman ve mekân üstüdür.

Gönüllü öğrencilikten sufiliğe, sufilikten veliliğe uzanan yolda geçirilen eğitim sürecinin sonunda ulaşılan “olgun insan”lık mertebesindekiler, yaratılanı yaratana duydukları sevgiden ötürü hoş görürler.

Bugün toplumumuzda yaşadığımız ve gelecek adına endişe duyduğumuz birçok sorunun temelinde hoşgörü, sevgi ve saygıyı değerimiz hâline getiremeyişimiz yatmaktadır.

Bu çalışmanın eğitimcilerimize ideal nesiller yetiştirme konusunda küçük de olsa bir katkı sağlayacağını umut ediyorum. Araştırmalarım sırasında yardım ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı’ya sonsuz teşekkürler ediyorum.

Emine GENÇ

ÖZET

Bu çalışmada edebiyatımızın önemli kaynaklarından sayılan menâkıpnâmelerdeki ahlaki değerler çağdaş eğitim bilimleri ölçütleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Etüdümüzde, doğuşundan 19. yüzyıl ortalarına kadar yazılmış menâkıpnâmelerden örnekler seçilmiştir. Menâkıpnâme edebiyatının doğuşuna ortam hazırlayan tasavvuf ve tasavvufun sıkça kullanılan terimleri açıklanmıştır.

Velilerin, yaşamları etrafında oluşan menâkıpnâmelerde, sohbetlerinde bulunan halkı ve gönüllü öğrencilerini eğitme metotları ile kendilerinin örnek davranışlarını anlatan kısa hikayelerinden günümüz eğitim sisteminde, nasıl yararlanılacağı sorusunun cevabı verilmeye çalışılmıştır.

Bireylerin hangi yaşta, hangi değerleri kavrayabilecekleri konusunda Lawrance Kohlberg'in ahlaki gelişim evreleri hakkında bilgi verilmiştir.

Bireyde kimlik, kişilik ve karakter oluşumu sırasında ona, ulusal değerleri yansıtan olumlu model şahsiyetler sunmanın evrensel ahlaki değerlerle kendi değerlerinin sentezini yaparak çağdaş birey olma olanağı sağlayacağı vurgulanmıştır.

Zaman zaman sufi, mutasavvıf, gönül ereni, gönül eğitimcisi, veli, olgun insan...vb terimler birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Başka dillerden dilimize geçen sözcüklerin yazımında Türk Dil Kurumu, Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Araştırmada Tezkiretü'l Evliya, Sefine-yi Evliya, Menakıbü'l Arifin, gibi birçok menkıbenin kaynağı olan eserlerden yararlanılmıştır. Emir Buharî, Kaygusuz Abdal, Kuşadalı İbrahim Halvetî, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli ve başka birçok erenin menkıbelerinden yararlanılmış olup adı geçen velilerin yaşam öyküleri hakkında da birkaç cümlelik kısa bilgi verilmiştir.

Çalışmanın sonunda bireye ahlak ve değer eğitimi kazandırılırken menkıbelerden nasıl yararlanılabileceği konusunda öğretmenlere öneriler sunulmuştur.

ABSTRACT

This study is about the critic of Menakıpnames from moral and contemporary point of view. Examples of Menakıpnames from the beginning to 19.th century has been presented in the study. Sufism which has an important role on the birth of Menakıpname literature and its terms were used rather frequently.

The question to how to use the short stories in the Menakıpnames that tell us the Saints' model behaviours and their educational methods of the voluntary students and the community in our present educational system to the contemporary educational system was tried to be answered.

Psychologist Lawrance Kohlberg's development of moral phases was used to explain the understanding capacities of individuals in different ages.

The importance of presenting historical models to make a syntesis of universal moral and individual values in the process of creation of identity and character was specically emphasized.

Sufi, mutasavvıf, gönül ereni, veli, olgun insan, gönül eğitimcisi ...etc. words were used as substitutes. Tezkiretü'l Evliya, Sefine-yi Evliya and Menakıbü'l Arifin that are the main source of the epics were used in this study. The epics of Emir Buharî, Kaygusuz Abdal, Kuşadalı İbrahim Halveti, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli.... were used and a brief story of their lives were presented within a couple of words.

At the end of the study, suggestions were given to the teachers for the best use of epics for the moral and individual development.

Emine GENÇ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne

Emine Genç' e ait Menâkıpnâme Edebiyatında İnsan Eğitimi adlı çalışma j¼rimiz tarafından T¼rk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Anabilim Dalında Y¼KSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

¼ye :

¼ye :

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e	: Adı geçen eser
ev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Evly. Ansl.	: Evliyalar Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
Ölm. ta	: Ölüml tarihi
s.	: Sayfa

GİRİŞ

I. BOLÜM: EĞİTİM VE AHLAK

1.1. Eğitimin Tanımı ve Kapsamı

Eğitim, eğitmek işi, eğitme yollarını gösteren bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Eğitmek ise “bir kimseyi ya da bir şeyi, üzerinde işleyerek güdülen amaca göre geliştirmek, terbiye etmek” olarak açıklanmaktadır (Başaran, 1978: 17). Eğitmek eylemi, sürekli değiştirmek eylemidir. Eğitilen kimse bir amaca doğru sürekli olarak değiştirilmeye çalışılır. Bu nedenle eğitim bir süreçtir. Eğitime tabi tutulan kimsede istenilen yönde bir değişme ve gelişme yok ise eğitme eylemi de yok, demektir.

Eğitim bir süreç, bu sürecin anlamının da bireyi değiştirmek ve geliştirmek olduğuna göre öncelikle bireyde değiştirilmek istenenin ne olduğuna karar vermek gerekir.

“Eğitim bireyin davranışlarının değiştirmeyi amaçlar. Davranış, bireyin gözlenebilen ya da ölçülebilen bilinçli etkinliklerinin tümünü kapsar” (Başaran, 1978: 19). Bu anlamda bireyin tüm bilinçli hareketleri, düşünceleri, duygu gösterileri, bir işi yapması, bir duruma karşı tutumu gibi bilinçli olarak yaptığı tüm eylemleri ve etkinlikleri davranıştır.

Bu anlamda, bir kişinin bir duruma, bir olaya ya da çevresindeki herhangi bir karşıtına yapacağı tepkiyi, bunlara ilişkin düşüncesini, tutumunu, duygusunu değiştirdiğimizde, o kişiyi de değiştirmiş oluruz. Bir başka ifadeyle o kişiyi eğitim sürecinden geçirmiş oluruz. Yapılan eğitim sonucunda bireyde yaşantı ürünü, kalıcı izli davranış değişikliğinin yani öğrenmenin olması için üç temel özellik gerekir. Öğrenme sonucu mutlaka bir davranış değişikliği olmalı, öğrenme bir yaşantı sonucu oluşmalı ve kalıcı izli olmalıdır. Yani öğrenme günlük yaşamda davranış hâline gelmeli, yaşama geçmelidir.

Eğitim ilk önce ailede başlar. Ailedeki ana-baba ve öteki kimseler de çocuğun davranışlarını değiştirirler. Ailenin sahip olduğu kültürel değerlere göre çocuğun davranışları biçimlenir. İlerleyen zamanlarda çocuğun eğitimine aile dışındaki sosyal çevreler de katkı sağlar. Davranışlar yaşantı yoluyla kazanılır ya da değiştirilir. Bu yaşantılar içinde bulunulan sosyal çevrenin etkisiyle kazanılır. Yeni davranışların kazanılması, istenmeyen eski davranışların istenilen davranışlara çevrilmesi bireyin yaşantısına dayanır. Eğitimin gerçekleşebilmesi yaşantının olabilmesine bağlıdır. Yaşanılan sosyal çevrenin de eğitimde rolü büyüktür. Eğitilecek olan kişi, ister çocuk isterse yetişkin olsun, istedik davranışlar kazanması, içinde yaşadığı çevreyle etkileşim sonucu oluşur. Örneğin bir kitabı okuyan insan, kitabın etkisi altındadır. Bir kimse ile tartışan kişi hem karşısındaki kişinin etkisini kabul etmekte hem de karşısındakini etkilemektedir. Bir konuyu anlatan ya da öğreten kişi de karşısındakini etkilemektedir.

İçinde bulunduğu sosyal çevre ile etkileşimi süresince bireyin algılarında sürekli değişimler oluşur. Birey eski algılarını yeni algılarına uydurduğunda ve benzettiğinde algılarını değiştirmiş olmaktadır. Algıların değişmesinde ise, öğrenilen yeni bilgi beceri ve tutumlar daha çok yeni bilgi ve becerilerin kazanılmasına ya da eski davranışların değiştirilmesine neden olur. Bireye yeni davranışlar kazandırmak önceden kazandığı yanlış davranışları değiştirmekten daha kolaydır.

Bireyin içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını, kültürünü özümsemiş, ülkesinin geleceğine sahip çıkan, yüksek ideal sahibi bir insan olarak yetiştirilmesi için eğitimin çağın ihtiyaçlarına uygun olarak yapılması gerekir. Bir toplumun kültürü o toplumun yaşam felsefesinin temelidir. Toplumun yaşam felsefesini gelecek kuşaklara taşıyacak, milletin sürekliliğini sağlayacak bireyleri yetiştirmek için toplumun yapısını, öğelerini tam olarak bilmek ve insan psikolojisinin davranış değiştirmedeki rolünü de göz ardı etmemek gerekir.

“Karakter, bireyin ahlak açısından belirtilen kişiliğidir. Engellere karşı bireyin içinde bulunduğu toplumun gelenek ve ahlak kurallarına hemen her zaman aynı yolda tepkide bulunmasını sağlayan özelliklerinin ya da davranış eğilimlerinin kaynaşmış ahlak yapısıdır” (Öncül, 2000: 574). İnsan, kültür ile ilk ciddi karşılaşmayı ergenlik ve gençlik döneminde yapmaktadır. İnsan kişiliği bu dönemde, içinde yaşadığı kültürle yoğrulur, kaynaşır. Karakter artık iyice belirlemekte, kesin olarak ortaya çıkmakta, sabitleşmektedir.

Gençlik döneminin en önemli psikososyal yanı; karakterin, kimliğin kazanılmasıdır. Gencin bu dönemde sağlam bir kimlik duygusu geliştirebilmesi gerekir. Kimliğin en kısa tanımı “kişinin kim olduğunun ve nereye gittiğinin farkında olması”dır. Yani genç insanın “kimim?” sorusuna verebilecek cevabının bulunmasıdır. Kimlik, özdeşimlerin bittiği yerde başlar. Çocuk, ruhsal gelişimi sırasında çeşitli özdeşimler kurar. Yani çevresindeki yetişkin insanları, dar anlamıyla da ana-babayı model alır, onların davranışlarını taklit eder, içine sindirerek kendi özellikleri hâline getirir. Çocuklukta bu özdeşimlerin birbiriyle bütünleştirilmesi ve gençlik dönemindeki arkadaş gruplarının değerlerinin alınmasıyla kimlik oluşur. Yani kimlik, çocuklukta çevredeki kişilerden kazanılan özelliklerin bütünleşerek benliğe yerleşmesiyle oluşur. Kimlik duygusu ise bu bütünleşmenin yaşanması ve buna bağlı güven duygusudur. Kimlik duygusu sağlam bir bireyin “neyim?”, “kimim?” soruları karşısında duraksamadan vereceği cevapları vardır. Bunun rahatlıkla yapılabilmesi için kişinin kendi bireysel benliğine yerleşmiş olan süreklilik ve aynılık duygusuna gereksinim duyulur. Kimlik duygusu güçlü olan bireyler, kendilerini diğer insanlardan ayrı bir kimse olarak algılayabilirler. Kimliğin gelişimi için toplumsal ortam, çevre önem taşır; yani kişinin kendisini nasıl gördüğü diğer insanların onu nasıl gördüğü ile bağlantılıdır. Gençlik döneminde kişi, yaşamının önceki dönemlerinde yaptığı özdeşimleri birleştirerek kendi kimliğini oluşturabilmelidir.

Bu dönemde örnek kişi ve gruplar, gençlerin kimliklerinin oluşmasında esaslı bir rol oynarlar. Ergen ve genç, idealindeki kişinin bütün hayatını yakından izlemekte, onun bütün davranışlarını aynen yapmaya çalışmaktadır. Birey olarak her genç kız ve erkeğin benzemeye çalıştığı, taklit ettiği bir kişi (sanatçı, futbolcu, şarkıcı, dansçı vs.) olduğu gibi, genç olarak içine katılmak istediği ilgi grupları da olabilir. Bugünün genç ve çocukları geçmişe nazaran daha çok seçenekle karşı karşıyadır. Seçeneklerin çok olması onları daha çok karmaşaya ve yanılsaya itebilir. Genç ve çocuklar hiç etkileşime girmediği, gerçek yaşamını bilmediği kişileri kendine model alabilmektedir. Özellikle görsel medya bazı programlar ve filmlerle toplumsal yapıya zarar verebilecek yayınlar yapabilmektedir. Çocukların ve gençlerin ulusal kimliklerini, kültürlerini ve değerlerini sahiplenmelerine yardım edecek, onların idealleri olabilecek örnek şahsiyet modelleri sunmak, onların toplum normlarına ya da beklentilere uygun olmayan modelleri kendilerine örnek almaları yerine onlara -en azından alternatif-seçenekler sunmak, eğitiminin istenilen yönde ilerlemesine yardımcı olacaktır. Böyle alternatifleri benimseyen gençler en azından görsel medyayı eleştirel bir yaklaşımla izleyecek

ve değerlendirecektir. Alternatifi olmayan genç ve çocuk ise yarar zarar ayrımı yapmakta zorlanacak ve seçimini bilinçsizce yapabilecektir.

Bireyin hangi yaşta hangi davranışı, beceri ve değerleri kazanabileceği, verilecek eğitimin bireyin fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişimine uygun olup olmadığı eğitici tarafından bilinmelidir. Bireyin içinde bulunduğu kişilik gelişimi dönemlerinin özelliklerini bilmek, eğitim sürecini ve sonucunu daha verimli kılacaktır. Kişilik gelişimi üzerinde duran kuramcılar, dönemler içinde sağlıklı gelişimin ortaya çıkması için gerekli koşullardan da söz etmektedirler. Bu koşulların bilinmesi ve sağlanmaya çalışılması bireyin sağlıklı bir kişilik gelişimi göstermesini destekleyecektir. Her birey zihinsel ve ahlaki gelişimini aynı zamanda tamamlamayabilir, ya da eşit zihinsel yeteneğe sahip olmayabilirler. “Kişi zekâsı sayesinde kendi kişiliğini yansız bir şekilde yani dışarıdaki kişilerden biriymiş gibi değerlendirir. Kişinin zekâ yaşına göre ahlaki davranışlarında değişiklikler olur” (Güngör, 1995: 14). Çocukla yetişkinin bir davranışın sonucunu değerlendirmelerindeki farklılık buna örnektir. Bu nedenlerle tüm bireylerin aynı sistemle eğitilmesi her zaman mümkün ve verimli olmaz, bireysel farklılıkların da göz önünde bulundurulması gereklidir.

Bir bireyin, ülkesini dünyanın her bakımdan en uygar ülkelerinin düzeyine erdirmeye çabası içinde olması için bireyin yaşadığı toplumu benimsemesi, kendini o toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görmesi gerekir. Toplumun değerlerine yabancı, kişisel kazanımlarını her şeyin üstünde tutan, birlik-beraberlik ruhundan uzak bireylerin yaşadığı toplumlar bir süre sonra millet olma özelliklerini yitirirler hatta ülke olarak varlıklarını da sürdüremeyebilirler.

Eğitimin bir amacı da, ülkesinin varlığını sürdürme amacını benimsemiş bireyler yetiştirmektir. Hangi dine, dile, ırka mensup olursa olsun tarihte asırlarca varlıklarını sürdürmüş hatta dünya üzerinde söz sahibi olmuş ülkelerin sadece ekonomik ve siyasi üstünlükleri nedeniyle bu konuma geldiklerini savunmak biraz yüzeysel bir ifade olur, ancak ideallerine uygun yetişmiş bireylerin çabalarının ülkelerinin bu konuma gelmelerinde önemi büyüktür, demek hiç de yanlış olmaz.

Buraya kadar daha çok bireyin kimliğini oluştururken toplumunun ahlaki değerlerini özümsemesi, milletin kültürünü yakından tanınması üzerinde durulmuş olsa da bu değerlerin bazılarının evrensel olduğunu vurgulamak gerekir. Temel insani ve evrensel ahlaki değerler özde toplumdan topluma değişmez. Ahlaki değerler zaman, mekân ve kültürler üstüdür.

Dünyanın her yerinde cömertlik, doğruluk, adalet, başkalarına saygı, hoşgörü, yardımseverlik... aynı anlama gelir. Bu değerlerin birçoğu oluştukları toplumun kültüründen, geleneğinden, dininden etkilenir ancak gerçek anlamları değişmez. Değişen, uygulanma biçimleri ve örnekleridir. Örneğin toplumumuzda büyüklerin karşısında ayak ayak üstüne atmak nezaketli bir davranış olarak kabul edilmezken bir başka toplumda bu davranış olağan olarak görülebilir. Toplumdan topluma değişen o toplumun geleneğinden, örfünden, dininden etkilenen örneğin; misafir ağırlamak, selamlaşmak, sofrada oturma adabı ... gibi değerler kültürün bir parçasıdır. Evrensel ve millî değerleri özümsemiş bu değerleri karakterinin vazgeçilmez bir parçası durumuna getirmiş bireyler yetiştirmek için ahlak kavramının tanımını, gelişimini, kapsamını doğru olarak tanımlayıp bu kavramların içlerini doldurmak gerekir.

1.2. Ahlak Nedir?

“Ahlak nedir?” sorusu beraberinde birçok soruyu getirmekte ve yapılacak tanımın bu soruların yanıtlarını da içermesi gerekmektedir. Soru aynı zamanda eğitim, psikoloji, sosyoloji, felsefe, din, politika gibi birçok disiplini ilgilendiren çok boyutlu bir sorudur. Bu nedenle bu soruya cevap vermeden önce çağrıştırdığı diğer soruların da, burada cevaplanmış olmaları önemlidir, çünkü bu soruyu düşünmek, başkalarını da düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Ahlak nedir? Kaynağı nedir? Göreceli midir? Toplumdan topluma çağdan çağa değişir mi? Kurallarla ilişkisi nedir? Bireyin kurallara uymasının sebebi nedir? Birey kurallara uymaya nasıl başlar? Kurallara uyar mı ya da özgür bilinci ile uymayı mı seçer, hem uyar hem de seçerse ne zamana kadar uyar, neden ve ne zaman seçerek uymaya başlar, bireyin ahlakının temeli olan doğru-yanlış, haklı-haksız, karşısındaki kişilere karşı duyarlılığı toplum içinde mi kazanılır yoksa doğuştan gelen bir yetenek midir, olgun ahlaki davranışın ölçütü nedir, ahlak öğrenilir mi, öğretilir mi..?

1.3. Ahlakın Sosyolojik Boyutu

Her nerede kişiler arası ilişkiler varsa orada mutlaka ahlaki eylem vardır. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Sürekli olarak diğer varlıklarla birebir ilişki içindedir. Bu ilişkilerin sonunda “iyi” ya da “kötü” olarak değerlendirilen davranışlar ortaya çıkmaktadır. Kişiler

arası ilişkilerde ahlaki değerlerin evrensel boyutunun yanında kültürel boyutu da vardır. Ahlakın kültürel boyutu toplum tarafından oluşturulur. Ziya Gökalp' e göre "Toplumsal değerlerin tek kaynağı toplumun kendisidir ve bireylerce elde edilen ortak duygu ve bilgi birikimi ortak toplumsal bilinci oluşturur" (Berkes, 1959: 64). Örf, âdetler toplumdan topluma zamandan zamana değişseler bile kökleri çok eskilere dayanan ortak bilinç unsuru olarak toplum düzenini ayakta tutan güçtürler. Örf ve âdetler insanlar üzerinde de çok etkili yaptırım gücüne sahiptir. Toplum içinde ve toplumun kültürünün ölçüt alınmasıyla gösterilen davranışlar ahlakın sosyal boyutunu oluşturur. Bireyin sadece kişisel ilişkilerinde diğer bireylere karşı değil, yaşadığı topluma, dünyaya, doğal çevreye, doğal kaynaklara karşı sorumluluğu vardır. İnsanın dünyadaki diğer insanlara, başka toplumlara karşı sorumluluğu nedir? Robinson Crusoe'nun ahlaki sorumluluğu nedir, toplum içinde yaşamadığına göre onun ahlaki yükümlülüğü neye karşıdır? Eğer ahlak sadece içinde yaşadığımız topluma karşı bir sorumluluk alanı değilse, toplumumuz dışındaki toplumlara, başka insanlara, dünyaya karşı sorumluluğumuz ne olacaktır; insanın içinde yaşadığı doğaya, dünyaya, evrene ve diğer canlılara karşı taşıdığı yükümlülükler ne olacaktır? Anız yakan bir köylünün ahlaki sorumluluğu var mıdır? Denizlere bırakılan petrol atıkları, okyanuslarda yapılan atom bombası denemeleri, geri kalmış ülkelere gönderilen nükleer atıklar, virüs yayıp bilgisayarları çökertme türünden internet suçları, yok edilen doğal çevre, tarih ve insanlık mirası... Bu problemler içinde yaşadığımız çağın teknolojik gelişmelerine paralel olarak değişiklik gösterebilir. Bu problemler ahlakın bir evrensel boyutu olduğunu da göstermektedir. Bütün bunların, bu gibi problemlerin ahlakla ilgisi var mıdır? Eğer varsa, o zaman ahlak anlayışımız ve tanımımızı değiştirmemiz gerekecektir. "Ahlak nedir?" sorusu, kuralların varlığı ve gerekliliği konusunu ve "Kurallar niçin vardır?", "İnsan neden topluma ve kurallara uyma ihtiyacı duyar?" sorularını da gündeme getirmektedir. "Evrenin odağı insandır. Evrende var olan her şey insan içindir. İnsanın en önemli özelliği ahlaki bir varlık olmasıdır. Ahlaki varlık demek bireyin eylemleriyle kamulaşması; parçanın kişilik hâlinde bütüne açılmasıdır" (Ülken, 2003: 29). "İnsan sevgisini bireylere, gruplara, bütün canlılara hatta bütün eşyaya çevirdiği zaman kendini varlıkla bir hisseder. Bu parçada bütünü görmek, parça yardımıyla bütünü sevmektir. Bu sevgiyi Mevlana' da görmekteyiz" (Ülken, 2003: 282). Böyle bir kozmik sevgi tüm insanların yüreklerini kapladığı zaman; kalp kırmak, anız yakmak, vergi kaçırmak, doğal çevreyi tahrip etmek... hiç kimsenin aklına bile gelmeyecektir. Ancak ne yazık ki tüm dünyanın acilen ihtiyacı olan kozmik sevgi evreni henüz kaplamadığı için problemler devam etmektedir.

Tüm insanlar, sevmek, sevilmek, gruba ait olmak, takdir etmek-edilmek, grup içinde başarılı olmak... ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçları onun başkalarıyla beraber yaşaması zorunluluğunu doğurur. Diğer yandan birey özgür olmak, kendini geliştirmek, kendi mutluluğu, başarısı için çabalamak ihtiyacı da duyar. Bu iki farklı ihtiyaç birbiriyle çatışabilir. Kurallar, bu çatışmanın en aza indirgenmesine yarar. Kurallar, bireyin hem diğer bireylerle birlikte daha uyumlu/barışık olmasını mümkün kılar; hem bireye, ihtiyacı olan azami özgürlüğü garanti eder. Kurallar, bireyin kendi özgürlüğünü yaşarken başka bireylerin özgürlüğüne zarar vermemesini sağlar ve böylece bir yandan bireyi kısıtlarken, diğer yandan başka bireylerin özgürlüklerinin onun özgürlüğünü engellemesini sınırlayarak bireye ihtiyacı olan özgürlüğü verir. Bu anlamda kurallar bireyin azami özgürlüğünün garantisidir. Bireysel ahlak ise bu türden kurallara bireyin özgür irade ve bilinci ile uyması ve bireyde böyle bir bilincin oluşması sürecidir. Bu sebeple Psikolog Piaget, çocuklarda ahlak gelişimini incelemek için onları oyun oynarken, oyun kurallarına nasıl uyduklarını, kurallara saygı bilincinin nasıl geliştiğini gözlemlemiştir. Bu genel girişten sonra, “Ahlak nedir?” sorusu psikoloji ve gelişim psikolojisi açısından ele alınacak ve ahlak gelişimi teorilerindeki anlamları üzerinde durulacaktır.

1.4. Ahlakın Psikolojik Boyutu

Psikoloji bilimi açısından önemli olan ahlak kavramının ahlaki davranış olarak tanımlanmasıdır. Ahlaki davranış, bir toplumun ahlaki normlarından bağımsız olarak var olamayacağından, psikoloji açısından da önemlidir. Ahlaki davranıştan söz edildiğinde, ahlaki normlar sistemi içinde, belli ölçüde çevreye ait olan ve ondan belli ölçüde etkilenen bireyin açısından bakmış oluyoruz. Ancak, bireysel ahlak, sadece davranışla sınırlandırılmamalı, ahlaki düşünme ve bilinç süreçlerini de içermelidir. Birey özgür iradesiyle toplum içindeyken de kendi başınayken de aynı davranışı sergilemelidir. Ahlak sadece toplum içinde gösterilen bir davranış biçimi olarak değerlendirilirse birey kendi başınayken kimsenin kendisini görmediği ortamlarda gayri ahlaki şekilde davranabilir. Olması gereken, ideal olan toplum içinde de yalnızken de aynı davranışı göstermektir. Tasavvufi anlayışa göre sergilenmesi gereken davranış biçimi ilahî bir kamera tarafından her davranışının kayda alındığının bilincinde olmak ve günün birinde bu kayıtlardan dolayı sevgilinin sevgisinden mahrum kalacağını bir an bile aklından çıkarmayıp sözlerini ve eylemlerini buna göre düzenlemektir. Tasavvuf anlayışı ile gelişim psikologlarının görüşleri arasında bu noktada fark vardır.

Farklı gelişim psikologları seçtikleri araştırma modeli ve teoriye göre bu tür problemlerin sadece belli bir grubuyla çalışmaktadırlar. “Araştırma konularındaki seçiciliğe ve araştırma yönelimlerinin farklılığına rağmen, olgun ahlaklılığın tanımına ilişkin üst kriterler arandığında, ahlak konusundaki araştırmalarda, genel olarak farklı yaklaşımları temsil eden üç ayrı ölçütten söz edilebilir:

- Normların içselleştirilmesi; yani dışsal kontrol, zorlama olmadan normatif yükümlülüklerin yerine getirilmesi ya da gerekliliklerin yaşanması yahut bireyin kendisi tarafından savunulan bir norma uyması,

- Adalet duyarlılığı; bir sosyal sistemdeki ödül ve cezaların ya da kaynakların alışverişi ve paylaşımına dair kurallar hakkındaki adalet bilinci ve duyarlılığı,

- Kendi ihtiyaç ve çıkarlarını geri çekme-vazgeçebilme; karşılıklı sorumluluk bazında başkalarına karşı kendi ihtiyaç ve çıkarlarından vazgeçme; eş duygunun (empati), suçluluk duygularının hissedilmesi; bir başkasına yardım edildiğinde ya da ona zarar verilmediğinde söz konusu olan manevi tatmin denilen duyguların yaşanabilmesi durumunu ifade eder” (Çiftçi, 2003: 65). Bu üç kriter ahlakın üç boyutu olduğunu göstermektedir: Bilgi, duygu ve davranış. Bilgi; bireyin ahlaki değerleri öğrenmesidir. Bu davranışı yaşamına geçirmesi; davranış, bu davranışı yerine getirdiğinde ya da getirmediğinde hissettikleri ise duygu boyutudur. Örneğin yalan söylemenin yanlış ve zararlı olduğunu öğrenmek bilgi, yalan söylemek davranış, yalan söylediğinde duyduğu iç huzursuzluğu ise duygudur. Her birey yanlış bir davranış yaptığında aynı derecede iç huzursuzluğu hissetmeyebilir. Bireyin kazanması gereken de dışsal herhangi bir zorlama olmadan yanlış yaptığında içsel kontrol mekanizmasını harekete geçirmesidir. En doğrusu da iç huzursuzluğu hissedebileceği davranışları yapmamaktır. Bilgi ve davranış genellikle model olarak alınan insanlardan öğrenilir. Duygu ise eğitilerek öğrenilir.

1.5. Özgürlük ve Ahlaki Özgürlük ile Toplumsal Kuralların İlişkisi

Ahlak gündelik hayatta önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların bütün davranış biçimlerinde ve alışkanlıklarında belli değer tasarımına dayanan ahlaki bir bağlılık söz konusudur. Acaba somut olarak gündelik hayatta ahlak kavramı ile nasıl karşılaşıyoruz?

Bağlayıcı olduğu kabul edilerek belirlenmiş olan norm ve değerlerin soyutlaması

olarak ahlak, buyruklar (-melisin, malısın) ya da yasaklar (-memelisin, -mamalısın) biçiminde kişi ya da topluluğa uyarıda ve çağrıda bulunma şeklinde karşımıza çıkar. Ancak, olgun ahlaki eylemin varlığından bahsedebilmek için; bütün bu emir ve yasak cümlelerinin herhangi bir dışsal zorlama ve talep ile ya da ödül beklentisi yahut ceza korkusu ile yapılmayıp, bireyin özgürce bu kuralların buyurduğu davranış kalıbına veya bu davranış kalplarının evrensel hukuk yasalarına uygun alternatiflerine kendi aklının ve iç hesaplaşmalarının süzgecinden geçerek otonom kararı ile varabilmesi gerekir.

Buna göre bir pastayı dağıtmak için keserken hangi dilimin kendisine geldiğini bilmeyen kimse, dilimleri olabildiğince eşit keser. Ancak birey hangi dilimin kendisinin payına düşeceğini kestirebildiği durumlarda da pasta eşit dilimlere bölmelidir. Birey bu davranışı dışarıdan gelmeden doğru olduğuna inandığı için kendiliğinden yapmalıdır. Ahlaki gelişimin üst sınırı ve olgun ahlak tanımı böyle davranışların kapsamındadır. Günlük yaşamda kendisine yapılmasından rahatsızlık duyduğu ya da duyabileceği davranışları birey başkalarına yapmamayı alışkanlık hâline getirmelidir.

İnsan eylemlerinin temelini oluşturan özgürlük, herkesin kendi istediği gibi davranacağı keyfilik adına bir özgürlük değildir. Ahlaki özgürlük anlamındaki özgürlük, insanın ihtiyaç ve dürtülere bağımlı, ama bütünüyle bunlarla belirlenmemiş rasyonel bir duyu varlığı olarak kendine kurallar koyması ve özgür olduğu için, bu özgürlüğün korunması, kendi koyduğu kurallara uyması demektir. Çünkü ancak bu özgürlük kurallarına kendi bağlı kaldığı kuralların bağlayıcılığı görülür ve böylece ahlak oluşur. Kuralsız özgürlük, insani olmayan bir özgürlüktür.

1.6. Ahlaki Gelişim Evreleri

Ahlak gelişimi konusunda en çok kabul gören iki aşamalı gelişim modelidir. Piaget çocukların yaşlarına bağlı olarak yargılama sistemlerinde meydana gelen değişmelere ilişkin gözlemleri sonucunda ahlak gelişimi ile ilgili olarak “dışa bağlı dönem” ve “özerk dönem” olmak üzere iki dönem belirlemiştir. Dışa bağlı dönem bebeklikten 10 yaşa kadar olan dönemi kapsar. Bu dönemde çocuklar ahlaki yargılar açısından başkalarına bağımlıdırlar. On bir yaştan sonra başlayan özerk dönemde ise değerlendirmeler görecelik kazanmaya başlar. Bu dönemdeki çocukların yargılamalarında esneklik göze çarpar. Piaget’in kuramını geliştiren psikolog Kohlberg insanların ahlaki gelişimlerini üç düzey ve her bir düzeyin içinde yer

verdiği ikişer basamak hâlinde incelemiştir. Günümüzde bu incelemenin bazı yönleri eleştirilse bile eğitimcilerin ve gelişim psikologlarının çoğu tarafından kabul görmektedir.

I. Düzey (Gelenek Öncesi Düzey) : Bu düzeyde kişi iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kültürel kural ve değerlere açıktır. Ancak bunları, ceza ödül gibi fiziksel sonuçlarına göre ya da bu kuralları ortaya koyan kimselerin fizik gücüne göre değerlendirir. Bu düzey iki basamaktan oluşur.

1. Basamak : “Kurallara Uyma ve Ceza Yönelimi: 4-7 yaşlarındaki çocuklar bu basamakta yaşarlar. Davranışın sonuçları, o davranışın iyi ya da kötü olduğunu tayin eder. Bir davranış cezalandırılıyorsa kötü, cezalandırılmıyorsa iyidir. Cezadan kurtulmak ve yetkiye karşı tam riayet kendi başına değerlidir. Çocuk için büyüklerin sözünden çıkmamak önemlidir, çünkü onlar büyük ve güçlüdür. Başın derde girmemesi önemlidir. Bir eylemin iyi ya da kötü olup olmadığının sözde açık olduğunu ve onu haklılaştırmak için kurallara dayamak ve bir etiket altında ifade etmekten başka bir olguya ihtiyaç olmadığı anlayışı hüküm sürer” (Erden ve Akman, 2005:101) . Psikolog Piaget 2-7 yaş arasındaki çocukların zihinsel gelişim düzeylerini “İşlem Öncesi Dönem” olarak adlandırmış ve yaşlarının en belirgin özelliğinin dil gelişimi olduğunu vurgulamıştır.

2. Basamak : “Saf Çıkarıcı Yönelim: 7- 10 yaşlarındaki çocukların ahlaki gelişimleri bu basamaktadır. Doğru davranış, kişinin gereksinmelerini tatmin eden davranıştır. Çıkarıcı alış-veriş kavramı; (sen bana yardım et, ben sana ederim) sevgi, bağlılık ve adalet kavramı yerine geçerlidir. Çocuk, sevgi görmek, ödüllendirilmek için ödüllendirilen davranışları yapar, cezalandırılan davranışlardan çekinir. Eylemlerin ahlaki doğruluğu genellikle göreceli biçimde yargılanır. İnsanın kendi çıkarını koruma peşinde olduğu ve ahlaki sözleşmelerin evrensel ahlak değerleri ve beklentilerden ziyade pratik muhakemelere dayandığı düşüncesi çıkış noktasıdır” (Erden ve Akman, 2005: 102). Piaget 7-11 yaşlarındaki çocukların zihinsel gelişimlerini “Somut İşlemler Dönemi” olarak nitelemiş ve bu yaşlardaki çocukların sosyal yönlerinin gelişim gösterdiğini vurgulamıştır. Bu yaştaki çocuklar soyut kavramları kavrayamazlar.

Ahlaki yargının geleneksel düzeyinde insan, genel normlar gibi, iyi bir insan olmanın ne demek olduğunu, ahlaki ya da dini yasaların ve kurumsal hakların ve ödevlerin öngördüğünü, kendisi nasıl tasavvur ediyorsa ona göre yaşamayı dener.

II. Düzey (Geleneksel Ahlak) : “Bu düzeyde, kişinin bir üyesi olduğu ailenin, arkadaş grubunun ya da çevrenin beklentileri kendi başına değer taşır. Seçilen referans grubunun doğru kabul ettikleri, çocuğun gözünde de doğrudur. Buradaki tutum sadece sosyal düzen ve beklentilere uymak değil, aynı zamanda onlara sadakattir. Mevcut sosyal düzenin korunması ve desteklenmesi ve bu düzenin kurum ve gruplarıyla özdeşleşmek önemlidir” (Erden ve Akman, 2005: 103). Bu düzey iki basamaktan oluşur:

3. Basamak : “İyi Çocuk Eğilimi: 10- 13 yaşlarındaki çocuklara göre bu basamakta iyi davranış, başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan ya da onlar tarafından takdir edilen davranıştır. Yaygın davranış normlarına uyma ön plandadır. Davranış niyete göre değerlendirilir. ‘İyi niyetli olmak’ önem kazanır. Güven, sadakat, saygı, karşılıklı ilişkilerin devamlılığı ve minnettarlık önemlidir. 3. Basamakta, ahlaki değeri, rollere ilişkin davranışlardan ibaret olarak tanımlayan genel normlara odaklanılır. İyi bir insan, başkalarıyla ilgilenen, başkalarıyla karşılıklı ilişkiler içinde, başkalarının beklentilerini gerçekleştiren ve grubundaki olağan ödev ve haklara saygı gösteren, iyi niyet sahibi bir kişidir” (Erden ve Akman, 2005:103).

4. Basamak : “Kanun ve Düzen Eğilimi: 13+... yaşlarındaki ergenler için bu devrede önemli olan, başkalarını memnun edecek davranışlarda bulunmak değil, yerleşmiş kurallar ve sosyal düzeni korumaktır. Doğru davranış, görevini yapmak, otoriteye saygı göstermek, kural ve yasalara uymaktır. Kurulu sosyal düzen eleştirilmeden kabul edilir. Bireyin vicdanı, toplumun sosyal, hukuksal, ahlaki ve dinî kurumlarında somutlaşan ödevleri ve hakları tanımlar ve onlara göre davranır. Ahlaki anlayışlar burada bir sistem, ideoloji karakteri alırlar ya da daha ziyade bireyselleşmiş bir vicdan fonksiyonunun bir bölümü olabilirler. Piaget’ ye göre 11-15 yaşlarındaki ergenler “Soyut İşlemler Dönemi”ndedirler. Soyut kavramları anlayıp değerlendirebilirler. Motor gelişimleri yoğun şekilde devam etmektedir”(Erden ve Akman, 2005: 103).

III. Düzey (Gelenek Üstü Ahlak Düzeyi) : “Bu Düzeyde geçerliği ve uygulanırlığı olan ahlaki değerleri ve ilkeleri, bunları ortaya koyan grup ya da kişilerin yetkilerinden ve kişinin bu gruplarla özdeşleşmesinden bağımsız olarak tanımlama çabası görülür. İlk düzeyde otorite kişinin tamamen dışındadır. İkinci düzeyde kişi otoriteyi içselleştirmiştir, ancak sorgulamaz. Bu üçüncü düzeyde ise kişisel otorite oluşur. Kişi kendi seçtiği, üzerinde

düşündüğü ahlak ilkelerine göre yargılarda bulunur. Gelenek sonrası ya da prensipler düzeyindeki insan, özgürlüğe, eşitliğe, birlikteliğe, bireyin esenliğine ve birey onuruna saygıya yönelik soyut ahlaki prensipleri geliştirir. Prensipler spesifik ahlaki kurallardan birçok açıdan ayrılır. Prensipler, somut formüle edilmiş kuralların üstünde yer alan geniş kapsamlı ahlaki muhakemeleri/mülahazaları içerir. Birçok ahlaki kural “çalmamalısın, öldürmemelisin, yalan söylememelisin, dolandırmamalısın” gibi negatif formülasyona sahipken prensipler, genellikle yaşam, özgürlük, insan onuru gibi pozitif değerleri içerir. Prensipler spesifik ahlakî kuralları ya da rol anlayışlarını kapsar ve onlara daha derin ahlaki bir anlam verir” (Erden ve Akman, 2005: 104). Bu düzeyde de 2 basamak vardır.

5. Basamak : “Kontrat ve Yasaya Uygunluk Yönelimi: Bu devrede doğru davranış, insan hakları ve toplum yararı gözetilerek toplum tarafından incelenip kabul edilmiş ilkelere uygun davranıştır. Bireyin fikir ve değerlerinde farklılıklar gösterdiği bu basamakta, görüş birliğine varma teknikleri önemsenir. Ancak doğru ve yanlışın kişisel değer sorunu olduğu da kabul edilir. Ahlaki prensipler, rasyonel bir insan tarafından kabul edilebilen genellenebilir haklara ve değerlere dayanır. Spesifik ahlaki ödevler, beklentiler ve haklar, adil bir toplumun esasını oluşturan temel insan haklar ve değerlerinden çıkarılır. Çatışma durumlarında, prensipler somut yasalar ve kültürel alışkanlıkların önünde önceliğe sahiptir. Ahlaki beklentiler, açık ya da gizli bir toplum sözleşmesine dayanan, sosyal refaha, sosyal işbirliğine ve sözleşmelere yönelmiştir. Spesifik yasaların, alışkanlıkların, geleneklerin geçerliliği, genel ahlaki prensiplere göre yargılanır” (Erden ve Akman, 2005:104). Yasal görüş kabul edilmekle birlikte, topluma daha fazla yarar sağlayabilmek için yasaların değişebileceğine inanır.

6. Basamak : “Evrensel Ahlak İlkeleri Tercih Eğilimi: Bu en yüksek devrede doğru ve yanlış, sosyal düzenin yasa ve kurallarıyla değil, kişinin kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlak ilkeleriyle tanımlanır. Bu ilkeler somut ahlak kuralları olmayıp genel soyut ilkelere dir. Bunlar, evrensel adalet ilkelerini, insan haklarını ve insana saygıyı içerebilir. Ahlaki prensipler, Adalet; insan onuru önünde, her değerın üstünde olabilecek içsel bir saygı, bütün insanları kapsayacak, evrensel insan işefkat ve ilgi, başkalarının/ötekilerin de özgürlük oranı ile optimum düzeyi iyi evlat, iyi öğrenci iyi eş, iyi arkadaş, iyi komşu, iyi meslek erbabı gibi rollere ilişkin davranışlarda uyum içinde olabilecek en fazla özgürlük oranı ve kaynakların paylaşımı bakımından eşit haklardır. Sosyal ilişkilerin, değer ve onura sahip davranışları otonomluk kazanmış insanların birbirini saymasına dayalı olması gerekir” (Erden ve Akman, 2005: 105)

Kohlberg'e göre çok az kişi üçüncü düzeeye geçer. İnsanların çoğu ikinci düzeeyde kalır. Üçüncü düzeey olarak tanımlanan ahlaki düzeey, tasavvufi anlayışın kamil (olgun) insanıdır. Tasavvufi eğitimde amaç bireyi üçüncü düzeeye çıkarıp onun kâmil insan hâline gelmesini sağlamaktır. İçinde yaşadığı toplum içinde millî ancak bu millî kimliği koruyarak evrensel ahlak ilkelerini benimseyip bu ilkeleri yaşam biçimi hâline getiren bireyler yetiştirmek amaçtır.

Öğretmenin, eğiteceği bireyin hangi yaş grubunda hangi ahlaki gelişim düzeyinde olduğunu, bireysel farklılıklarını bilmesi hem işini kolaylaştıracak hem de eğitimin sonucunu daha verimli kılacaktır.

Başka ülkelerin çağdaş eğitim metotlarını öz malzememizde kullanmalıyız . Eğitimin yöntemi ve metodu evrensel ve çağdaş; “kim” neye göre eğitilecek ise millîdir. Bu ayrımı yapmak çok önemlidir. Uygarlık tarihimizde tüm dünyanın hayranlığını kazanmış ve içlerinde adına bir yıl armağan edilmiş eğitimcilerimiz, yeryüzünde yüzlerce yıl hükümlanlık sürmüş, çağdaşlarına en uygar şekilde örnek olmuş devletlerimiz olduğuna göre; biz, köklerimizden alacağımız güçle dallarımızı kuvvetlendirebiliriz. Köklerimize ait kültürel unsurlar ve ahlaki değer örneklerini içeren menkıbeler tasavvufi yaşam çerçevesinde oluştuklarına göre tasavvuf ve tasavvufla ilgili kavramlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

II. BÖLÜM: MENÂKİPNÂMELERİN TARİHÇESİ, EDEBİ VE AHLAKİ DEĞERLERİ

2.1. Tasavvufî İlgili Kavramlar

2.1.1. Tasavvuf

Tasavvuf, bir felsefe sistemi olmaktan daha fazla, belli bir grubun düşünce ve duygularına hâkim olmuş bir inanç olması nedeniyle incelenmesi ve araştırılması gereken bir konudur.

“Tasavvuf Allah’ın varlığını bilme, evrenin ve insanın varoluş sebebini anlama, kötü huyları terk edip güzel huylar edinme, kimseden incinmeme ve kimseyi incitmeme, herkesin yükünü çekme ama kimseye yük olmama, temiz bir kalp ve pak bir gönül sahibi olma, olgun insan olma ve bütün mensuplarının birbirini dost ve kardeş tanıdığı bir birliktir” (Uludağ, 2001: 339-340). İslam Peygamberinin Mekke döneminde başlayan önderliği, dinî-ahlaki olgunluğa önem veren bir anlayışı benimsemiştir. Medine döneminde ise dinî ahlaki olgunluğun yanı sıra yeni bir sosyal yapı ilkeleri de ard arda gerçekleşmeye başlamıştır. “İlk zamanlarda tenhada ibadetle geçirilen bir yaşam biçimi olarak başlayan tasavvuf; sonraları dinin ruhunun gerçek canlılığının ve tazeliğinin sürekli olarak korunduğu bir yaşam biçimi hâline gelmiştir. Bu özellikleri özümseyen ilk kişi Hasan-ı Basrî’dir (ölm.ta: 728). Tasavvufu bir yaşam tarzı hâline getirenlerin sayısı arttıkça “inziva” denilen tenhada ibadetle geçirilen yaşam biçimi “halvet der encümen” şeklinde yaşanmaya başlanmıştır. “Herkesle beraber, buna rağmen yalnız” olarak açıklayabileceğimiz bu anlayış “halk içinde Hak’la beraber” olarak da ifade edilmiştir. Kişi kendini toplumdan soyutlamayacak ama duygularına ve davranışlarına her an toplum içinde de yalnızken de Hak tarafından görülüyormuş gibi çekidüzen verecektir. Tasavvuf başka kaynaklardan da etkilenmiş olsa da -çünkü başka din ve felsefelerde de tasavvuf vardır- asıl kaynağını Kur’an’dan, Peygamberin sözlerinden ve davranışlarından almıştır. Hindistan’da, Mısır’da, Yunanistan’da Yahudilikte (Kabbalizm), Hristiyanlıkta, İslam tasavvufuna benzeyen (Mistisizm) tasavvuf vardır. Diğer bazı dinlerde ve İslam dininde tasavvuf “vahdet-i vücud” inancına dayanır. Vahdet-i vücud “tek vücûd” anlamına gelir. Allah’tan başka varlık olmadığını algılayan ve bunun bilincine varan insan,

diğer tüm varlıkların asıl varlığın yansıması olduğuna sadece teorik bir bilgi olarak değil, yaşayarak tüm duyularında hissederek inanır” (Uludağ, 2001: 364). Asıl varlık Allah’tır. O ölümsüzdür. Onun dışında her şey, sonradan yaratılmıştır, ölümlüdür ve gölge varlık olarak isimlendirilir. Tasavvufi ilkeleri yaşam biçimi hâline getirenler, edebiyatımıza yeni bir tip kavramı kazandırmışlardır.

2.1.2. Veli Tipi

“Tasavvufun asıl amacı insanı olgunlaştırmak, kötü huylardan arındırmak tasavvuf deyimiyle “olgun (kamil) insan” yapmaktır. İnsanın bu ideale ulaşma sürecinde yaptığı mücadele “veli” kavramını oluşturmuş bu mücadeleyi başaran kişi veli “Allah dostu” olarak nitelendirilmiştir” (Kaplan, 2004:111). Türkçe’de veli sözcüğüyle birlikte bu sözcüğün çoğulu olan “evliya” da aynı anlamda kullanılmaktadır. Yüzyıllar boyunca dünyaya hakim olmayı amaçlayan Türkler İslamiyet’i iyice benimseyince, İslamiyet ile kendi kültürleri arasında her sahada güzel eserler vererek bir sentez oluşturdular. “Bunlardan en önemlisi, Türk destanlarında yüceltilen” alp tipinin gazi tipi hâline gelmesidir. Gazi tipi de alp tipi gibi dünyayı fethetmeyi gaye edinen bir kahramandır, İslamiyet onun savaşına yüce bir anlam kazandırır. Kaynağı binlerce yıl öncesine uzanan Oğuz Kağan Destanı tarihî bir şahsiyeti anlatsa bile, halkın belleğinde efsanevi bir şekil almıştır. Fakat Alparslan, Fatih, Kanunî, Sultan Süleyman, Yavuz Selim, yaptıkları tarihî belgelerle bilinen, gerçek gazi şahsiyetlerdir. Türk-İslâm kültür ve uygarlığının oluşumunda gaziler kadar velilerin de büyük rolü olmuştur. Alp tipinin bir devamı olmakla beraber, gaziler de İslam dininin değerler sistemi içinde yer aldıklarına ve bu değerler uğruna savaştıklarına göre, doğrudan doğruya bu değerlerin taşıyıcısı, yayıcısı ve asırlar boyunca devam ettiricisi olan velilerin rolü gazilerden de büyüktü” (Kaplan, 2004: 112). Gazilerin çoğunun yetişmesinde velilerin rolü vardı. Ülkelerin fethinde gaziler ön planda görünürler, fakat orduların ve geniş halk kitlelerinin manevi gücünü, hayat felsefesini veliler sağlardı. Veliler İslam’ın kutsal değerlerine aykırı davranan yöneticilere karşı doğruyu savunurlardı. Tasavvuf felsefesine göre insanın manevi güce ulaşması için irade ile içgüdülerini yenmesi şarttır. Az yemek, az uyumak, az konuşmakla ve Allah’ı çok anmakla kişi manen eğitilmiş olur.

Velilerin birçoğunda keramet olarak nitelendirilen olağanüstü hâller görülür. Olacakları önceden bilme, insanların duygu ve düşüncelerini okuma aynı anda birden fazla

yerde olabilme ...gibi. Ancak insanüstü hâller gösterme veliliğin olmazsa olmaz şartlarından değildir.

“Benzer birçok örnek olmakla beraber Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi de, manevi öğretmeni Edebali'nin kızı ile evlenir. Menâkıpnâmeler göre Yıldırım Bayezit'in kızı da büyük bir veli olan Emir Sultan ile evlenir. Bu olaylar hem veliler ile padişahlar arasındaki yakınlığı hem de velilerin sultanlardan daha üstün bir konumda olduklarını gösterir. Veliler, güçlü manevi etkileriyle tarihî şahsiyetler ve olaylar üzerinde önemli roller oynamışlardır. Menâkıpnâmelerin çoğunda velilerin soyları sahabelere dayandırılır. Bu bilgilerin doğruluğunu her zaman kanıtlamak mümkün olmasa da böylece onların manevi gücü dinî-tarihi bir geleneğe bağlanmış olur. Veli soyundan gelmek veli olmak için yeterli değildir. Bir eğiticinin rehberliğinde sıkı bir eğitimden geçmek gerekir”(Kaplan, 2004:112). Türk toplumunda tasavvufî ekoller, sadece kendi içlerinde şekil alan belli insan tipleri yetiştirmekle kalmamış, Yunus Emre örneğinde görüldüğü üzere, sanat ve edebiyat yoluyla, belli bir hayat felsefesini geniş kitlelere yaymıştır. Eskiden Türk toplumunda saray, ordu ve bürokrasi, ezici, maddi, mutlak bir güce dayanıyordu. Veliler topluma hakim olan bu sisteme karşı, onu küçümseyen, eleştiren, yerli yerine oturtan manevi bir güç oluşturmuşlardır. Onlar, çağdaş toplumlarda iktidarı ve diğer ezici güçleri, fikirleri ile eleştiren aydınlara benzetilebilir.

Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra, esnaf tabakasına mensup olan gençler, kendi aralarında bir korunma teşkilatı kurmuşlardır. Onların başlıca özelliklerinden biri çalışan insanlar olmalarıdır. Sabahtan akşama kadar kendi işlerinde çalışırlar, ikinci vakti kazandıklarını ustalarına verirler, beraber yer, içer, ibadet eder ve eğlenirler. “Ahiler, iyi Müslüman olmakla beraber, veliler gibi dünyadan el etek çekerek, kendilerini tamamen din ve ibadete vermiş dervişler değillerdir. Onlar ibadet kadar, yeme, içme ve eğlenceden de hoşlanırlar. Hayat felsefeleri ve yaşayış tarzları çalışmaya, dostluğa ve yardımlaşmaya dayanır. Hacı Bayram-ı Veli ile ilgili yayınlanan vakıf belgelerinin birinde adları geçen kişilerden dokuzu ahi unvanı taşımaktadır. Bu, Hacı Bayram-ı Veli ve O'nun çizdiği yoldan gidenlerin ahi olduklarına işaret etmektedir. Buradan ahilerin de tasavvufi çevrelerin çok da dışında olmadıkları söylenebilir. Ahiler yetiştirilirken, yemek yemek, su içmek, konuşmak, evden çıkmak, yolda yürümek, hamamda hizmet etmek gibi davranış eğitiminin yanı sıra mesleğini en iyi şekilde yapmak, helal kazanmak, kimseye haksızlık yapmamak gibi meslek ilkeleri de benimsetilir”(Kaplan, 2004: 97). O devirde ahiliğin köylere kadar yayılmış

olması ve bu eğitimin bozularak da olsa, bir gelenek hâlinde asırlarca devam etmesi, Türk halkının şahsiyet ve karakterinin nasıl oluştuğunu anlamak bakımından gerçekten ilgi çekicidir.

Bu durumda; Yunus Emre bir velidir, Yavuz Sultan Selim bir gazidir, Hacı Bayram-ı Veli bir ahidir, şeklinde değerlendirilebilir. Ancak her üçü de veli karakteri gösterirler ve kendilerinin kahramanı oldukları menkıbeleri vardır.

2.2. Menkıbe (Menkâbe) ve Özellikleri

Arapça menkıbe bir kişinin övülmeye, üzerinde durulmaya değer işleri, davranışları anlamına gelen bir sözcük olup çoğulu menâkıbtır. Tarihe mal olmuş kişilerin yaşam öyküleri, bazı zümrelerin övgüye değer işleri için de kullanılmış hatta bazı kutsal kentleri betimleyen yazılara da menâkıb denildiği görülmektedir. Ancak konumuz tasavvuf akımıyla ortaya çıkan menkıbe kavramıdır.

“Müslüman Türkler arasında menkıbelerin doğuşu, İslamiyet’in kabulüyle birlikte gelen tasavvufun etkisiyle oldu. İslam öncesi devirlerden kalma pek çok efsane, destan vs.nin bu doğuşa zemin hazırladığı da bir gerçektir” (Ocak, 1997: 31). Menkıbelerde harikulade olayların anlatımı yaygındır. Olaylar genellikle edebi kaygıdan uzak bir şekilde anlatılır. “Genel olarak menkıbeler incelendiğinde şu özelliklere sahip oldukları görülür:

- 1- Kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.
- 2- Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.
- 3- Sadece eğlenmek, bir varlığın veya doğa olayını açıklamak yapmak amacıyla söylenmemişlerdir. Gerçek olduklarına inanılır.
- 4- Yarı kutsaldırlar ve bir dogma gibi kendilerini kabul ettirirler.
- 5- Konu edindikleri gönül ereni kişi hayattayken de öldükten sonra da meydana gelebilir.
- 6- Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım şekilleri vardır” (Ocak, 1997: 35).

Bu sıralanan özelliklerin menkıbelerin sosyal yönlerini de ortaya koyduğu görülmektedir. Menkıbelerin oluşması ancak kendilerine inanan bir toplumun varlığıyla mümkündür. Ayrıca menkıbeler, insanın gizli özlemlerini inandığı bazı değerlerin zafere

ulaştığı kusursuz ideal bir dünyanın tasvirini gerçekleştirmeleri sebebiyle de toplumun psikolojik yönünün ifadesi de sayılabilir. Menkıbe kahramanı olan gönül ereni ahlaki olgunluğa ulaşmış bir kişi olarak kabul edilmesi sebebiyle toplum için ideal bir örnektir. Eğitici yönü ağır basan bu tip menkıbeler öncelikle gönül ereninin öğrencileri için çok önem taşır.

Menkıbeleri toplayan, bir araya getiren kitaplara da menâkıpnâme (Uludağ, 200: 245) denilmektedir. Ama özellikle tasavvuf literatüründe bu tip kitaplar, velilerin hayatları etrafında yazıldığı için, daha çok menâkıpnâme denildiği zaman, sadece velilerin örnek yaşamlarını söz ve öğütlerini anlatan eserler akla geliyor. Ancak tarihî şahsiyetlerin ve devlet adamlarının da menâkıpnâmeleri vardır.

2. 3. İslam Dünyasında Menâkıpnâmelerin Doğuşu

Tasavvuf akımının IX. yüzyıldan itibaren yayılması sonucu İslam dünyasının hemen her tarafında sufiler-veliler yetişmeye başladı. “X. yüzyılda ise, çeşitli meslek ve gruplara mensup kişilerin yaşam öykülerini kapsayan tabakat kitapları arasında, sufiler ve menkıbeleri de yer aldı. Bu eserlerin en tanınmışları arasında sayabileceklerimiz: Sulemi’nin Tabakatu’s-Sufiyyesi, Ebu Nuaym Ahmed el-İsfahanî’nin Hilyetu’l-Evliyası, Hucvirî’nin Keşfu’l-Mahcubu, Ensarî-i Herevî’nin Tabakatu’s-Sufiyyesidir.

Adı geçen bu eserlerde Veysel Karanî, Hasan Basrî, Bayezit Bistamî, Cüneyt Bağdadî gibi velilerin menkıbeleri bulunuyordu. Velilerin davranışlarının ve yaşam biçimlerinin halk tarafından kabul görmesi, etkilerinin büyük olması, onların kendi çevrelerinin dışında da tanınıp sevimlerine neden oldu. Velilerin öğrencilerini sistemli, planlı, programlı bir eğitimden geçirmeye başlamaları eğitim merkezlerinin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Sevenlerinin ulu kişilerin menkıbelerini dilden dile anlatmaları velilerin menkıbelerinin bağımsız kitaplar hâline gelmesini sağlamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda tek bir ülkede yaşayan velilerin menkıbelerini toplayan Menâkıbu Evliya-i Mısır ve Menâkıbu Evliya-i Bağdat gibi bölge menâkıpnâmeleri yazıldı. Özellikle XIII. yüzyıldan itibaren Fas’tan Maveraünnehr’ e kadar her tarafta zengin bir menâkıpnâme edebiyatı meydana geldi” (Ocak, 1997: 66).

2. 4. Türk Menâkıpnâme Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi

Anadolu’da Türk edebiyatının, dönemin ve çevrenin gereği olarak daha çok tasavvuf sahasında kendini gösterdiği bir gerçektir. “Bilhassa Moğol istilası, İslam dünyasında tasavvuf alanında IX.-XI. yüzyıllardaki gelişme, doğal olarak, o sıralarda henüz Maverâünnehir, Harezm ve Horasan bölgelerinde yaşayan Müslüman Türkler’e de yansdı. Ancak X. yüzyılda İslamiyet’e yeni geçmiş ve Maverâünnehir’ de ilk Müslüman Türk devletini kurmuş olan Karahanlılar, Türk evliya menâkıpnâmelerinin bugün bilinen ilk örneğini meydana getirdiler. Bunun, Karahanlılar sahasındaki tasavvufi gelişme sonucu ortaya çıktığı kesin olmakla beraber bu konuda daha başka etkilerin de rolünü unutmamak gerekir. Bu etkilerin en önemlisi, Türk destan edebiyatıdır. O zamana kadar gelişmiş olan bu edebiyatın, evliya menâkıpnâmelerine elverişli bir zemin hazırladığı şüphesizdir. Türk menâkıpnâmelerinin kahramanı olan velilerle Türk destanlarının kahramanları arasında çizdikleri karakterler bakımından benzerlikler çok fazladır. Türk menâkıpnâme edebiyatının bugün bilebildiğimiz ilk örneği, Karahanlı Türk devleti sahasına aittir, Tezkire-i Satuk Buğra Han ismiyle tanınan bu ilk örnek, Karahanlıların ilk hükümdarı Satuk Buğra Han’ın yaşamını anlatmaktadır. Bu eserin menâkıpnâme sayılmasının nedeni hükümdarın veli kimliğiyle örtüşmesi ve eserde bulunan menkıbelerin tam anlamıyla birer evliya menkıbesi özelliğini göstermesidir. Burada Anadolu dışından verebileceğimiz bir başka örnek, Ahmet Yesevî’nin menkıbelerini bir araya toplayan Cevahiru’l-Ebrar min Emvaci-l’ Bihar adındaki menâkıpnâmedir. Maverâünnehr’in birçok yerini dolaşan Hazinî, oralarda Ahmet Yesevî zamanından beri oluşup yayılan eski menkıbeleri derlemiş, sonra II. Selim zamanında Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Böyle olunca, eseri hem Anadolu dışı saymak, hem de içerdiği menkıbeleri Ahmet Yesevî devrine ait olması bakımından, ilk Türk menkıbe örneklerini toplayan bir menâkıpnâme olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Özellikle Moğol istilası nedeniyle buraya göçüp yerleşen tasavvuf erenleri (veliler), kısa zamanda çok renkli bir ortam oluşturdular. Bu ortam içinde iyice gelişen Anadolu tasavvuf edebiyatı, Sadruddin-i Konevî, Mevlana Celaleddin’i Rumî, Fahrüddin-i Irakî, Necmüddin Daye ve Evhaddüddin-i Kirmanî gibi, XIII. yüzyılın en tanınmış velilerinin yazdığı Nusus, Mesnevi, Lemeat, Mirsadu’ l-İbad ve Mısbahu’l Ervah vb. önemli eserleri doğurdu. Diğer yandan da, adı geçen bu veliler ve daha başka veliler hakkında yavaş yavaş menâkıpnâmeler yazıldığı görüldü. İşte bu şekilde Anadolu’da, diğer edebi ürünlerin ve tasavvufî eserlerin yanı sıra bir de menâkıpnâme edebiyatı meydana geldi.

Anadolu’da yazılmış evliya menâkıpnâmelerinin ilk örnekleri Anadolu Selçukluları dönemine aittir. Anadolu Selçukluları devri, Kadirîlik, Rifaîlik, Kazerunîlik, Kalenderîlik, Vefaîlik, gibi dışarıdan gelme birçok tasavvuf yolunun yerleşme ve kendini kabul ettirme dönemi olduğu kadar, Mevlevîlik gibi yeni bir yolun da yeşermeye başladığı bir dönemdir. Anadolu’nun bir çok yerinde açılan tasavvufî halk eğitim merkezleri olması, menâkıpnâmelerin çokluğunu gösterebilir ancak bunların çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan ikisi, Menâkıb-ı Seyyit Harun-ı Veli ile Menâkıb-ı Sadraddin-i Konevî’dir. Birincisi, XIII. yüzyılda Konya ve Akşehir dolaylarında yaşamış ünlü bir eğitimci Seyyit Harun’un, ötekisi ise, Muhyiddin-i Arabî’nin evlatlığı, aynı zamanda Mevlana’nın yakın dostu Sadraddin-i Konevî’nin menkıbelerini kapsamaktadır.

Adları bilinen, ancak günümüze ulaşamayan iki menâkıpnâmeden daha söz etmek gerekir. Birincisi, yine XIII. yüzyılın ünlü bir eğitimcisi Baba İlyas ve Hacı Bektaş ile arkadaşlığı olan Seyyit Mahmut Hayranî’in menkıbelerini toplayan Menâkıb-ı Seyyit Mahmut Hayranî adlı eserdir. Diğeri, Selçuklular zamanında Amasya ve Tokat yakınlarında eğitici sohbetler veren Seyyit Ahmet Kuçek-i Rifaî adına yazılmış bir menâkıpnâmedir. Bu iki eserden ilkinin varlığını Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, ötekinin ise XVI. yüzyılın tanınmış tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali vasıtasıyla biliyoruz. Hacı Bektaş’ın menâkıpnâmesi bize ayrıca, kendileri kaybolmuş birkaç menâkıpnâmenin daha adını vermektedir. Bunların içinde, Menâkıb-ı Hacı Ahmet Yesevî, Menâkıb-ı Lokman-ı Perende ve Menâkıb-ı Ahi Evran’ı sayabiliriz.

Yukarıda sayılan, çeşitli tasavvuf yollarına ait menâkıpnâmelere ek olarak, Mevlevî yolunun önemli iki eserinden de söz edilecektir. Bunlardan birincisi, Risale-i Sipehsalar der Menâkıb-ı Hazret-i Hudavendigar, ikinci menâkıpnâme, XIV. yüzyılın ilk yarısında Ahmet Eflakî’nin yazdığı Menâkıb-ül Arifîn’dir. On bölümden meydana gelen eser, başta Sultanı’l-Ulema, halifesi Burhanuddin Muhakkık-ı Tirmizi olmak üzere asıl Mevlana’nın ve haleflerinin menkıbelerini anlatmaktadır. XIII. yüzyılın sonlarında yetişmiş tanınmış veli şairlerden Gülşehrî’ nin, Ahi Evran adına yazdığı Keramat-ı Ahi Evran adlı eserinde öğretmenine olan hayranlığını olağanüstü güzel bir üslupla anlatmıştır.

1277 tarihinde Moğolların Anadolu’yu istila etmeleri Anadolu’nun siyasi yapısını değiştirmiş, bu istila yeni beyliklerin kurulmasına neden olmuştur. Bazı tasavvuf mensuplarının yeni kurulan bu beyliklere akın etmesi, her iki tarafın da yararına oluyordu;

böylece beylikler muhtaç oldukları sağlam bir desteğe kavuşurken, ötekiler de rahat bir çalışma alanı ele geçiriyorlardı. Osmanlı ve Menteşe beyliği gibi sınır beyliklerinde, Abdalan-ı Rum denilen savaşçı dervişler yoğun faaliyet içindeydiler. Hiç şüphesiz bunların hepsi olmasa bile bazıları hakkında menâkıpnâmelerin yazıldığı sanılmaktadır. Ancak bu döneme ait elde bir tek menâkıpnâme vardır. Bu menâkıpnâme, XIV. yüzyılın mutasavvıf şairi Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l- Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiyye'sidir. Bu eserde, 1240 yılında Amasya dolaylarında Babaîler isyanı adıyla bir isyan çıkarmış olan Baba İlyas-ı Horasanî'nin hayatını ve menkıbelerini öğretmeni Dede Garkın'ın, kendi oğullarının ve aynı sülaleden gelen Aşık Paşa'nın menkıbeleri vardır.

Osmanlı Beyliği de pek çok tasavvuf mensubunun akın ettiği bir yer oldu. Şeyh Edebalî, Abdal Musa, Geyikli Baba vb. isimleri bize kadar ulaşabilmiş eğitimciler, kısa zamanda devletin desteğini alarak geniş çevrelere yayılma olanağı buldular.

XIV. yüzyılın ortalarından itibaren beyliğin Avrupa topraklarında yayılması, onu güçlü bir devlet hâline getirecek etmenlerden biri oldu. Böylece, bütün XIV. yüzyıl boyunca öteki beyliklere siyasi üstünlük sağlayan Osmanlı Devleti, Anadolu'nun diğer bölgelerinden ve dışından ünlü halk eğitimcilerinin yerleşmesine uygun bir yerdi. Artık devlet, onların sosyal yapıdaki önemini kavramıştır. İstanbul'un fethiyle bir imparatorluk durumuna yükselen Osmanlı Devleti'nde evliya menâkıpnâmeleri özellikle bu yüzyıldan itibaren gittikçe bollaşmaya başlamıştır.

XV. yüzyılda, Osmanlı devrinde Bektaşîlik yavaş yavaş Kalenderîlikten ayrılarak oluşumunu tamamlar. Bu yüzden Velayetname adıyla anılan Bektaşî menâkıpnâmelerinin bu yüzyılın son çeyreği içinde yazıldığı görülüyor. Bunların en belli başlılarını, şöyle sıralayabiliriz: 1) Velayetname-i Hacım Sultan, 2) Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, 3) Velayetname-i Abdal Musa, 4) Velayetname-i Seyyit Ali Sultan, 5) Velayetname-i Sultan Şucauddin, 6) Velayetname-i Odman (Otman) Baba.

Bu eserler içinde en çok tanınan Hacı Bektaş-ı Veli adına yazılan Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Menâkıpnâme, Hacı Bektaş-ı Veli'nin doğumunu, Horasan'daki çocukluk devresini ve Ahmet Yesevî ile tanışmalarını, Anadolu'ya yerleşmesini, çağdaşı veliler ve diğer ünlü kişilerle arkadaşlığını ve ölümünü anlatılır; eser Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifelerinin menkıbeleriyle son bulur.

1483 yılında, Otman Baba' nın halifelerinden Kuçek (Göcek) Abdal tarafından Türkçe ve nesir hâlinde yazılan Velayetname-i Otman Baba da önemli bir eserdir. Otman Baba, asıl adıyla Hüsam Şah, rivayete göre Timur zamanında Anadolu'ya gelmiş Germiyan ve Saruhan bölgelerinde uzun süre kaldıktan sonra Fatih' in şehzadeliği sırasında Manisa' da bulunmuş ve arkasından da Rumeli'ye geçmiştir. Menkıbelerinden kendisinin ve öğrencilerinin Rumeli'deki fetihlere katıldığı, bu esnada gazilerden bir kısmının kendisine öğrenci olduğu görülmektedir.

Söz edilmesi gereken başka bir eser de Cem Sultan' ın emriyle, Ebu'l-Hayr-ı Rumî tarafından 1480 yılında yazılan Saltukname; yazarın yedi yıl dolaşarak topladığı malzeme, daha önceki yüzyıllarda yazılmış Sarı Saltık menâkıpnâmeleri, başka sözlü menkıbeler Battalname ve Danişmendname' den yapılan alıntılardan oluşur.

XV. yüzyılda Halvetîlik Yolu eğitimcilerinden Emir Sultan ve yakınındakilerin menkıbelerinin yer aldığı Yahya Bin Bahsi tarafından yazılan Menâkıb-ı Emir Sultan adlı eser tarihî açıdan da önemlidir.

Bu yüzyıla ait ikinci önemli Halvetî menâkıpnâmesi, Menâkıb-ı Kemal-i Ümmî'dir. Fatih dönemi Halveti yolu eğitimcilerinden olup Yunus Emre tarzında şiirler yazan Kemal-i Ümmî'nin menâkıpnâmesi, mesnevi tarzında, Türkçe ve halifelerinden Aşık Ahmet tarafından yazılmıştır.

XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda velilerin en yoğun faaliyet gösterdikleri, sayı bakımından çoğaldıkları, dolayısıyla menâkıpnâme edebiyatının da en bol ürünlerinin verildiği bir dönemdir. Bu dönemde yazılan menâkıpnâmelerin bir kısmı, daha önceki yüzyıllarda yaşamış Türk ve Türk olmayan velilere aittir. Ayrıca XVI. yüzyılda, bazı eski büyük velilerin Arapça ve Farsça menâkıpnâmelerinin de Türkçe'ye çevrildiği görülür.

Halvetîlik Yolu içinde yazılan menâkıpnâmelerden bazıları yine Emir Sultan adına yazılmıştır. Zeynelabidin b. Hacı Kasım' ın Menâkıb-ı Emir Sultan (öbür adıyla Vesiletü'l-Metalib) olmak üzere, sırasıyla Nimettullah Efendi, Mehmed Şevki ve Senayî Çelebi tarafından tam dört adet menâkıpnâme yazılmıştır. Hepsisi de Menâkıb-ı Emir Sultan adını

taşıyan bu eserler, içerikleri de birbirine benzer ancak menâkıpnâmelerinin çokluğu Emir Sultan' ın etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Anadolu'da hızlı gelişen Halvetîlik, XVI. yüzyılda hemen hepsi de Türk eğitimciler tarafından kurulmuş kollara ayrıldı. Gülşeniyye Yolunun kurucusu İbrahim Gülşenî adına Muhyî-i Gülşenî' nin yazdığı Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî bu duruma güzel bir örnektir.

Söz konusu yüzyılda Bayramîlik Yolu çevrelerinde ise, başlıca üç menâkıpnâme dikkati çekmektedir. İlk ikisinin yazarları bilinmemektedir. Bunlardan birincisi, Bayramîliğin kaynağı olan Safevîlik Yolunun kurucusu Şeyh Safî için yazılan Menâkıb-ı Şeyh Safiyyuddin-i Erdebilî' dir. Diğeri ise, Bayramîliğe adını veren Hacı Bayram-ı Veli'nin menkıbelerini toplayan Menâkıb-ı Hacı Bayram-ı Veli' dir.

Üçüncü bir menâkıpnâme, Hacı Bayram'ın hem halifesi hem de damadı, Fatih döneminin tanınmış eğitimcilerinden Akşemseddin'n ve oğullarının menkıbelerini toplayan Menâkıb-ı Akşemsuddin olup yazarı Hüseyin Enisî' dir.

XVI. yüzyıl, Bektaşîlik Yolu'nun iki önemli menâkıpnâmesinin yazıldığı bir dönemdir. Bunlardan biri, Abdal Musa' nın halifesi Kaygusuz Abdal adınadır. Menâkıb-ı Kaygusuz Baba adını taşıyan eserin yazarı belli olmamakla beraber, Yavuz Sultan Selim devrinde yazıldığı, içindeki olaylardan anlaşılmaktadır. İkinci Bektaşî menâkıpnâmesi ise, Hoca İbrahim'in yazdığı Menâkıb-ı Pirî Baha' dır. XV. yüzyılda yaşamış Bektaşîlerce kendilerinden sayılan Merzifonlu Pirî Baha' nın ilgi çekici menkıbelerini içermektedir.

XVI. yüzyıldaki menâkıpnâme Osmanlı Devletinde bulunan Rum Abdalları, Haydarîler, Camiler, Bektaşîler, Şemsîler, Mevlevîler ve Edhemîler gibi çeşitli grupların kısmen mensur, kısmen de manzum anlatımıdır. Bu grupların kıyafet, inanç, âdet ve geleneklerini, Vahidî yazmıştır. Bu yüzden tasavvuf tarihi bakımından önemli bir kaynaktır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İmparatorluğun içinde bulunduğu siyasi sosyal ve ekonomik sıkıntılar, halkın tasavvufî yaşama ilgisini arttırmış, doğal olarak bu yüzyıllar, tasavvufî yolların sayısını ve yaygınlığını arttırmıştır. Bu devirde menâkıpnâmelere konu olan velilerin hemen hepsi Türk'tür ve yaşamları XVI. yüzyıldan daha eski değildir. Bunlardan bir kısmının, taşra kasabalarında yaşadığı dikkati çeker. Bu, XVI. yüzyıla kadar

sadece tasavvuf yolunun büyük velileri için yazılan menâkıpnâmelerin, artık gelenek hâline geldiğini gösterir. Böyle olunca bu dönemde yazılan menâkıpnâmelerin sayısını tespit etmek zordur. Bu yüzden sadece tanınmış, dikkate değer olanlardan söz edilecektir.

XVII. yüzyılda Halvetîlik Yolunun iki menâkıpnâmeden birincisi, ünlü velilerden Aziz Mahmut Hidayî'nin manevi eğitimcisi Üftade adıyla tanınan Şeyh Mehmet Muhyiddin için yazılmıştır. Bursalı Hüsameddin' in yazdığı Menâkıb-ı Şeyh Üftade adlı bu eser, adı geçen velinin yaşamını ve kerametlerini anlatır. Öteki menâkıpnâme ise, Kastamonulu bir Halvetî eğitimcisi Ömer Fuadî Efendi'nin eseri Menâkıb-ı Şeyh Şaban-ı Veli'dir. Başka bir menâkıpnâme ise Halveti Yolunun Mısriyye kolunun kurucusu Niyazi-i Mısri adına, Lütfî'nin yazdığı Tuhfetü'l-Asrî Menâkıb-ı'l-Mısri' dir. XVIII. yüzyılın yazarlarından Abdürrezzak Efendi' nin de, Menâkıb-ı Şeyh Vefa yahut öbür adıyla Tuhfetü'l-Ahbab' ı yazdığı görülür.

Kadirîlik Yolu içinde başka bir menâkıpnâme de XVI. yüzyılda Anadolu'da en etkili velilerden ve Eşrefiyye kolunun kurucusu Eşrefoğlu Rumî adına yazılmıştır.

Nakşibendîliğe ait iki menâkıpnâmeden ilki Abdürrezzak Efendi' nin, Menâkıb-ı Emir Buharî veya Hediyyetu'l-Asdika adlı eseri, Nakşibendî eğitimcisi Emir Buharî'nin menkıbelerini anlatır. Öteki eser ise, Mehmet Mekkî yazdığı Nakşibendî eğitimcilerinden Murat Buharî yaşamını ve kerametlerini anlatan Menâkıb-ı şeyh Mahmut Murat Buharî' dir.

Buraya kadar örnekler verilen tek veliye ait menâkıpnâmelerden başka, XVIII. yüzyılda, daha önce rastlanmayan yeni bir tip eserin ortaya çıktığı görülür. Tek velinin değil, bir tasavvuf yolu içindeki eğitimcilerin sırayla yaşam öykülerini ve kerametlerini, bu yolun eğitim metotlarını, kurallarını kapsayan eserlerdir. Örneğin; Bayramîliğin, Melamiyye kolu içinde yazılan ve her ikisi de Menâkıb-ı Melamiyye-i Bayramiyye adını taşıyan eserler böyledir. Birincisi, Abdalbaki Efendi'nin, diğeri, Müstakimzade Süleyman Efendi'nin eseridir.

Üçüncüsü Halvetiyye eğitimcilerine aittir. Yazarı bilinmeyen bu eser, Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatname-i Piran ve Meşayih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye'dir.

Son örnek, Kütahya Erguniyye Mevlevihanesi eğitimcisi Sakıb Mustafa Dede'nin eseri Sefine-i Nefise-i Mevleviyanda çok yanlış bilgiler olmasına rağmen, Mevleviliğin ana kaynaklarından sayılır. Menâkıbu'l-Arifin' in bıraktığı yerden, Konya'daki Mevlevî yolunun eğitimcilerinin hayat ve menkıbelerini anlatır. Hatta bazı Mevlevî kadınlardan da bahsedilmektedir. Buraya kadar, Anadolu'da ilk tasavvuf hareketlerinin başladığı XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla gelinceye dek, tasavvuf hareketlerinin yayılmasıyla örnekleriyle Türk evliya menâkıpnâmeleri hakkında bilgi verilmiştir. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde Anadolu ve Rumeli'de meydana getirilmiş menâkıpnâmeler bunlardan ibaret değildir. Mesela, menâkıpnâmelerin artık bahse değer örneklerinin bulunmadığı XIX. yüzyıldan hiç söz edilmemiştir. Bu yüzyıldan sonra yazılan menâkıplanamelerde öncekilerden farklı bir yenilik görülmemektedir. Bu eserlerin kendi tasavvufi yolları içinde ve genel çizgide gösterdikleri gelişme yönüne uygun olarak hangi aşamalardan geçtikleri ve ne gibi bir içerik ve biçim kazandıkları hakkında kısa ve genel bilgi verilmeye çalışılmıştır”(Ocak, 1997: 65).

2.5.Tasavvufun Edebiyatımıza Yansıması

“Türk eğitim tarihi incelendiğinde özellikle eskiye doğru gidildikçe görüleceği üzere örgütsüz, genel ve yaygın bir eğitimin ağır bastığı görülür. O zamanlar ahlak, eğitim ve edebiyat, şimdikinden çok daha fazla iç içe girmişti. Ahlak eğitimcileri toplumu eğitmek amacıyla yazdıkları edebi eserleriyle, davranışlarıyla insanları daha iyi daha olgun (insan-ı kâmil, ideal insan) hale getirmeyi, onların duygu yönünü geliştirmeyi, bilgi ve fikir düzeylerini yükseltmeyi amaçlıyorlardı” (Akyüz, 1982: 2).

Hicri V. yüzyıldan itibaren tasavvufi akımlar güçlenmiş, birçok mutasavvıf yetişmişti. Bu akımları edebiyata yansıması gayet doğaldı. Tasavvufun çekiciliği, düşünce ve sanat sahasında geniş bir ilham kaynağı olmuş ve yüzyıllarca yazarların ve şairlerin eserlerine konu olmuştur.

Tasavvufun en güzel ifadesini edebiyatta görmek mümkündür. Edebi sanatların tüm inceliklerine hâkim olan şairler bütün düşünce ve inançları birer sembolle ifade eden tasavvuftan bu konuda çok yararlanmışlardır.

Tasavvufî anlayışın örneklerine tekke edebiyatında daha fazla rastlanır. Çeşitli tasavvufî yollara mensup şairler, şiirlerinde bu inançlarını çok güzel bir üslupla ifade etmişlerdir. Bunlardan bazıları tasavvufî yolların adap ve kurallarını işleyen eğitici şiirlerdir. Önemli bir kısmı da ilahi coşku içinde yazılmış lirik şiirlerdir.

Divan şairleri de tasavvufun etkisi altında kalmışlardır. “İçlerinde bir tasavvufî yola içtenlikle bağlı olanlar, bu etkiyi aynı içtenlikle eserlerine yansıtmışlardır. Diğerleri ise ancak bulundukları dönemin etkisinde kalarak tasavvufa değinmekle yetinmişlerdir. Dinî tasavvufî Türk Edebiyatının birleştirici, bütünleştirici olgusunu vurgulamışlardır. Dağdaki çobana da, saraydaki devlet başkanına da aynı dil ve içerikle hitap ederek onlar arasında birleştirici rollerini yerine getirmişlerdir” (Güzel ve Torun, 2004: 111).

Türklerin manevi önderi Ahmet Yesevî’ den beri Türk dünyasının her beldeinde bulunan gönül ehli denilen erenler; halka yol-yordam, güzel ahlak öğretmek toplumu eğitmeyi amaçlamışlardır. Türkler, Anadolu’ya geldikten sonra bu kişiler vasıtasıyla yepyeni bir Anadolu Türk Medeniyeti meydana getirdiler. Anadolu’da İslamiyet’in yayılmasında tasavvuf hareketleri büyük rol oynadı. Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bayram-ı Veli... gibi büyük erenler yaptıkları eğitici faaliyetlerle Anadolu’nun Müslüman Türk yurdu olmasını sağladılar.

2.6. Kaynakların Değerlendirilmesi

Bu çalışmada değerlendirilen menkıbelerin alındığı kaynaklardan ilki, çoğu tasavvuf akımının İlk dönemlerinde yaşamış 604 velinin yaşam öykülerini ve menkıbelerini kapsayan Nefahatü’l Üns Min Hadaratü’l Kuds’tur. Eser, Molla Cami tarafından on beşinci yüzyılda yazılmıştır. İkinci toplu menâkıpnâme kaynağı Sefine-i Evliya’ dır. On dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar Osmanlı topraklarında yaşamış veliler hakkında ayrıntılı bilgi veren Sefine-i Evliya’yı, Hüseyin Vassaf yazmıştır. Yararlanılan toplu kaynaklardan sonuncusu ise Feridüddin Attar’ın On ikinci yüzyılda yazdığı iki ciltlik Tezkiretü’l –Evliya’dır. Bu eserler birçok menâkıpnâme ve ansiklopedik tarzda yazılmış esere de kaynaklık etmişlerdir.

XIV. yüzyılın ilk yarısında Ahmet Eflakî’nin yazdığı Menâkıbü’l Arifin ise on bölümden meydana gelmekte olup, Bahaeddin Veled, halifesi Burhanuddîn Muhakkık-ı Tirmizi, Mevlana’nın ve haleflerinin menkıbelerini anlatmaktadır.

Hakkında dilimize çevrilmiş müstakil menâkıpnâme yazılmış olan Akhisarlı İsa, Amiş Efendi, Akşemseddin, Ahmet Yesevî, Battalgazi, Eşrefoğlu Rumî, Hasan Ünsî, Hacı Bayram-ı Veli, Hacı Bektaş-ı Veli, Kaygusuz Abdal, Kırımlı Selim Divane, Kuşadalı İbrahim, Niyazi-i Mısri, Otman Baba, Satuk Buğra Han, Üsküdarlı Muhammed Nasuhî, Üftade, Yunus Emre'in menâkıpnâmelerinden örnek menkıbeler alınmıştır.

Osmanlı Sultanları hakkındaki menkıbeler ise O. Nuri Topbaş tarafından yazılan “Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı” adlı eserden alınmıştır. Eserde Osmanlı Devletini cihan hâkimi yapan şahsiyetler ve kurumlar hakkında geniş bilgi verilmiştir.

2.7. Tasavvufi Eğitimin İlkeleri

Bütün insanlarda az ya da çok bulunan kibir, gurur, kıskançlık, kin, yalancılık, ikiyüzlülük, tembellik, sorumsuzluk, savurganlık, bencillik, mal ve makam sevgisi, öfkelilik... gibi özelliklerin bazılarının ortadan kaldırılması, bazılarının törpülenmesi bazılarının da olumlularıyla değiştirilmesi bireyi olgun insan yapar.

Çeşitli aşamaları olan bu manevi yolculuğun (seyr-i sulûk) sonunda nefsin aşırılıkları kontrol altına alınarak olgun insan olunur. Manevi yolculuğa çıkma amacıyla olan bireyler bir plan ve program çerçevesinde eğitilirler.

İlk yapılması gereken iş bireyin yanlışını, eksikliğini görmesini sağlamaktır. Bireyin davranışlarını tahlil ederek bu davranışlarının kendisine kaybettirdiklerini ve kazandırdıklarını farkına varmasını sağlanır. Öğrenci kendisine bir hedef belirlemeli ve bu hedefe ulaşmak için öğretmenin gözetiminde çalışmaya başlamalıdır. Bu çerçevede manevi öğretmen ile manevi öğrenci arasındaki ilişkiler şu şekilde tahlil edilebilir: Önce bireyin iç dünyasında bir fırtına yaratılır. Birey kendi içgüdü ve isteklerine, nefesine karşı savaş verir. Adeta kendisiyle bir iç hesaplaşma yaşar. İnsanın kendisiyle hesaplaşacak duruma gelmesi çok zordur. “İnsanların en çok korktukları şey kendi iç dünyalarıdır. Tüm dünyaya hesap soran, meydan okuyan insan, kendisi söz konusu olduğu zaman kendinden hesap soramamaktadır. Çünkü yaptığı her yanlışla bir kılıf uydurmaktadır. İnsan, içinde birçok zıtlıkları çarpıştırarak yaşamaya devam etmektedir. Bu huzursuzluk dış dünyaya da çok değişik boyutlarda yansımaktadır. İnsanların çeşitli dinler, milletler, devletler, sosyal sınıflara ayrılıp birbirleriyle çekişmeleri, savaşmaları

daha da hızlarını alamayıp doğal çevreyi tahrip etmeleri hep yüreklerindeki huzurun eksikliğindendir” (Ergün, 2003: 69). İç dünyasında barış sağlayan bu barışı yaşadığı topluma da doğal çevreye de yansıtacaktır. Diğer insanlara ve doğaya hoşgörülü bir bakış, ancak böyle sağlanabilir.

İç hesaplaşma yapan manevi eğitim öğrencisi, daha önce yaptığı yanlışlıklardan pişmanlık duymalı, şu anda yaptığı yanlış davranışları bırakmalı ve bunları gelecekte de yapmamaya kararlı olmalıdır. Gerekirse arkadaş ortamını veya sosyal çevresini değiştirmelidir. Kötülüklerden kendini korumak için kendini daima kontrol altında tutmalı çok zorlandığında durumunu öğretmenine anlatmalı, onun manevi desteğini almalı ve önerilerini uygulamalıdır.

Öğrencinin her durumda özü-sözü bir ve doğru olmalıdır. Doğruluğun yeri dil, yürek ve davranışlardır. Bireyin diliyle doğruları söylemesi, yüreğinden geçenlerin doğru düşünceler, duygular olması ve davranışlarında hedeften şaşmaması onu başarıya götürür. Birey kendisine zararı dokunacağından korksa bile, yine doğruluktan ayrılmamalıdır. Bu davranışı kesinlikle yararınadır. Yarar sağlayacağını umsa bile yalandan kaçınmalıdır. Çünkü yalan er geç insana zarar verir.

Niyetinde ve davranışlarında samimi olmalıdır. Samimiyetin olmadığı gönlün güzel sıfatlarla donanması mümkün değildir. Samimiyetin tersi olan ikiyüzlülük gönül ve ruh eğitimi için çok zararlıdır. Gösteriş için “ ... desinler diye” yapılan bütün davranışlarda ikiyüzlülük vardır. Manevi eğitim süreci zaman zaman zorlu olabilir. Burada devreye sabır girer.

Yaşamda karşılaşılan zorluklara dayanmak, güzel huy ve davranışlara süreklilik kazandırmak için sabırlı olmak gerekir. Çünkü sabrın acı ama meyvesinin tatlı olduğu yaşanarak denenmiştir. Bireyin yapılması gereken her şeyi yaptıktan sonra gönlünü Allah’a dayaması ve O’na güvenmesi yaşamında karşılaştığı sıkıntıları aşmasını ya da aşmadığı noktada da onları kabullenmesini kolaylaştıracaktır. Çünkü insan yaşamında ölüm gibi kaçınılmaz, herkesin yaşayacağı acılar vardır. Birey daima yaşamında olan güzel şeylerle mutlu olmayı, yaşama pozitif bir gözle bakmayı ve sahip olduklarının değerini bilmelidir. “Sahip olduğu göz, kulak ... gibi organlarının ve sağlık, varlık ... gibi nimetlerin şükürünü onları yerli yerinde kullanarak vermelidir. Örneğin; Zenginliğe şükür yoksullara yardımla;

sağlığa şükür hastaları gözetip onları ziyaret etmekle, bilgiye şükür başkasına öğretmekle yerine getirilmiş olur” (Eraydın, 2001: 168). Sahip olunan her güzelliğin ve nimetin hakkı kendisinin aynıyla başkaları yararlandırılırsa, hakkı verilmiş olur. Gönülleri bu ve benzer niteliklerle süslenen, donatılan öğrenciler kendi eğitimlerini tamamlamış ve kendi gönüllerindeki güzellikleri başka gönüllere akıtmaya hazırlanmış olurlar. Kendi gönlünü berraklaştırmayanın bulanık gönülleri durulaştırması mümkün değildir. Manevi eğitim geçmişten günümüze zincire yeni halkaların eklenerek gibi devam etmiştir.

Manevi yolculuğu tamamlayan ve öğretmenleri tarafından kendilerine gönülleri eğitime görevi verilen gönül eğitimcisi adaylarında şu özellikler bulunur:

- 1-Güzel ahlak sahibi olurlar.
- 2-Mevki ve makam hırsları yoktur.
- 3- Tembellik ve aşağılık davranışlardan uzaktırlar.
- 4-Her konuda aşırılıktan kaçınırlar, orta yolu önerirler.
- 5-Zamanlarını yararsız işlerle harcamazlar.
- 6-Konuşmaları, dinleyenleri etkiler.
- 7-Bulundukları yerde sevgi, kardeşlik, birlik, beraberlik hakimdir.
- 8-Düşmanlık, kin, kibir , cimrilik, kabalık vs. huylardan uzaktırlar.
- 9-Hiçbir konuda haksızlık yapmazlar, şüpheli olan şeylerden bile uzak dururlar.
- 10-Hiç kimsenin kalbini kırmazlar ve yanlışını yüzüne vurmazlar.

Tasavvufta eğitim gönüllülük ilkesine dayanır. Bu eğitimin süresi de belli değildir. Bu eğitimde öğrencinin öğretmenine güveni, verilen eğitime aynen uyması ve bu eğitimi alma yeteneği eğitim süresinde etkilidir.

Gönül eğitimcileri hiç kimseye zorla eğitim vermemişlerdir. Önceleri informal olarak yapılan bu eğitimler öğretmenlerin toplumda kulaktan kulağa yayılan ünleriyle öğrenciler tarafından tercih edilmişlerdir.

Manevi eğitimden geçmek isteyen birey öğretmenini özgürce seçer. Bu seçimde öğretmene duyulan saygı ve sevgi esas alınır. Bu eğitimin amaca ulaşması için öğrencinin anlayışlı, kararlı ve yetenekli olması gerekir.

Tasavvufun bir ekol hâline gelmesinden sonra eğitim, tekke, zâviye ve dergâhlarda yapılmaya başlamıştır. Buralarda; planlı, programlı bir eğitim gerçekleştiğinden formal eğitim uygulanır. Bu plan-program ise, medreselerden farklıdır. Medreseler, dönemin örgün eğitim kurumları; tekkeler ise yaygın eğitim kurumlarıdır. Tekkeler, insanın iç dünyasını eğitmeye çalışır. Ahlaki yönden olumlu olan davranışların kazandırılması amaçtır.

Tasavvufta önemli olan, Allah’a duyulan sonsuz sevgi -ilahî aşk-’ tır. Aşk, sarmaşık anlamına gelen “ışk” sözcüğünden gelir. Sarmaşık nasıl sarıldığı yeri kaplarsa aşk da girdiği kalbi öyle kaplar. Aşk güzelliklerin kaynağı ve İnsanı Allah’a götüren en kısa yoldur. Hüsn-i Mutlak’ a (kusursuz güzellik) yani Allah’a âşık olan kişi onun emirlerine severek uyar ve onun yarattıklarını da sever. Evrendeki tüm güzeller ve güzellikler O’nun güzelliğinden dolayı, güzeldir. Tasavvuf okulunda korku değil sevgi esastır. Gönül terbiyecilerinden günümüzde çok tanınan ve sevilen Yunus Emre, Ahmet Yesevî, Mevlana ya da daha az tanınan Üftade, Hasan Ünsî, Kuşadalı’nın manzum (şiir) veya mensur (düz yazı) eserleri, söz ve öğütlerini, örnek yaşamlarını anlatan menâkıpnâmeleri vardır.

Bu çalışmada birer halk eğitimcisi olarak nitelendirilebilecek daha çok tasavvuf büyüklerinin yazmış olduğu menâkıpnâmeler incelenmekle beraber Osmanlı Sultanlarının ve halk kahramanlarının menkıbelerine de yer verilmiştir.

2.8. Edebiyatın Ahlak Eğitime Katkısı

“Edebiyat; duygu, düşünce ve hayallerin söz, yazı halinde güzel etkili bir biçimde anlatılması sanatı; bu sanatın kuralları ve eserleriyle uğraşan bilim koludur. Edebiyat; ruh ve hâllerin sözcüklerle, özellikle söylenen sözcüklerle yani seslerle anlatımıdır” (Karaalioğlu, 1980: 10). Bir yazının edebiyata girebilmesi için, o yazının zamanla değerini kaybetmeyecek bir edebi nitelik taşıması gerekir. Edebiyat; geçmişi, bugünü, geleceği kucaklar. Edebiyat kökü geçmişte olan bir gelecektir. Geniş anlamda edebiyat; yaşayan tarihtir. Çağların kendilerine has yönlerini kaydetmek, örf ve âdetlerin en canlı, etkili ifadelerini saklamak edebiyat aracılığıyla yapılır.

“Sosyal bir belge olarak kullanıldığında edebiyattan toplum tarihinin ana çizgileri çıkartılabilir” (Wellek ve Varen, 2001: 82). Edebiyat arkaik bir kalıntı değildir yaşamı temsil eder, yaşam ise sosyal bir gerçektir. “Edebiyat öğretimi, dilin en güzel örneklerini tanıma

amacına yönelik bir eğitimidir. Öğrenci bu aşamada dilinin en güzel örnekleri ile karşılaşacak, onları anlayacak ve kendisi de dili aynı güzellikte kullanacaktır” (Yalçın, 2002: 45). Aynı zamanda edebi metinlerin içerikleri de öğrencinin estetik yönünün, kişiliğinin ve toplumsal ve kültürel değerlerinin gelişimine katkıda bulunacaktır. Edebiyat insana her şeyden önce kişilik verir. Bu kişilik hayat yolunu hazırlar. Bir toplumda ahlakın ilerlemesi, toplumun düzelmesinde edebiyatın rolü büyüktür. Çocukların, gençlerin hikâyeler, şiirler, romanlar okuması, bu edebi eserlerdeki insanlarla tanışmaları, hayal dünyalarında onları yaşatmaları, onlarla özdeşim kurmaları, gerçek yaşamı daha güzel yaşamalarını sağlar. “Gençlerin yaşlılara göre edebi eserlerden daha çok etkilendikleri, deneyimsizlikleri nedeniyle edebiyatı yaşamın bir yorumu olmaktan çok bir kopyası olarak algıladıkları, bu durum az okuyanlarda çok okuyanlardan daha çok görülmektedir” (Wellek ve Varen, 2001: 17). Bu nedenle henüz eleştirel düşünme ve okuma becerisi kazanamamış çocuklara veya ergenlere doğru seçeneklerin sunulması gerekir.

Güzel sanatların bir kolu olarak kabul edilen edebiyat, duyularına hitap ederek kişiyi eğlendirerek öğretebilir. Edebî eserler içlerinde bulunan unsurlarına göre insanın duyularına, düşüncelerine hitap ederek ruhlarda etki bırakır. Bu, çıkar gözetmeyen sadece haz duymaya ve zevk almaya yönelik bir etkidir. Edebiyatın dile getirdiği şey okurların kendi kendilerine geliştirdikleri hülya, hayal ve düşüncelerden üstündür. “Edebiyat, okuyucuların ya da dinleyicilerin kendi hülya, hayal ve düşüncelerine benzer şeyleri dile getirmedeki ustalığıyla ve bu suretle meydana getirdiği rahatlama ile onlara bir zevk verir. Sanatın kişinin ruh dünyasındaki gerilimi giderdiği, huzura kavuşturduğu, estetik haz verdiği belirtilir. Birey, sanat eseri aracılığıyla başkalarının dünyasını paylaştığı için kendi dünyasını da zenginleştirir” (Cemiloğlu, 2003: 20). Anlatımın güzelliği dinleyicileri veya okuyucuları çok daha fazla etki altında bırakır.

Edebiyat belli bir görüşü, düşünceyi benimsetmek için de kullanılabilir. “Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.” atasözü çok bilindik ve bu konuyu çok iyi örnekleyebilecek bir cümledir. Bu atasözü en kötü, en tehlikeli huyları, alışkanlıkları olanların bile güzel sözün etkisiyle yola gelebileceğini ifade etmektedir. Yani gönül alıcı sözlerle karşımızdaki kişinin inadı yenilebilir. Söylenen söz, bazen içinden çıkılması veya kabullenilmesi güç ve sıkıntılı bir durumu daha kolay atlatmayı sağlayabileceği gibi, yerinde ve anlamına uygun söylenmeyen bir söz, telafisi mümkün olmayan durumlara neden olabilir. Söylenen sözün içerdiği anlamın insana hem çok güzel olaylar yaşatabileceği hem de çok acı olaylara sebep

olabileceği açıktır. Yunus Emre söylenen sözün insanın başına neler getirebileceğini ne kadar güzel ne kadar öz ifade etmiştir.

Sözü bilen kişini, yüzünü ak ede bir söz
 Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz
 Söz ola kese savaşı, söz ola bitire başı
 Söz ola ağulu aşı yağ ile bal ede bir söz

Bu nedenle özellikle eğitimcilerin sözün gücünü çok iyi bilmeleri, dilin inceliklerine hâkim olmaları “ kaş yapayım derken göz çıkarmamaları” gerekir.

Sohbet yoluyla yapılan eğitimlerde konuşmanın edebi ve estetik değeri olan fıkra, menkıbe, şiirlerle süslenmesi sohbetin etkisini artıracaktır. Tasavvufî eğitimde de söz, eğitimin temelinde yer almıştır. Manevi eğitim sürecindeki öğrenciler uzun süre eğitimcilerinin sohbetlerini dinlemişler, eğitimciler de öğrencilerinin aklını ve gönlünü sözle yönlendirmeye çalışmışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır. Sohbetler, okumaktan çok daha etkileyicidir; hem söz ettiği gerçekler bakımından hem de sohbetlerde oluşan manevi eğitim ortamı bakımından.

Sohbetleri bir edebi ürünle süslemek uzun cümlelerle ifade edilecek bir konuyu hem kısa hem öz olarak anlatacaktır. Dinleyicilerin, dinledikleri sohbette kendilerinden bir parça bulmaları, konuşmanın dinleyicilerin kültürel, sosyal ve eğitim düzeylerine uygun olması, verilen eğitimin amacına daha kolay ulaşmasına yardımcı olacaktır.

III. BÖLÜM: MENKİBELERİN KONULARUNA GÖRE GRUPLANDIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Menkıbe Örnekleri ve Menkıbelerin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi

Kültür tarihimizin önemli kaynak eserleri olarak kabul edilen menâkıpnâmelerdeki menkıbelerin edebi değerlerinin yanında ortaya çıktıkları dönemin ahlaki, sosyal ve kültürel yapısına dair önemli bilgileri kapsadıkları bilinmektedir. Çoğunluğu yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan menkıbelerde her çağda geçerliliğini koruyan ahlaki değer ve davranışlardan söz edilmektedir. Bu değer ve davranışların bazıları evrensel bazıları da millîdir. Bazıları ise toplumun genelinde değer olarak yerleşme bile yapılması takdir edilen veya yapılması hoş görülmeyen davranışlardır. Bu çalışmada ahlaki eğitimde yararlanmak amacıyla millî ve evrensel değerler ile olgun ahlaki düzeye ulaşmış kişilerin davranışlarını örnekleyen menkıbeler seçilmiştir. Bazı menkıbeler birden fazla değer ve davranışın kazandırılmasına örnek olabilecek nitelikte olmasına rağmen sadece bir değer ve davranışın yorumunun içinde yer verilmiş başka hangi değer ve davranışa örnek olabileceği konusunda ise atıflar yapılmıştır. Bazı değerler ise çok boyutlu olduğundan örnek olarak verilen menkıbe sayısı da fazladır. Ayrıca genel olarak menkıbeler incelendiğinde adalet, doğruluk, alçakgönüllülük, dürüstlük hoşgörülü olmak gibi değerlerin çok fazla işlendiği ve vurgulandığı tespit edilmiştir. Bu, ahlaki değerlerin inançlarımızda ve kültürümüzde çok önemli yerinin olduğunun göstergesidir. Bu değerlerin birçoğu anlam bakımından birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadır. Birinin olmadığı yerde diğerinden de söz etmek mümkün değildir. Örneğin; doğruluğun olmadığı yerde dürüstlükten söz edilemez, dürüstlük yoksa haksızlık vardır. Hoşgörünün olmadığı yerde saygı yoktur. Saygı yoksa nezaket yoktur. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. İnsanların toplu yaşama geçmelerinden beri bu değerlerin benimsenme ve yaşama geçirilme gerekliliği olmuştur.

Değişen ve gelişen teknolojiyle birlikte toplumların kültürel, ekonomik, sosyal yapıları değişse bile bazı değerler kültür, zaman ve mekân kavramlarının üstündedir. “Kişilerin eğitim düzeyleri, sosyal ve ekonomik durumları davranışı değil sadece örneğini değiştirmektedir” (Güngör, 1998: 24). Yaşanmış iki olay “kıskançlık” davranışının her insanda olabileceğini ancak kişilerin eğitim durumları, kültürel yapıları ve mesleklerinin farklılığı nedeniyle kıskançlık davranışının örneğinin değişik olabileceğini göstermektedir.

İlk olay, bir köyde geçer. Tavukları salgın bir hastalık nedeniyle telef olan bir kadın bir tavuk leşini komşusunun bahçesine atar. Komşusunun bahçesi yüksek bir çitle çevrilidir ve tavukları bahçe dışına çıkmamaktadır. Dolayısıyla komşunun tavukları salgın hastalıktan etkilenmemiştir.

İkinci olay görsel sanatların bir dalında çalışan üniversite mezunu bir kişinin başından geçer. Bu kişi yaptığı çalışmalarını tanıtmak amacıyla bir sergi açar, sanat camiasını haberdar etmek için davetiyeler yazar ve postalaması için görevliye verir. Çalıştığı kurumdaki kendisiyle aynı unvana sahip başka bir sanatçı görevliye kendisinin zaten postanede işi olduğunu, davetiyeleri de postalayabileceğini söyler. Sergiden iki gün önce davetiyeler yırtılmış olarak çöp kovasında bulunur.

İki örnekte görülen davranışın sonucu aynıdır. Tasavvufi anlayışa göre olgun insan, gelişim psikologlarına göre ahlaki gelişim basamaklarını tamamlamış “III. ahlaki gelişim düzeyine ulaşmış insan” ya da ünlü düşünür, sosyolog Hilmi Ziya Ülken’ in adlandırmasına göre “aşk ahlakı”na erişmiş bireylerin davranış biçimi değildir. Ahlak eğitimi üç ayrı kavramla değerlendirilse bile bu kavramların anlamı aynı noktada kesişmektedir: Ahlaki güzellikleri davranış hâline getirip yaşama geçirmek.

Çalışmamızın birinci bölümünde verdiğimiz ahlaki gelişim evrelerine göre bireyin hangi gelişim evresinde hangi ahlaki değeri ve davranışı kavrayabileceği şu şekilde yorumlanabilir.

Gelenek Öncesi Ahlak Düzeyindeki çocuklar davranış sonuçlarına göre değerlendirirler. Yaptıkları davranış sonunda en azından sözel olarak onaylanan birey, onaylanan davranışını benimseyecektir. Çünkü bu evredeki çocuklar davranışlarını aldıkları ceza ya da ödüle göre gösterirler. Birey henüz davranışını iyi ya da kötü olarak değerlendirecek zihinsel gelişimde değildir ancak davranışının sonucu onu farkında olmadan olumlu davranış kazanmaya yönlendirecektir. Birey, ahlaki gelişim düzeyi ilerledikçe davranışın içeriğini de kavrayacaktır. Bu durumda çocuklara olumlu davranış kazanmalarına örnek olabilecek menkıbeler anlatmak, çizgi filmler izletmek bu menkıbeleri istenilen davranış kazandırmaya yönelik sorularla işlemek yararlı olacaktır. Bireyin yakın çevresinde bulunan model

alabileceği kişilerin de davranışlarının anlatılan menkıbedeki davranışlarla örtüşmesi çocuk üzerinde etkili olacaktır.

Bir adım daha ileriye gidilirse Geleneksel Ahlaki Gelişim Düzeyindeki bireyler ise kurulu düzenin haklılığını ve doğruluğunu kabul eğilimindedirler. Bu durumda toplumsal normları ve ahlaki değerleri çocuğa benimsetmek daha kolaydır. Çocuğa bu normları ve değerleri olumlu yönde örnekleyecek menkıbeler anlatılması doğru davranışı kazanmasına yardımcı olacaktır. “Çünkü ahlak öğrenilen bir olgudur” (Güngör, 1995: 201) Yapılacak açık ve örtülü eğitimle çocuğun istenilen davranışı kazanması mümkündür.

Örnek olarak seçilen menkıbeler uygun sorularla işlendiğinde, her ahlaki gelişim düzeyindeki bireyin menkıbede verilen mesajı kavraması mümkündür.. Ancak ahlaki değerler soyut kavramlardır. Bu kavramların içi somut örnekle doldurulmadığında küçük çocukların kafası karışabilir. Doğru davranışın tanımını yapmak yerine bu davranışı gerçek bir örnekle anlatmak ve sonra da bu davranışın ahlaki değerini söylemek yararlı olacaktır.

Gelenek Üstü Ahlak Düzeyindeki bireyler ise menkıbelerdeki ahlaki değer ve davranışları kolaylıkla anlayabilecek zihinsel gelişime sahiptirler. Onlar soyut konularda muhakeme yapabilirler. Millî ve evrensel değerleri savunmak, bir gruba ait olmak, grup içinde lider olmak, kabul görmek onların ilkelerindendir. Bu düzeydeki bireyler için kimlik gelişimlerinde özdeşim kurmalarına yardımcı olacak örnek şahsiyetler sunmak bu çalışmanın öncelikli amacıdır. Davranışları toplumları tarafından örnek alınan öyküleri asırlarca dilden dile dolaşan örnek şahsiyetler, ergenler için doğru birer özdeşim kurma modeli olabilirler.

Hangi ahlaki güzelliklere hangi menkıbeler örnek verilerek kişilerin yanlışlıklarının farkına varmasına ve düzeltmesine yardımcı olunabilir?

1. Açgözlülük

Kendi sahip olduklarının farkında olmayıp ya da onların kıymetini bilmeyip sürekli fazlasını isteyen insanların kalplerinde hep huzursuzluk vardır. Bedelini ödemediği bir şeye sahip olmayı istemek hak ve adalet değerinin de davranış hâline gelmediğinin göstergesidir. Bedeli ödenmeden ya da emek harcanmadan sahip olunan her şey önceki sahibinindir. Başkasının malında gözü olmak kalpteki saflığı, temizliği öldürür. Kalpteki temizliğin ölmesi

hak ve adalet duygusunu zayıflatır. Kişi doğruyu yanlıştan ayıramaz duruma gelir. Kıskançlık, çekememezlik, mal biriktirme hırsı kişiyi açgözlü yapar. Bu davranışlarının kötü olduğu fark ettirilen bireye tokgözlülük, cömertlik, paylaşma, yardımlaşma gibi değerleri kazandıran olumlu örnekler sunulmalıdır. Olumlu örneklerin yararlarını kavrayan bireyin yanlış davranışlarını değiştirmesi daha kolay olacaktır. Özellikle toplumda olumlu davranışlı bireylerin takdir edilmesi, bireyi bilinç altında bu davranışı yapmaya yönlendirecektir. 1 numaralı menkıbe bu durumu örneklemektedir. Bu menkıbe Gelenek Öncesi Ahlak Düzeyindeki öğrencilere anlatıldığında menkıbede geçen alışveriş objelerinin yerine onlara benzeyen öğrencilerin günlük yaşamlarında olabilecek başka objeler de konarak konu eğitimde yakından uzağa ilkesine göre işlenmiş olur.

Menkıbe: I

Ebu Abbas Mürsî Öğrencilerine şöyle öğüt verir: “Yağcıdan yağ alırken, satın aldığı miktardan kıl kadar fazla alarak satıcının elindeki malda gözü olan kimsenin inancı kıl kadar zayıftır. Bunun gibi, kömürcüden kömür alan kimse, alacağı tamam olduktan sonra; “biraz daha ver” diyen, yani aldığı ile yetinmeyen, başkalarının hakkında gözü olan kimsenin kalbi, o kömürden daha karadır” (Evly. Ansl., 1992, 5. cilt, s: 334).

Kötülük önce duygu olarak kalpte başlar. Daha sonra davranışa dönüşür. Olgun ahlaklı olmak için davranışa dökülmeyen kötü duyguların bile kalpte olmaması gerekir. Kötü duygular kalpten çıkarılmazsa zamanla kalbe yerleşir ve kalp kararmaya başlar. Kararan kalbin temizlenmesi için önce bu duyguların farkına varılarak kalpten çıkarılması gerekir. Duyguların kalpten çıkarılması alışkanlık haline gelmiş davranışların değiştirilmesinden daha kolaydır.

2. Adalet

Adalet herkesi gücü ölçüsünde sorumlu tutmaktır. Bu noktada adalet ile eşitlik arasında fark vardır. Adil insanlar olaylar karşısında tarafsızlardır. Alışverişlerinde dürüst davranırlar. Kendi çıkarlarını ikinci plana atarlar. Adalet mekanizmasının çökmesi halkın idarecilere olan güvenini sarsar. Devletlerin devamlılığı özellikle yöneticilerin halklarına adil ve eşit davranmalarıyla mümkündür (Tarhan, 2003: 40). 2 numaralı menkıbe dürüstlük değerine de örnek olarak verilebilir.

Menkıbe: 2

Sultan Bayezit Konya önlerine geldiğinde şehrin kapıları kapatılır. Ovanın her yerinde arpa, buğday yığınları vardır. Halk telaşla kaleye sığındıkları için ürünlerini içeri alamamışlardır. Askerler kale önlerine yaklaşıp halka seslenirler:

-Bize arpa-buğday satın da atlarımıza yedirelim.

Halktan birkaç kişi:

-Bakalım dedikleri doğru mu, diyerek kaleden dışarı çıkarlar. Durumdan haberdar olan Bayezit Han askerlerine şöyle emreder:

-Onlar bizim kardeşlerimizdir. Sakın ola kimseye eziyet etmeyin, arpa sahiplerinin muratları neyse, haklarını verin!

Böylece istedikleri fiyata ürünlerini satan Konyalılar bu durumdan çok memnun olurlar ve şehrin kapılarını Osmanlı'ya açar (Topbaş, 1999: 57).

Maddi değeri olan bir nesneye sahip olabilmek için onun geçerli bedelini ödemek gerekir. Alışverişte kişi kendi çıkarından önce karşısındaki kişinin haklarını koruyorsa bu davranışı ona toplumda güven duyulmasını sağlar.

3. Alçakgönüllülük (Tevazu)

İnsanlar arasında dil, din, makam, mevki, mal bakımından olan farklılıkları bireyin kendisini diğer insanlara karşı üstün görmesi tasavvuf anlayışında törpülenmesi gereken bir kalp rahatsızlığıdır. Kendini beğenme başkalarını beğenmemedir. Kendini beğenen insanlar yanlışlarını kabul etmezler yanlışlarını kabul etmedikleri için de özür dilemezler. **3, 4, 5, 6** numaralı menkıbeler alçakgönüllülük, hoşgörü ile birlikte affedici olmayı da vurgulamaktadırlar. Alçakgönüllülük, affedici olma, özür dileme erdemli davranışlardır. Toplumda bu şekilde hasletleri olan kişiler beğenilerek olgun ahlaklı olarak nitelendirilirler. Özellikle ergenlik dönemindeki gençler arasında hatayı kabul etmeme ve özür dilemeyi zayıflık olarak görme yaygındır. Ergenlere özür dileme sonunda elde edeceği güzel hasletler vurgulanırsa özür dilemeyi kabul etmeleri daha kolay olur. **6** numaralı menkıbede hizmetçinin hediye edilmesi günümüzde yaşamayan bir uygulamadır. Bu nedenle başka bir armağandan söz edilmelidir. Örneğin “kitap, kol saati” olabilir. Burada amaç armağan vermenin insanlar

arasında sevgi ve yakınlığa vesile olduğunu vurgulamaktır. Ancak bireye özür dilemeyle kazanacağı güzel hasletler vurgulanırsa özür dileme daha kolay olur.

Menkıbe: 3

Muhammed Bakî Billah'ın komşularından bir gencin alkol alışkanlığı vardır ve genç alkol aldığı zaman çevresindekileri rahatsız eder. Komşulardan Hacı Hüsameddin'in şikayeti üzerine genç yakalanır ve hapse atılır. Muhammed Baki, Hacı Hüsameddin'e durumu sorar. "O adam çok kötü bir insandır, çevresindeki insanlara da çok zarar verir" deyince Muhammed Baki:

-Sen kendini iyi, temiz, hayırlı bir insan olarak gördüğün için; senin gözünde o, kötü bir insandır. Biz kendimizi ondan farklı olarak görmediğimiz için nasıl olur da onun hakkında kötü bir şey söyleyebiliriz, der ve araya girerek gencin hapisten çıkarılmasını sağlar. Genç, bu gönül insanının ince davranışından çok etkilenir ve onun yakın ilgisi ve şefkatiyle yanlışlarını düzeltir (Evly. Ansl.,1992, 2. cilt, s: 351).

İnsanların hatalarını düzeltmeleri için onlara yumuşak davranmak, onları yaptıklarından dolayı dışlamamakla olur. Dışlanan kişi hataya itilmiş olur. Kişileri hatalarını düzeltebilmeleri için kendilerine destek olan hoşgörölü, sabırlı, yüreği sevgi dolu, anlayışlı, şefkatli, ve tatlı dilli samimi arkadaşlarının olması gerekir.

Menkıbe: 4

Bahaeddin Buhârî'in bir öğrencisi anlatır: "Memleketimde bir arkadaşım ile tartışıp, ondan özür dileme fırsatı bulamadan oradan ayrılmıştım. Gün geçtikçe bu durum beni rahatsız etti ama iş işten geçmişti. Utana sıkıla hocamın yanına gittim, durumu anlattım. Hocam:

-Memleketine gidip gönlünü incittiğin kimsenin hatırını hoş etmedikçe, seni sohbetimizde bulundurmamız, dedi.

Üzüntü içinde memleketime gittim, o kişiyi buldum, özür diledim ama o benimle barışmaya bir türlü razı olmadı. Bu yüzden günlerim üzüntü içinde geçiyordu. Hocam Bahaeddin Buhârî bir gün memleketime geldiğinde evime uğradı ancak hiç oturmayıp o kişinin evine gitti ve benim hatamı kendi üzerlerine alarak özür diledi ve affedilmemi rica etti. O kimse, Bahaeddin Buhârî gibi bilge bir kişinin bu duyarlılığından şaşkına döndü.

Benim kusurumu aften başka, böyle bir olaya sebep olduğu için özürler diledi ve kendisinin de öğrencilerinden sayılmasını rica etti.

Böylece hocamın engin hoşgörüsü ve yardımıyla o zatın bana olan küskünlüğü geçtiği gibi aramızda son derece samimi bir dostluk da başlamış oldu” (Evl. Ansl., 1992, 3. cilt, s: 110).

Gönül terbiyecileri, kendi duygu ve davranışlarını eğitmiş kendilerini başkalarının mutluluğuna adanmış yüce gönüllü insanlardır. Onlar başkalarının işlediği suçu üzerlerine almaktan ve onlar adına özür dilemekten rahatsızlık duymazlar. Bunu, gönüllere sevgi tohumları ekmek adına zevkle yaparlar.

Menkıbe: 5

Hafs Haddad yolculuk dönüşü kendisini karşılayan Cüneyt Bağdadî’nin öğrencilerine:

-Şu sözüm size yol hediyesidir: “Eğer bir arkadaşınız size saygısızlık ederse, onu özür dilemeye teşvik edin. Fakat siz onun dilediğinden daha fazla özür dileyin. Eğer kırgınlık geçmemişse ve kendinizin karşı taraftan daha haklı olduğunuzu düşünüyorsanız yine arkadaşınızı en güzel şekilde özür dilemeye teşvik edecek özü dileyin. Böyle devam edin eğer yine de kırgınlık geçmezse kendi kendinize şöyle deyin: “Sen ne inatçı, ne bencil ne vurdumduymaz ne edepsizsin, sende mertlikten eser yok. Günlerdir arkadaşın senden özür diliyor, sen özü kabul etmiyorsun. Ben senden el etek çektim, sen bilirsin, nasıl istiyorsan öyle ol” (Evly. Ansl.,1992, 5. cilt, s:168).

Kişi, arkadaşlarının kendisine karşı davranışlarından rahatsızlık duyarsa bunun sebeplerini önce kendi davranışlarında aramalıdır. Hoşlanmadığı davranışlarla karşılaşmaya kendisi sebep olmuş olabilir. Bu durumla kişinin arkadaşlarına yanlış davranışı fark ettirmek için kendisi daha alçak gönüllü davranmalı, onlardan daha fazla özür dilemelidir.

Menkıbe: 6

Ebu Bekir Ebherî, bir gün çarşıda dolaşırken, bir kumaşçının önünden geçer. Kumaşçının oğlu da bu gönül ereninin sohbetine katılmaktadır. Genç, hocasını görünce peşinden gider. Babası da dükkâna döndüğünde, oğlunu göremeyince küplere biner ve arkalarından giderek onlara yetişir, oğlunu tartaklayarak dükkâna götürür. Bu olay Ebu Bekir Ebherî’yi çok üzer. Sabah olunca yanına hizmetçisini de alarak kumaşçı dükkanına gelir:

-Dün geceyi çok huzursuz geçirdim. Dünyalık olarak sadece şu hizmetçim var. Eğer dün seni incittiğimden dolayı kabul edersen, bunu sana verdim, gitti. Kumaşçı hemen özür dileyerek:

-Olacak şey değil. Hatayı ben işliyorum, özrü sen diliyorsun, der. O güzel ahlak örneği:

-Doğrusu hatayı sen işledin ama sıkıntısı bana yetti, der. Kumaşçı yaptığına pişman olur ve bundan sonra Ebu Bekir Ebherî'nin sohbetlerini hiç kaçırmaz (Evly. Ansl., 1992, 5.cilt, s: 119).

Kültürümüzde sorunları çözmede, kırımları barıştırmada, bozulan ilişkileri düzeltmede “hediyeleşme” önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü hediye kişilerin gönüllerinde sevgiye ve yakınlığa sebep olur.

4. Anne Hakkı

Çocuğun doğum öncesinden yetişkin bir insan oluncaya kadar olan süreçte en büyük emek annesinindir. Evlatların annelerinin memnuniyetini kazanmaları ibadet kadar değerli bir davranıştır. Kültürümüzde anne ve babaya saygı göstermenin, onların görüşlerini alarak bir işe başlamanın işin sonunun güzel olacağına dair yaygın bir inanç vardır. 7 numaralı menkıbe, çocuklara anne ve babalarına ne kadar değer vermeleri gerektiğine dair iyi bir örnektir.

Menkıbe: 7

İsmail Debbas anlatıyor: “Hacca niyet ederek yola çıktım. Şiraz’a vardığımda dinlenmek istedim. Bir mescide girdim orada tanınmış eren Mümin Şirazî’ye rastladım. Dikiş dikiyordu. Selam verip yanına oturdum. Bana:

-Niyetin nedir ?

-Hacca gitmektir.

-Anan var mıdır.

-Var.

-Geri dön, ananın yanında kal, dedi. Bu söz hoşuma gitmedi, yüzümü buruşturdum.

-Neden incinirsin ki baş açık ayak yalın, azıksız, arkadaşsız elli haccım var; bunların hepsinin sevabını sana bağışlıyorum. Sen onun gönlünü hoş tut; git, ananın hizmetinde bulun, dedi (Cami,1998: 632).

5. Arkadaş, Dost seçimi

Ergenlik dönemindeki gençler birbirlerinden etkilenirler. Bir gruba ait olma gence bulunduğu toplum içinde statü kazandırır. Gençler, grupta bulunanların olumlu ya da olumsuz davranışlarından etkilenirler. Özellikle gençlerin zararlı alışkanlıklara başlamalarında arkadaşlarının rolü büyüktür. Bilinçli seçilen arkadaşlar ileride gerçek dostluğa dönüşür ve ömür boyu sürer. Arkadaşlık başkaları için fedakârlık yapmayı gerektirir. Kişinin zor zamanlarında arkadaşlarının yapacağı maddi-manevi fedakârlık aradaki samimiyetin ve dostluğun derecesini gösterir. Bir kişinin gerçek dost olup olmadığı, iyi günde var olup kötü günde kaybolmasıyla öğrenilmiş olur. Genç veya çocuk arkadaş seçerken hangi ölçütleri göz önünde bulundurması gerektiğini öğrenmelidir. 8 numaralı menkıbe, arkadaş seçimindeki ölçütlerle birlikte samimiyetin de önemini vurgulamaktadır.

Menkıbe: 8

Beyazıt Bistamî “kiminle arkadaşlık edelim” diye soran öğrencilerine: “Hastalandığında seni ziyarete gelen, hata yaptığında özrünü kabul eden ve Hakkın sende var, bildiği hiçbir şeyi kendisinden gizlemediğin kimse ile” der (Attar,1984: 234).

Dostlar, arkadaşlar birbirlerinin iyi-kötü yanlarını olduğu gibi kabul etmelidirler. Hatalarından dolayı arkadaşlıklar kesilmemeli, kişiler birbirlerine olumlu örnek olarak yanlış davranışlarını düzeltmelerine yardımcı olmalıdırlar.

6. Başkasına Değer Verme

Birey kendisi için uygun bulmadığı bir eşyayı ya da durumu başkaları için de uygun bulmamalıdır. Beğenmediği bir şeyi başkasına veren iyilik yapmış olmaz. Aksine karşısındakini gücendirir. Birey başkasına karşı yapmak istediği her davranışı önce kendisini başkasının yerine koyarak bu durumda ne hissettiğini yoklamalıdır. Kendisine yapılmasından hoşnut olamayacağı hiçbir davranışı da başkasına yapmamalıdır. Başkaları hakkında pozitif duygular beslemek başkalarının da o kişi hakkında pozitif duygular beslemesine neden olur. İnsanın manevî yönü de vardır, kendisi hakkında hissedilen duyguları o da hisseder. 9, 10, 11 numaralı menkıbeler, kişisel ilişkilerde empati kurmanın gerekliliğini anlatmaktadır. 10. menkıbe ayrıca yapılan bir iyiliğe teşekkür etmenin nezaket gereği olduğunu da

vurgulamaktadır. Geleneksel Ahlak Düzeyindeki bireyleri empati kurmaya alıştırmak gerekir. Bu menkıbelerdeki olumlu davranışların benimsetilmesi için bireye değiştirilmek istenen davranıştan söz edilerek “bu davranış sana yapılırsa ne hissedersin” sorusuna cevap vermesi istenmelidir.

Menkıbe: 9

Ahmet Cevvalgez, gönül terbiyecisi bilge bir kişiyle aynı evde kalır. Ortak harcamalar yaparlar. Bir gün bir parça et alır. Sonra etin beğenmediği bir kısmını başkasına vermek ister. Gönül terbiyecisi:

-Kendin için beğenmediğin bir şeyi neden başkası adına beğeniyorsun? Onu ağzına koy, der (Cami,1998: 561).

Başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak, onlara yardım etmek, çok erdemli davranışlardandır. Ancak kendi beğenmediği bir şeyi başkasına vermek yardım değildir. Yardım; kişinin değer verdiği, işine yarayan eşyalarından verilirse makbuldür.

Menkıbe: 10

Gönül erenlerinden Hamza Bağdadî çok sevdiği bir öğrencisine şöyle söyler: “Önüne güzel bir fırsat çıkarsa, o fırsatı iyi değerlendir. Ama o fırsatı sana açanı ve sebep olanı hiç unutma. Sakın büyüklenme. Fırsatı sana açana teşekkür et. Teşekkür etmezsen bu fırsatı açanı üzmüş olursun, bu da senin ileride daha iyi yararlı güzelliklere kavuşmana engel olabilir” (Evly. Ansl., 1992, 5. cilt, s: 177).

Menkıbe: 11

İsa Akhisarlı’ya bir kişi:

-Efendim insanların her yerde benim hakkımda konuşmalarından bıktım, halim ne olacak, diye sorar. Üstat:

-Yerme, yerilme.Vurma, vurmasınlar. Kendi dilini tut, elin sözünü yut, şeklinde cevap verir (Küçük ve Muslu, 2003: 167).

Kişi insanlara hangi duyguları beslerse, nasıl davranırsa kendi de aynı muameleyle karşılaşır. Kendisi başkalarına güzellikle davranıyorsa başkaları da ona öyle davranacaktır. Herkesin birbirine güzellikle davranması zincirin halkalarını uzatacaktır. Bu da toplumu düzeltecektir.

7. Birlik, Beraberlik

“Yapılan bir anket yalnız yaşayan dostu arkadaşı olmayan insanların birçok hastalığa yakalanma riskinin ailesi ya da sevdikleriyle yaşayanlardan çok fazla olduğunu göstermektedir” (Tarhan, 2003: 21). Acılar paylaşıldıkça azalır, mutluluklar da paylaşıldıkça çoğalır. Kişinin bu paylaşımları yaşayabileceği dostlarının olması gerekir. Geleneksel Ahlak Düzeyindeki tüm ergenler bir gruba ait olmaktan hoşlanırlar. Eğiticiler ergenlerin bu eğilimini göz önünde bulundurarak onların her bakımdan olumlu özellikler kazanabilecekleri arkadaş grupları içinde olmalarına rehberlik etmelidirler. İşbirliğinin ve grup çalışmasının başarıyı arttıracığına 12 numaralı menkıbe örnek verilebilir.

Menkıbe: 12

Mevlana dostlarını bir arada görünce: “Hep böyle olun, birlik de iyilik, yalnızlıkta sıkıntı vardır. Örneğin; bir çayıra yalnız bırakılan bir koyun gelişip et tutmaz hatta ölür, onu kurt parçalar. Aynı şekilde bir yere tek olarak dikilen bir ağaç bakılsa bile kök salıp yetişmez. Yetişse bile bu nadiren olur. Bu yüzden toplu olarak , ayrılığa düşmeden yaşamamanın faydaları çoktur” der (Eflâkî, 1973, 2.cilt, s: 88).

Toplum içinde yaşamak kişiye güven verir. Bir işi yardımlaşarak yapmak başarıyı arttırır. Aile, okul takımı, millet vb. birlik ve beraberliğin yaşandığı derece derece genişletilmiş kurumlardan bazılarıdır.

8. Cinsel Kimlik Sapmasının Önlenmesi

Çocukların çok küçük yaşlardan itibaren kendi cinsiyetlerinin özelliklerine göre yetiştirilmesi onların ileriki yaşlarında cinsel kimlik sapması yaşamaları ihtimalini zayıflatacaktır. Kız çocuklarının erkek çocukların oyuncaklarıyla oynamaları veya onlara erkek çocuk giysilerinin giydirilmesi ya da tam tersi erkek çocukların kız çocukları gibi

yetiştirilmesi sakıncalıdır. Tüm ahlaki gelişim düzeyindeki bireylere özellikle cinsel kimlik sapması konusunda gerekli yönlendirme yapılmalıdır. **13** numaralı menkıbe ince bir nükte ile karşı cinse benzemeyi eleştirmektedir.

Menkıbe: 13

Yavuz Sultan Selim, bir gün oğlu (Kanunî)Süleyman'ı çok süslü giysiler giymiş görünce:

-Bre çakşırılı bu ne süs, annene giyecek bir şey bırakmamışsın! der (Topbaş,1999: 162).

Çocuklara yaptıkları yanlışlıkları doğrudan söylemek, yanlışlarını düzeltmeleri için yeterli olmayabilir. Ancak nükteli, esprili ifadelerle çocuklara kendi cinsiyetlerine uygun giyinmelerini ve davranmalarını sezdirmek daha etkili olacaktır.

9. Cömertlik

Yardıma ihtiyacı olan insanların yardımına koşmak, karşılık beklemeden vermek, başkalarının yardımına koşmaktan iç huzuru duymak olgun insanların özelliğidir. Cömert insanlar aynı zamanda yardımseverdir. Başkalarına maddi destek sağlamak onları rahatsız etmez, aksine onlara mutluluk verir. Çünkü yoksul insanların varlıklı insanların üzerinde hakkı olduğuna inanırlar. Kendi mallarından vermediklerini yoksulların malını kendilerine iade ettiklerini savunurlar. **14** numaralı menkıbe cömertlikle birlikte yardımseverliği ve tokgözlülüğü de örneklemektedir.

Menkıbe: 14

Seyyit Battalgazi yiğitleriyle birlikte bir köye gider. Köyde onu başka birine benzettikleri için eziyet ederler. Onu harami sanırlar. “Rum memleketinden aldığın mallar nerede?” diye sorarlar. Battalgazi “Ben ömrümde mal toplamadım. Savaşlarda elime geçen malları ise talebelerle, yoksullar arasında paylaştırdım. Ben soyum gibi asla mal kabul etmedim.” der (Dedes, 1996: 551).

Türkler tarih boyunca güçlü devletler kurmuşlardır. Bu devletler varlıklarını uzun yıllar devam ettirmişlerdir. Türkler, adaleti, doğruluğu dünyanın dört bir yanına

götürmüşlerdir. Zorbalıkla, zulümle, haksızlıkla hüküm sürenlerin hükümlerleri hem kısa olmuş hem de sonları çok acı olmuştur. İnsanlık tarihi böyle örneklerle doludur.

10. Çalışkanlık (Meslek Ahlakı)

Çalışkan olmak yaptığı işi severek, en iyi şekilde yapmak erdemli bir davranıştır. Güzel olan her şeyin emekle ortaya çıktığı, gelişigüzel yapılan işlerin ise eninde sonunda sahibine zararı dokunacağı bilinci bireye sezdirilmelidir. Çalışkan olmak önce bireyin kendisine; sonra sırasıyla ailesine, ulusuna ve tüm insanlığa karşı sorumludur. Meslek etiği ve çalışkanlık konusunu 15 numaralı menkıbe vurgulamaktadır. Okul çağındaki tüm bireylere iyi öğrenci olmanın da etik kuralları olduğu sezdirilmelidir. Kamu mallarını korumak, okul disiplinine uygun davranmak, başkalarının eğitim hakkını engellemek ve derslerine ciddi bir şekilde çalışmak iyi öğrencilerin özelliklerindedir. Bu menkıbe çıraklık eğitim merkezlerinde eğitim gören ergenlik çağındaki bireyler için de yerinde bir örnektir.

Menkıbe: 15

II.Mahmut, şehzade iken Hattat Rakım Efendi' den dersler almaya başlar. Öğretmenin çalışmalarını sessizce izleyen II.Mahmut onun yazdığı yazının aynından birçok nüshanın odanın her yerinde bulunduğunu görür. Bu duruma şaşırarak:

-Efendim, bir yazı için bu kadar çok mu çalıştınız? O eşsiz yazıları hep böyle mi yazarsınız? O da:

-Evet, Sultanım! Yazacağım bir yazı için şu gördükleriniz gibi birçok kâğıt harcarım.

-Aynı yazıdan sayısız istifler yaparım. Sonra içlerinden en güzelini seçerek onun üzerinde çalışır ve böylece en mükemmeli elde ederim, der (Topbaş,1999:413).

Kişi kendine en iyiyi, en güzeli, en doğruyu yapmayı ilke edinmelidir. Hiçbir işi baştan savma yapmamalıdır. İşsizliğin günden güne arttığı, başarılı kişilerin yarıştığı günümüzde işlerine gereken önemi vermeyenlerin yeri o işi daha iyi yapanlar tarafından doldurulacaktır.

11. Diğergamlık (Başkasının Derdiyle Dertlenme)

Başkasının başına gelen bir sıkıntıyı kendi başına gelmiş gibi algılayıp çözümünü konusunda seferber olmak, övgüye değer bir davranıştır. Bu tür davranışlar toplumda güven duygusunun yerleşmesine yardımcı olur. Bu menkıbe de diğergamlıkla birlikte yardımseverliği de işlemektedir. Başkasının derdiyle dertlenmek toplumsal dayanışmayı da artırarak insanlar arasındaki bağları güçlendirir. Gelenek Öncesi Düzeydeki bireyler ödüllendirilen davranışı yapmaktan hoşlanırlar. Çocuk başkasına yardım ettiğinde ödüllendirilirse bu davranışı alışkanlık hâline getirip yaşamına geçirecektir.

Menkıbe: 16

Sultan Abdulhamit devletle ilgili tüm evrakları inceledikten sonra “Başka bir şey var mı? diye baş kâtibi Esat Bey’e sorar. O da: “Kayda değer bir şey yok efendim” der. Sultan ısrarla “Sen kayda değer saymadığını da söyle, öyleyse” der. Baş kâtip de bir telgrafı Sultan’a verir.

Telgrafta çaresiz bir memur karısının o gece doğum yapacağını ve doktorların doğumun zor olacağını söylediklerini, kendisinin de karısını hastaneye götürecek imkânının olmadığını bu nedenle kendisine yardım edilmesini istiyordu.

Sultan telgrafı okuduktan sonra derhal saray doktorunu çağırır ve “Hemen beraberce Laleli ’ye gidiniz ve kadına gerekli tedaviyi yapınız” der. Baş kâtip ve doktor eve giderler ve sabaha karşı geri dönerler. O zamana kadar uyumadan bekleyen Sultan perdeyi aralayarak yanına gelmelerini işaret eder. Baş kâtip de, “Doğum çok zor oldu. Ancak uzman doktorların gayretiyle hasta kurtuldu ve bir erkek çocuk dünyaya getirdi, çocuğa da sizin adınızı verdiler. Hep size hayır dua ettiler, hünkarım” der. Abulhamit Han da derin bir nefes alarak “çok şükür” der (Topbaş, 1999: 233).

İster devlet idaresinde ister daha dar kapsamlı sorumluluğa sahip kişiler ellerinden geldiğince başkalarının sorunlarına ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalıdır.

12. Doğal Çevreye Duyarlılık

Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi, doğal güzelliklerin ve zenginliklerin tahrip edilmesi ve korunmaması, doğanın dengesini bozmaktadır. Çünkü doğadaki tüm canlıların sayıları denge içindedir. Bu dengenin bozulması doğal afetlere neden olabilir. Tüm canlılara bir değer atfederek bireyin onların yaşam hakkını korumasını sağlamak, tüm insanların daha uzun süre doğal kaynaklardan yararlanmalarını sağlayacaktır. Çünkü dünya gelecek kuşaklardan ödünç alınmıştır. Özellikle Gelenek Öncesi Ahlak düzeyindeki küçük çocuklara çevre bilinci vermek için 17 ve 18 numaralı menkıbeler anlatılabilir.

Menkıbe: 17

Bir gün Üftade öğrencileri ile kırlara gider. Bir ara öğrenciler etrafa dağılarak her biri birer demet çiçek toplarlar. Hüdayî ise elinde kurumuş ve sapı kırılmış bir çiçekle döner. Herkes hediyelerini Üftade'ye takdim eder o da kabûl ederek memnuniyetini belirtir ve dua eder. Hüdayî de hediyesini verince, Üftade:

-Oğlum, arkadaşlarınız demet demet çiçek getirdiler. Siz bize bir tek solmuş çiçeği mi lââyık gördünüz, buyurur. Hüdayî de:

-Size ne getirsem azdır. Fakat koparmak için el uzattığım her çiçek Allah'ı andığımı işittim. Ancak kurumuş ve sapının kırılmış olmasından dolayı bu çiçeğin artık Allah'ın adını anmadığını gördüm. Bu sebeple bu kurumuş çiçeği size getirebildim, der. Aziz Mahmut Hüdayî bu cevabıyla öğretmeninin bir kat daha sevgi ve övgüsünü kazanır. Çünkü Üftade, Hüdayî'ye her zaman: “Evladım her zerrede Hakk'ı göreceksin, her zerreye Hak muamelesi yapacaksın, başka yolu yok, bu böyledir.” derdi (Yüenal,1996: 56).

Menkıbe: 18

Vakit ilkbahar olduğu için çiçekler yeni açmıştı. Hüseyin Hamevî öğrencilerine: “Biraz menekşe toplayıp, getirin” der. Öğrencilerin her biri bir tarafa dağılır. Demet demet menekşe toplayıp Hamevî'ye getirirler, Eşrefoğlu ise hocasının huzûruna elindeki bir menekşe ile varır. Hüseyin Hamevî; “Rûmî, misafir olduğun için menekşenin yerini bulamadın herhalde” deyince, o: “Sultanım hangi menekşeyi koparmak istedimse: Allah rızası için beni koparma, zikir ve ibadetimden ayırma” dedi. Ben de dolaştım. Bir yerde ibadeti

bitmiş bir menekşe gördüm. Onu koparıp getirdim” der. Bu sözleri işiten diğer talebeler onun üstünlüğünü bir kere daha anlamış oldular (Evly. Ansl., 1992, 6. cilt, s: 322).

Yaşama hakkı kutsaldır ve tüm canlılar yaşama hakkına sahiptir. Diğer canlıların yaşamlarına kendi yaşamımız gibi değer vermeliyiz. Bitkilere ulvi bir görev yükleyip bu nedenle yaşamaları gerektiğine çocukları inandırmak, onları, doğal çevreye daha duyarlı kılacaktır.

13. Doğruluk

Özü sözü bir olmak demek sözleriyle davranışlarının birbirleriyle örtüşmesi demektir. Bireyin davranışları ya konuştuğu gibi olmalı ya da davrandığı gibi konuşmalıdır. Özü sözü bir olmamanın tersi yalancılıktır. İnsanlara kendini olduğundan başka göstermektir. İnsanları yanıltmaktır. Bu tür davranışlar kısa bir süre sonra açığa çıkar ve bu kez birey bulunduğu toplumdan dışlanır. Yapmadığı şeyleri yaptığını söylemek bu şekilde insanlar arasında değer görebileceğine inanmak, kısa süreli bir aldatmacadır. Doğruluk ve ikiyüzlülüktan uzak olma 19 numaralı menkıbe ile anlatılmıştır.

Menkıbe: 19

Otman Baba abdallarına şöyle seslenir: “Tilki boya küpüne düşüp rengarenk oldu. Tilkilere “ ben tavus kuşu oldum” dedi ama tilki oğlu tilkidir. Her kim tanrıyı severim dese dünya sevgisini kalbinden çıkarmasa yalancıdır. Her kim ilim öğrenmek davasın etse sonra da rahatlık istese yalancıdır. Her kim marifet davasın etse dilini her söze salıverse yalancıdır. Her kim aşk davasın etse halveti sevmese yalancıdır...” Ademoğluna suret-i insaniye yakışır (Koca, 2002: 271).

Kişi söylediklerinde samimi ise söylediği gibi davranmalıdır. Allah’ı sevdiğini söylüyor ancak Allah’tan başka sevgilere kalbinde daha çok yer veriyorsa, ilim öğrenmek istediğini söyleyip yeterince çalışmayıp rahatından vazgeçmiyorsa, evreni varlıkları düşünerek yakına ermeyi istiyor ama bu dilinden öte geçmiyorsa, ilahî aşkı istediğini söylüyor ama sevgiliyle yalnız kalmayı sevmiyorsa; o yalancıdır.

14. Dürüstlük

Doğru sözlü, açık, samimi olmak dürüstlüğün manevi boyutu alışverişinde kimseye haksızlık yapmamak, malın değerini ödemek ise dürüstlüğün maddi boyutudur. Dürüstlük özverili bir davranış değil olması gereken bir davranıştır. Bireylerin dürüst olması toplumsal yapıyı güçlendirir. İnsanlar arasındaki güven bağı kuvvetlendirir. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27 ve 28 numaralı menkıbelerde maddi anlamda dürüstlük konusu işlenmektedir. Ayrıca 21 numaralı menkıbede sahibinin izni olmadan onun bir eşyasına dokunulamayacağı vurgulanmaktadır. 22 numaralı menkıbe “açgözlülük” davranışına da örnek olarak verilebilir.

Menkıbe:20

Ebu Abbas Seyyarî bir gün ceviz satın almak için bir dükkana girer, parayı verir. Dükkan sahibi çırağa:

-Cevizlerin en irilerini seç, der. Abbas sorar:

-Her ceviz sattığın kimse için bu ikazı yapıyor musun ?

-Hayır, zira bunu senin ilminin hatırı için yapıyorum.

-İlminim faziletini, iki çeşit ceviz arasındaki farkla değişmem, der ve ceviz almaktan vazgeçer (Attar, 1984: 364).

Alışverişte insanlara toplumdaki konumlarına göre malın kaliteli yerinden satmak, diğerlerine kalitesizini bırakmaktır. İlim sahibini, makam sahibini, varlıklı kişileri diğer insanlardan üstün tutmak toplumun diğer kesimine haksızlıktır. Güzel ahlaklı kişiler ise bu ayrıcalığı asla kabul etmezler. Çünkü ilim iki çeşit mal arasındaki farkla değiştirilmeyecek kadar değerlidir.

Menkıbe: 21

Hafs Haddad’ ın öğrencisi Osman anlatır: Bekir Hanefî’ nin evindeydim. Hocam da oradaydı. Ev sahibi çarşıda kısa süreli bir işi olduğunu söyleyerek dışarı çıktı. Arkadaşlar bir dostumuzdan bahsettiler. Ben:

-Keşke o da burada olsaydı, dedim. Hocam:

-Kağıt ve kalem olsaydı ona mektup yazardık, deyince, ben:

-Burada var, dedim. Hocam:

-Ama ev sahibi evde yok, eğer dışarıda öldüyse bunlar varislerinin olur, onları kullanmak doğru olmaz, dedi (Evly. Ansl., 1992, 5. cilt, s: 170-171).

Menkıbe: 22

Amiş Efendi ve öğrencisi Ömer Halvetî, Tırnavo’ da arkadaşlarıyla beraber bir bostana girerler. Arkalarından birisi hemen ağaçlara saldırmaya ve meyveleri toplamaya başlar. Ömer Halveti, bunun doğru olmadığını, bostan sahibinin izni olmadan ve bedelini ödemedi alıp yemesinin doğru olmadığını anlatmak ister. O kişi:

-Ne sakınca var? Varlık bir değil mi? Ömer Halveti de:

-Öyle ama, şimdi buradan dağlara çıksak ve orada bir kurt ensene yapışsa ona da:

“Varlık bir değil mi ne sakınca var, diyebileceksen meyveleri koparabilirsin” (Memişoğlu, 2004: 193-194).

Başkasına ait olan hiçbir şeyi ondan izinsiz almamak, kullanmamak gerekir. Eşya sahibinin olmadığı durumlarda da aynı şekilde davranmak gerekir.

Menkıbe: 23

Kuşadalı’nın öğrencisi Nevres Bey anlatıyor: Bir gün hocam Kuşadalı İbrahim Halvetî ile birlikte üzüm alıyorduk. Üzümcü taneleri koyuyordu. Ben itiraz edip “koyma” dedim. “Bırak koysun! Taneleri kime verecek” dedi (Erdem, 2005: 65).

20 numaralı menkıbenin ana düşüncesiyle bu menkıbenin mesajı arasında benzerlik vardır. Bazı gıda maddeleri zamanla tazeliklerini kaybederler. Alışverişte hep malın taze kısmından istemek satıcıya karşı haksızlıktır. Çünkü satıcı malın tamamına taze mal bedelini ödemiştir.

Menkıbe: 24

Akhisarlı’ya bir kişi “Alışverişte nasıl olalım” diye sorar. Akhisarlı: “Güzel ahlaklı ve dürüst kişiye alışverişte her zaman hilesiz para vermek yakışır. Hileli para verip sonra paran bozuktur bunu değiştir, demek dürüst insanı üzer, bilmeden olursa ne âla” der (Küçük ve Muslu, 2003: 234).

Bir davranış farkına varılmadan yapılırsa “hata” dır. Bile bile yapılırsa hata olmaktan çıkar. Argo deyimiyle “kazık atma” dır. Dürüst insanlara kazık atmak onları incitir. Böyle davranışları güzel ahlakı ilke edinen kişiler asla yapmazlar.

Menkıbe: 25

Hasan Ünsî’nin öğrencilerinden Üsküdarlı Ahmet’in arkadaşı olan Mustafa isimli bir kişi ara sıra dergaha Ünsî’yi ziyarete gelir. Mustafa bir gün işlerinin bozulduğunu, paraya ihtiyacı olduğunu, kısa zaman sonra geri vereceğini söyleyerek bir miktar borç ister. Hasan Ünsî kendisine ait para olmadığını ancak dergâhın ve öğrencilerin ihtiyacı için harcanan paradan verebileceğini ama ilk fırsatta geri vermesini rica eder. Orada bulunan iki öğrencisine de saydırarak beş yüz kuruşu Mustafa’ya verir.

Mustafa parayı aldıktan sonra bir daha dergâha uğramaz. Dergâhta bulunanlar Mustafa’nın işlerinin düzeldiğini, eski kazancın kavuştuğunu hocalarına söylerler. Ünsî kendisine haber yollar, paranın vakfa ait olduğunu bu parada herkesin hakkı olduğunu eline geçtikçe borcunu ödemesini söyler. Öğrenciler, öğretmenlerinin isteğini Mustafa’ya ilettilerinde ağzına geleni sayar, Ünsî’ye hakaret ve iftira eder ve borcunu ödemeye yanaşmaz. Öğrenciler, hocalarına haksızlık ettiğini, ona ettiği iftiraların bir gün başına gelebileceğini, dünyanın etme bulma dünyası olduğunu söylerler, ama Mustafa dinlemez. Aradan altı ay geçer. Mustafa’nın işleri tekrar bozulur, Ünsî için söylediklerinin hepsi de bir bir başına gelir (Tatçı, 2002: 164).

Dürüstlüğün maddi boyutlarından biri de borcuna sadık olmaktır. Kişi borç verdiğini veya aldığını kanıtlayabilecek belgeye, tanığa sahip olmalıdır. Kişi aldığı borcu zamanında ödeyemeyecekse bunu alacaklıya söylemelidir. Borç kamuya ait ise alacaklı toplum olduğu için çok daha titiz davranmalıdır.

Menkıbe: 26

Fatih döneminde bir davalı ve davacı mahkemeye giderler. Davacı aralarındaki anlaşmazlığı Kadiya anlatır:

“Efendim, ben bu kişiden bir tarla satın aldım. Çift sürerken topraktan bir küp altın çıktı. Küpü tarla sahibine vermek istedim. Almadı bana “Ben tarlayı altı ve üstü ile sattım.

Oradan bir şey almam helal olmaz,” dedi. Tarlanın eski sahibi de durum aynen öyle oldu. Ben tarlayı satınca nasıl üzerindeki üründen bir pay almayacaksam altındakinden de almam,” der.

Benzer durumlara alışık olan kadı dava ile ilgili olan her iki taraftan birinin kızı diğerinin de oğlu olduğunu öğrenince davaya ilginç bir çözüm önerir. Tarafların da onayıyla gençlerin nikahı kıyılır ve bulunan altın da onların düğün masraflarına harcanır (Topbaş,1999: 127).

Olgun ahlaklı insanlar, dürüstlüğü karakterlerinin ayrılmaz parçası hâline getiren kişiler, alışverişlerinde en küçük bir şüpheyi bile yer vermezler. Toprağın üstü satılmışsa altı da satılmıştır. Onlarda para, mal hırsı yoktur. Tek amaçları doğruluktan, dürüstlükten ayrılmamaktır.

Menkıbe: 27

Sultan Selim’e, Mısır seferi sırasında harcamalar için hazineden yeterince para ulaştırılamamış ve zengin bir kişiden borç alınmıştı. Daha sonra hazineden para gelince defterdar parayı sahibine verdi. Adam almak istemedi ve:

- Servetim çoktur, bir oğlumdan başka da kimsem yoktur. Kabul ederseniz verdiğim parayı hazineye bağışlayayım. Buna karşılık siz de benim oğluma devlet kapısında bir iş veriniz, der.

Defterdar bu isteği Sultan Selim’e iletince çok sinirlenen padişah:

-Bana getirdiğin bu usulsüz teklif nedeniyle yemin ederim ki seni de teklifi yapanı da katlettiririm ama Sultan Selim parasına tamah ettiği tüccarı ve defterdarı öldürttü demelerinden çekinirim. Tez tüccarın parasını geri verin ve bir daha da huzuruma böyle kanuna uygun olmayan teklifler getirmeyin, der (Topbaş, 1999: 155).

Toplumsal gözü önünde olan kişiler davranışlarıyla toplumu örnek olmalıdırlar. Özellikle idareci konumundaki kişiler halkın aklına acaba sorusunu getirmekten kaçınmalıdırlar. Devlet ciddiyetine gölge düşürecek, devletin imajını zedeleyecek uygulamalar halkın idarecilere olan güvenini sarsar. Osmanlı devletinin asırlarca cihan hakimiyeti sürmesinde, devlet adamlarının adaleti, dürüstlüğü ön planda tutmalarının rolü büyüktür.

Menkıbe: 28

Kanunî, Avusturya'ya yaptığı bir seferde bir gayri müslim köyünden geçerken bir süre dinlenir. Bir köylü huzuruna gelerek:

-Sultanım bir askeriniz bağımın üzüm koparmış ve yerine de parasını asmış, size teşekkür geldim, der.

Kanunî hemen o askeri buldurup seferden alıkoyar. Bu duruma şaşırın köylüye de:

-Askerin hali zaferin ilk adımıdır. O asker parayı üzümü aldığı yere bağlamamış olsaydı bu ordunun adı zalimler ordusu olurdu ve o askerın başı giderdi. Parayı asmaya bıraktığı için başını kurtardı ancak sahibinden izinsiz mal aldığı için seferden uzaklaştırma cezasına çarptırıldı, der (Topbaş, 1999: 178).

Savaşların göğüs göğüse yapıldığı dönemlerde uyulması gereken kurallar vardı: Aman diyene namlu doğrultulmazdı. Hayvanlara, ekili alanlara zarar verilmezdi. Atalarımız savaş ortamında bile izinsiz mal almayı bedeli ödense bile hoş karşılamazlardı.

15. Erken Yaşta Eğitim

Eğitim ne kadar erken yaşta başlarsa başarı o derece yüksek olur. İnsanın kişilik yapısının yüzde yetmiş 3 - 6 yaş arasında oluşmaktadır. Bu durum okul öncesi eğitiminin önemini de vurgulamaktadır. Yaş ilerledikçe davranışlar, kişiliğin bir parçası olur ve yanlış davranışları değiştirmek güçleşir. Bireye yeni bir davranış kazandırmak eskiden alıştığı yanlış davranışını değiştirmekten kolaydır. “Ağaç yaşken eğilir” atasözü bu durumla birebir örtüşen bir örnektir. 29 numaralı menkıbe yetişkin yapılan bir çok yanlışın temelini çocukluk döneminde atıldığını açıklamaktadır.

Menkıbe: 29

Malik bin Dinar bir anısını şöyle anlatır: “Bir gün toprakla oynayıp bazen gülen, bazen ağlayan bir çocuğa rastladım. Önce çocuğa selâm vermek istedim. Fakat kibirden selam vermedim. Hemen kendime; “Peygamberimiz büyüklere de küçüklere de selam verirdi.” diyerek çocuğa selam verdim. “Seni bazen ağlarken bazen de gülerken görüyorum. Sebebi nedir, diye sordum. Allah’ın suçluları cezalandıracağını hatırlayınca ağlıyorum. Sonsuz rahmetini hatırlayınca gülümsüyorum.” dedi. “Senin hangi günahın var ki ağlıyorsun?” diye

sorunca, çocuk: “Böyle söyleme. Anam ateş yakarken, küçük odun olmadan, büyüklerin tutuşmadığını gördüm.” diye cevap verdi (Evly. Ansl., 1992, 8. cilt, s: 349).

Zararlı alışkanlıkların çoğu “bir kereden bir şey olmaz” ya da “daha küçük büyüyünce yapmaz” anlayışıyla başlar. Halbuki bir kez üflenmiş sigaraya, alışılır. Küçükken yaptığı yanlışlara hoşgörü gösterilen çocuk, zamanla bu yanlışları alışkanlık haline getirir.

16. El Emeği, Alın Terinin Önemi

Emek verilerek oluşturulan her şey değerlidir. Kültürümüzde tembellik, başkasının sırtından geçinme her dönemde ayıplanan davranışlar olmuştur. Tembelliğin neden olduğu sosyal belaların başında “dilenmek” gelir. Çalışmadan kazananlar, omuzlarında toplumun yükünü taşımadan herkesin vardığı sonuca varmak isteyenlerdir. Dilenmek insan emeğine saygı göstermemektir. (Ülken, 2004: 215) Öğrencilere yazılı ve sözlü sınavlarda kopya çekmek yerine kendi çalışmalarının karşılığını almaları, kopyanın da başkalarının emeği üzerinden kazanç sağlamak olduğu vurgulanmalıdır. **30 31, 32** numaralı menkıbeler el emeğiyle birlikte hak edilerek bir şeye sahip olmanın önemini vurgulamaktadır. Geleneksel Ahlak Düzeyindeki ergenler el emeğinin alın terinin önemini kavrayabilecek zihinsel gelişimdedirler.

Menkıbe: 30

Hacı Bayram-ı Veli bir gün öğrencileriyle sohbet ederken onları ince bir sınavdan geçirir. Onlara:

-Mevlana mı yoksa Yunus Emre mi üstün, diye bir soru sorar. Sevenlerinin tümü: Mevlana daha üstün” derken Akşemseddin “Yunus Emre” cevabını verir. Hacı Bayram-ı Veli “neden” diye sorduğunda, Akşemseddin:

-Çünkü o, elinin emeğiyle geçinirdi, cevabını verir (Cebecioğlu, 1998: 58).

Menkıbe: 31

Emir Buharî Kudüs’te eğitim gördüğü sırada kaldığı vakıf odasının günlük nafakası olan bir somun ekmeği kabul etmez ve görevliye:

-Yazı yazmak gibi bir işim olsa da geçimimi sağlasam olmaz mı, diye sorar. Bu sırada bir kişi içeri girer:

-Efendimiz yazı yazmayı bilir misin, der. Ben de:

-Evet, dedim. Adam bir kitap göstererek:

-Bunun her sayfasına bir akçe ne kadar yazabilersen yaz, der. Kalem, divit ve kağıt getirir. Emir Buhârî “Orada olduğum sürece günde bir sayfa yazıp günde bir akçe kazanarak kimseden sadaka almadan hocalar gibi geçindim,” der (Tatçı, 2002: 5).

Menkıbe: 32

Hacı Bektaş, bir toplulukla Develi iline gider. O ilde Akçakoca adında bir eren vardır. Bir gece, o erene konuk olup sohbet etmek ister, bir haberci gönderir. Akçakoca’nın kötü huylu bir karısı vardır, gelen adama:

-Ne diye rahatsızlık veriyorsunuz, sizin elinizden rahatımız kaçtı, Akça’yı görmek istiyorsanız varın bulun, burçak yolmadadır, buluşup görüşün, sonra yolunuza gidin, der.

Haberci, geri gelip Hacı Bektaş Veli’ye, kadının sözlerini söyler. Hünkarın canı sıkılır, “maksadımız, o erle konuşmak, o kötü huylu kadının sözünden bize ne?” der ve Akçakoca’nın bulunduğu tarafa yönelirler. Görürler ki Akçakoca, iki büklüm, burçak yolmada. Hünkarı görünce:

-Hoş geldiniz Erenler Şahı dedi, lutf ettiniz, geldiniz, yoksa biz değmezdik; buyurun, eve gidelim, kutlu ayağınız, evimize bassın, ” der. Haberci yolladık hatununuz razı olmamış, derler. Akçakoca:

-Erenler Şahı, ben kırk yıldır onun kahrını çekerim, siz de bizim hatırımız için bir gececik dayanın.” der. Hacı Bektaş:

-Siz yaşlısınız, iki büklüm burçak olmak, size zahmet verir; sonra burçaklara döner, “burçaklar bir yere gelin”, der. Tarladaki burçakların hepsi, yerden çıkıp bir araya gelip, yığılırlar. Akçakoca:

-Erenler Şahı, lutf eylediniz, bizi zahmetten kurtardınız, bu iş, bizi esirgemenizden olur, fakat sizden bir ricamız var, burçaklar yerli yerine gitsin de biz, elimizin emeğini yiyelim” der. Hacı Bektaş, hemen, “Burçaklar, nasıl geldinizse öylece yerinize varın” der. Hünkarın sözü üzerine burçaklar, gene yerlerine gittiler (Gölpınarlı,1995: 37).

Kişinin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için çalışması gerekir. Çalışmayı, kimseye muhtaç olmadan yaşamayı ilke edinen kişiler toplumun ekonomik, sosyal sorununun

çözümüne de katkıda bulunmuş olurlar. El emeğiyle geçinenler rahatını tercih edenlerden kat kat üstündür.

17. Eşitlik

Doğuştan tüm insanlar eşit haklara sahiptir. Ancak insanların eline geçen fırsatlar, bu fırsatları değerlendirip değerlendirememeleri toplum yaşamlarındaki konumlarının oluşmasında önemli rol oynar. Özellikle kişinin sahip olduğu bazı özellikler tercih dışındadır. Örneğin anne babasının kim olacağını, teninin ne renk olacağını vb. özellikleri kişi tercih edemez. Bu ve benzeri nedenlerle ya da yaptıkları işlerden dolayı hiçbir insanın bir başka insan tarafından insan onuruna yakışmayan davranışa tabî tutulması doğru değildir. 32 numaralı menkıbe insan onurunun insanlar arasında sosyal farklılıkların olmasının önünde olduğunu vurgulamaktadır.

Menkıbe: 33

Mevlana'nın kızı Melike Hatun hizmetçisini bir hatasından dolayı azarlar ve döver. Mevlana birden bire içeri girer:

-Onu niçin incitiyor ve dövüyorsun, acaba o, hanım sen de cariye olsaydın ne yapardın? Gerçekte hizmetimizi görenler de bizim kardeşimizdir, diyerek kızını azarlar. Bunun üzerine Melike Hatun hizmetçiden özür diler, kendi giysilerinden giydirerek, gönlünü alır (Eflakî, 1973, I.cilt, s: 626).

Kişilere yaptıkları davranışın yanlış olduğunu fark ettirmenin en etkili yollarından biri empati kurmalarını sağlamaktır.

Başkasına yaptığın bu davranış sana yapılırsa ne hissedersin, ne yaparsın sorularını sorup cevaplarını istemektir. Kişi kendisine yapılması durumlarda rahatsızlık duyacağı davranışları başkalarına da yapmamalıdır. İşverenlerin yanlarında çalışanların onurunu zedeleyecek şekilde davranmaları aralarında sosyal sınıf oluşmasına neden olur. Kültürümüzde ise ev sahibinin yanında çalışanlara yediğinden yedirmesi giydiğinden giydirmesi esastır.

18. Görünüşe Aldanmama

Dış görünüşüne göre bir kişinin iyiliğine ya da kötülüğüne karar vermek bazen yanıltıcı olabilirse de bazı davranışlar kişiyi ahlaki güzelliği hakkında ipucu verebilir. Büyükleri yanında saygılı davranmak, kişinin edep ve hayâ sahibi olduğunun göstergesi olabilir. Bunun tam tersi düşünülürse kişide görülen olumsuz bir durum onun ahlakının çirkinliğinin işareti sayılabilir. 34 numaralı menkıbe özellikle büyüklere karşı saygıyı anlatmaktadır.

Menkıbe: 34

Bir gün Cüneyt Bağdadi, Hafs Haddad'a:

-Öğrencilerine büyüklerin yanında oturma terbiyesini ne güzel vermişsin, der. O bilge kişi de:

-Sen mektubun başlığına önem vermiyorsun. Bazen, başlık mektuptaki bilgilerin doğruluğuna delil olabilir, der (Evly. Ansl.,1992, 5.cilt, s: 169).

Saygı evrensel bir değerdir. Ancak saygının ifade ettiği anlam toplumdan topluma değişebilir. Bir toplumda saygı gereği yapılan bir davranış başka bir toplumda gereksiz bulunabilir. Saygı davranışa döküldüğünde göze hitap eden bir değerdir. Saygının edep, hayâ ve nezaketle birleşmesi bu değer dâhıtan içe benimsediğinin göstergesi sayılabilir.

19. Güzel Ahlak

Aşağıdaki iki menkıbede de güzel ahlaklı insanların özelliklerine örnekler verilmiştir. Aslında insan karakterinin oluşma döneminde güzel ahlak örnekleriyle karşılaşması sözel olarak “ şöyle ol, böyle olma” demekten daha etkilidir. Menkıbelerde ayrıca birlik beraberlik içinde, güzel bir topluluk içinde bulunmanın yararları da anlatılmaktadır. İnsanlığın ortak mirası olan doğanın korunması konusunda bireye düşen görevler çok önemlidir. Herkesin sorumluluğunun farkına vararak bu sorumlulukları yerine getirmesi yaşanan dünyadaki sorunları en aza indirecektir. Kişinin kendine yararlı ve zararlı davranışı ayırması onun bilgi düzeyini gösterir. Tüm bu özellikler olgun eğitimciler sayesinde kazanılır. Öğrendiği yararlı bilgileri başkasına öğreten insanlığın gelecek zincirine bir halka eklemiş olur. Bu halka da kuşaktan kuşağa uzar gider. Bu evrensel ahlakî özellikler Gelenek Üstü Ahlak Düzeyinde

(Olgun İnsan) bulunan bireyde olması gereken vasıflardır. 35 ve 36 numaralı menkıbelerde bu vasıflar anlatılmaktadır. Ayrıca 36 numaralı menkıbede eğitimin önemi de vurgulanmaktadır.

Menkıbe: 35

Edebalî'nin vefatına yakın öğrencilerine vasiyet amacıyla söylediği sözlerden bazıları şunlardır: “Tevazu; zenginlere karşı kibirli, yoksullara karşı alçak gönüllü olmaktır. Toprağa bağlanınız, suyu israf etmeyiniz, mirasınızın sağlam kalmasına dikkat ediniz, veriniz, elleriniz yumuk, kapalı kalmasın, ilim sahiplerini koruyunuz, ağaç dikiş, ödünç aldığınızı fazlası ile geri veriniz, bağınızı bahçenizi viran bırakmayınız, bildiklerinizi öğretiniz. bildiklerini öğretenler asla unutulmazlar. Asıl ölüm, ilimden payını almayanlar içindir. Faydalı ile faydasız bilenler bilgi sahipleridir” (Evly. Ansl., 1992,6. cilt, s: 262).

Kişinin önce kendine sonra yakın çevresinden başlayarak ülkesine ve insanlığa karşı sorumlulukları vardır. Güzel ahlaklı kişiler sorumluluklarını yerine getiren kişilerdir. Kendilerinin güzel hasletlerle donatıp bu hasletlerden toplumu da yararlandırırlar.

Menkıbe: 36

İsmail Hakkı Bursevî öğrencilerine sık sık şu öğütleri verir:

“Arkadaşlarından ayrılma, yoksa yolda kalırsın veya dalaletle saparsın! Topluluktan ayrılan helak olur. Tek olarak yola çıkma. Yolun başlangıcında olanlar âmâ gibidir önünü göremez. Her an bir tehlike ile karşı karşıyadır. Kendisine yol gösterecek birine ihtiyacı olduğu gibi, tasavvuf yoluna yeni girenin de yol göstericiye o kadar ihtiyacı vardır. Kâmil bir eğiticinin elinde terbiye olunan bir insan, kısa bir süre içerisinde maksadına kavuşur. Bunun misali dağlardaki meyveler ile bahçelerdeki meyvelerdir. Yani dağlardaki ağaçların meyveleri terbiye ve bakım görmedikleri için geç olgunlaşır ve tatlı olmazlar. Fakat bostanlarda bahçıvanların bakımıyla yetişen ağaçların meyveleri hem kısa zamanda olgunlaşır hem de çok lezzetli olur” (Evly. Ansl., 1992,3. cilt, s: 411).

Doğuştan tüm insanlar temiz bir fitrata sahiptirler. Bu fitrat çevrenin etkisiyle zamanla bozulabilir. Tasavvufî eğitim fitratın temizliğini koruyarak insanı varoluş amacına uygun ahlaki nitelikler kazandırmayı amaçlar. Bu eğitim güzel ahlaklı arkadaş grubunun içinde örtük

olarak da yapılabilir. Çünkü birey arkadaşlarının hâllerinden etkilenir. Buna ilave olarak bir gönül ereninin manevi atmosferinde yapılan eğitim, bireyin hayatta karşılaşılabileceği sorunlara karşı kendini koruyucu bir kalkan arkasında hissetmesini sağlayacaktır.

20. Hak

İnsanlar arasında adaletsiz, haksız hukuka uygun olmayan uygulamaların yaygınlaşması idarecilerin işini zorlaştırır. Hak kavramı beraberinde adalet kavramını da getirir. Toplumda haksız uygulamaların olması, hakların ihlal edilmesi, güçlülerin güçsüzleri ezmesi, insanların adalet mekanizmasına güvenlerini sarsar ve insanlar kendi güvenlik ve adalet mekanizmalarını kurmaya kalkışır, bu da kargaşaya hatta illegal çetelerin ortaya çıkmasına neden olur. Devletler halkın can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Kişiler arası ilişkilerde de hak kavramı aynı şekilde önemlidir. **37, 38, 39, 40** numaralı menkıbeler hak, hukuk, adalet dürüstlük değerlerine örnek olarak verilebilir.

Menkıbe: 37

İstanbul halkından evi soyulan bir kadın, bundan padişahı sorumlu tutarak Kanunî'nin halkla görüştüğü bir gün çıkar ve hakkını ister. Sultan bu isteğe sinirlenerek:

- A kadın! Nasıl ve ne derin bir uykuya daldın da evinin soyulduğunu fark edemedin?

Kadın da:

-Sultanım biz seni uyanık bilirdik de bu sebeple evimizde rahat uyurduk, diye cevap verir. Kanunî de kadına:“Haklısın” der ve çalınan malların bedelini kendi kesesinden karşılar (Topbaş, 1999: 179).

Menkıbe: 38

Bir sefer dönüşü Kanunî'nin önüne bir yaşlı kadın çıktı. Padişahın atının dizginlerini tutarak:

-Senden davacıyım, Askerlerin bilerek veya bilmeyerek tarlamı çiğnedi. Ekinlerim mahvoldu, der.

Padişah bu duruma çok üzülür, kadından özür diler ve zararının karşılanacağını söyler (Topbaş,1999: 178).

Doğu ülkelerinde halk, idarecileri toplumda yaşanana olumlu-olumsuz olaydan sorumlu tutar. Kişi idareci konumundaysa Halife Ömer'in dediği gibi "Nil nehrinin kenarında kurdun kaptığı kuzudan" sorumlu olacaktır. İdarecinin halkın her sorununa çözümlemesi gerekir. İslam dininden kaynaklanana bu anlayış idarecileri omuzlarına çok ağır sorumluluklar yüklemektedir.

Menkıbe: 39

Adamın birinin bir koyunu varmış, onun sütünü sağır geçinirmiş. Bir gün koyun otlarken adam uyuyakalır koyun da komşusunun tarlasına girer. Adam koyunu hemen ekin sahibine götürür:

-Bu koyun senin ekininden otlamış al bu koyuna sahip ol der. Ekinin sahibi :

-Ben hakkımı helal ediyorum, der ama koyun sahibi koyunu bırakarak oradan uzaklaşır (Cami,1998: 508).

Menkıbe: 40

Ebu Hanife'nin öğrencilerinden biri vefat eder. Cenaze namazı sırasında ortalığı kavuran bir sıcak vardır. Orada Ebu Hanife'ye borcu olan bir kişinin duvarından başka gölgelenilecek bir yer yoktur. Öğrencileri:

-Efendim şu gölgede biraz oturamaz mısınız, dediklerinde:

-Ben bu duvarın sahibinden alacaklıyım bu yüzden onun duvarından faydalanmam doğru olmaz, der (Attar, 2001: 273).

Olgun ahlaklı kişiler, kendilerine başkalarının hakkı geçmektense kendi haklarından vazgeçmeyi tercih ederler. Örnekteki gibi komşunun tarlasından otlayan hayvanın sütünün sağmaktansa koyunu komşuya vermeyi tercih ederler. Alışverişlerinde o kadar hassastırlar ki alacaklı oldukları kişinin duvarının gölgesinde bile oturmazlar.

21. Hatayı Kabullenme

İnsanlar başlarına gelen olaylarda ya da yaşamlarının beğenmedikleri yönlerinin eleştirirken öncelikle bu durumda kendi sorumluluklarının ne olduğunu bilmelidirler. Hatayı kabullenmek sorunun çözülmesinin yarısıdır. Tasavvufi eğitimin birinci basamağı bireye

hatasını fark ettirmek sonrası hatasını kabullendirmektir. **41** numaralı menkıbe bireye özeleştirici kapısını aralamaktadır. Geleneksel Ahlak Düzeyindeki bireyler öz eleştirici yapabilecek zihinsel gelişim içindedirler.

Menkıbe:41

İsa Akhisarlı'ya bir kişi:

-Ben eskiden varlıklı bir kişi idim sonra fakir oldum, başkaları da benim gibi fakir oldular ama sonradan tekrar eski varlıklarına kavuştular bense utanmasam neredeyse dileneceğim, der. Akhisarlı:

- Ahlakını düzeltmeyince işlerin düzelmez, sende kötü bir huy var onu değiştirmen gerek, der. Adam:

-Benim kötü huyum nedir? Akhisarlı:

-Kıskanç ve dedikoducusun. Adam:

-Kıskanç kime denir, der. Akhisarlı:

-Başkasının elinde olan maldan rahatsız olan ve bende olsun başkasında olmasın diyendir? Adam :

-Dedikoducu kime denir? Akhisarlı:

-Eğer onmak istersen hurma miktarı ekmeğini yediğin kişinin dedikodusunu yapma.

-Her yerde hayırla an. Ölünce de meddahı ol. (Küçük ve Muslu, 2003: 175)

İnsanların çoğuna yaptığı hatayı kabul etmek zor gelir. Hele bu hatayı başkasından işitmek daha zor gelir. Kişinin karşılaştığı olumsuzlukların, tersliklerin sebeplerini kendi davranışlarında araması, bu davranışları düzeltme yolunda önemli bir adımdır.

22. Hayvan Sevgisi (Yaratılanı Sevme)

Dünyada yaşayan tüm canlılara şefkat göstermek, konuşamayan, ihtiyaçlarını bildiremeyen ve varlık amacı insana hizmet olan hayvanları korumak, gönül güzelliğinin göstergesidir. Diğer canlılar insanlar için eğlence aracı değildir. İnsanlar kendileri için tehlikeli gördükleri hayvanlara bile eziyet etmemelidirler. **42** numaralı menkıbe hayvanlara yapılması ideal olan bir davranışı **43** numaralı menkıbe ve yapılmaması gereken davranışı örneklemektedirler. Bu menkıbelerde merhamet ve yardımseverliğin tüm canlıları kapsayan bir ahlakî güzellik olduğu, bir erdem olduğu görülmektedir.

Menkıbe: 42

Bir arkadaşı üç öğrencisi ile birlikte Akhisarlı'yı ziyarete gider. Onu, evde bulamazlar. Ormana gittiğini söylerler. Onlar da ormanın yolunu tutarlar. Öğrencilerden biri gördüklerini şöyle anlatır: “Yirmi kadar geyik etrafında toplanmışlar, hocam eliyle yerden taze ot koparıp hayvanların ağızına veriyor. Bizi görünce tek eliyle toplayarak tuttuğu eteğini göstererek “bu emaneti saklayın” dedi. Eteğinde yeni doğmuş geyik yavrusu vardı. Bunu kürke sarın götürün ve besleyin” dedi. Biz de hayvanı üç ay besledik yaz gelince hocam hayvanı ormana götürdü ve annesini bularak yavruyu ona teslim etti (Küçük ve Muslu, 2003: 197).

Menkıbe: 43

“Kırşehir halkı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin geldiğini duyup gelirler, elini ayağını öperler. O sırada, Kalacuk kadısı, Padişahın emriyle Kırşehir'i teftişe gelmiştir. Ahi Evren'in dergâhına gelir. Erenlerin bir araya toplanmış olduğunu görür. Hacı Bektaş, kadıya:

-Ne için geldiniz? Kadı:

-Padişah emretti, bu şehirde bir olay olmuş, onu teftişe geldim. Hünkar:

-Bari adamakıllı teftiş edebilecek misin?der. Kadı:

-Adamakıllı teftiş edemeseydim beni memur etmezlerdi, deyince Hünkar:

-Biz bunca zamandır teftiş edelim dedik, bu düşünceyi güttük, fakat sonucunda şaşırdık kaldık, künhüne eremedik gitti, der. Bu söz, kadıyı çok etkiler, Hünkarın yüzüne bakar, coşar, kendinden geçer, üç gün kendisine gelemez. Üç gün sonra kendisine gelince, kadılığı, teftişini bırakır, Hünkarın öğrencisi olur. Hünkar de onu tıraş eder ve taç giydirir.

Kadı, Hacı Bektaş'ın öğrencisi olduktan sonra Kalacuk'a gider, başından geçenleri anlatır. Böylece Onu sevenlerin sayısı artar ve kadının önderliğinde ziyaret için yola düşerler. Yolda, otlu, sazlı bir alana gelirler. Orada bir bölük kara canavarı yatmakta olduğunu görürler. İçlerinden biri, üstlerine varınca, canavarcıklar kaçırlar, adam, bir yavru yakalar, canavarın boynuna bir çan takıp salıvermek ister. Kadı, “gelin, etmeyin, erenler ziyaretine gidiyoruz, bu doğru bir iş değil, hayvanlar, bunun sesini duyunca korkudan, kaçmadan kendilerini helak ederler” dediyse de dinletemez.

Yavrunun boynuna çanı takarlar. O öbürlerine yetişeyim diye koştukça çan sesinden ürken canavarlar, kaçmaya koyulurlar, adamlar da bunu görüp gülüşürler, yollarına devam ederler, ve Kırşehir’e gelirler.

O sıralarda Hünkar, Kırşehir’e gitmiştir. Ahi Evren’le Gölpınar’da sohbet ediyordur. Kadıyla birlikte gelen kişiler de Hacı Bektaş’ın orada olduğunu duyup ziyaretine gelirler. Hünkar’ın elini, ayağını öperler. Hünkar, onlara bakıp; o hayvancıklar, size ne yaptı da o yavruyu tutup boynuna çan takarak bırakırsınız; çanın sesini işiten hayvancıkların kimisi kaç kaç helak olur, kimisi ölüm haline gelir. Hakka giden hak uğrum hakkı için hiçbir yerde alnımız terlemedi, ancak o yavrucuğun ardından yetişip boynundan o çanı alıncaya dek alnımız terledi, işte o yavruya taktığınız çan.”der (Gölpınarlı 1995: 52).

Olgun ahlaklı kişiler yaratılanı yaratandan ötürü severler. Yaratanın cezalandıracağından değil sevgisini kaybedeceklerinden korkarlar. Yaratılan her varlık kutsaldır, yaşama hakkına sahiptir. Bu sebeple tüm canlılara merhametle davranırlar.

23. Helal Kazancın Önemi

Haksız yere ya da bedeli ödenmeden bir şeyin elde edilmesi, bu durumu hoş görme, bu duruma göz yumma, bu davranışların toplumda yerleşmesine neden olur. Özellikle gelişim çağındaki değer yargıları gelişmemiş bireylerin önünde bu davranışların gerçekleşmesi veya yetişkinler tarafından onaylandığının gösterilmesi ahlaki eğitim açısından son derece olumsuz bir örnektir. Ebeveynlerin özellikle görsel medyada bu konudaki haberleri eleştirel olarak dinlemeleri gerekir. Helal kazanca verilebilecek her örnek menkıbe aynı zamanda dürüstlük değerini de içerir. Tüm Ahlaki Gelişim Evrelerindeki bireylere dürüstlük ve bir şeyi hak ederek, emek harcayarak elde etmelerinin en doğru davranış olduğu 43 numaralı menkıbe sorularla işlenerek anlatılabilir.

Menkıbe: 44

Yavuz Sultan Selim ordusuyla Mısır’a sefere giderken Gebze’den geçer. Geçtikleri yerler hep bağlık, bahçeliktir.” Acaba askerlerim sahiplerinden izinsiz üzüm ve elma koparıp yediler mi diye içinden geçirerek yeniçeri ağasını huzuruna çağırır:

-Ağa fermanımdır; bütün askerlerin heybeleri yoklansın! Heybesinden bir elma veya bir salkım üzüm çıkan olursa derhal huzuruma getirilsin!

-Yeniçeri ağası bütün heybeleri arayarak tekrar padişahın huzuruna gelir:

-Sultanım koparılmış bir meyve izine rastlamadık, der. Yavuz bu habere çok sevinir:

-Eğer askerlerim izinsiz bir meyve koparmış olsalardı, Mısır Seferinden vazgeçerdim.

-Çünkü haram yiyen bir ordu ile fetih yapılmaz, der (Topbaş,1999: 161).

İdareci konumundaki kişilerin halka ve kumandaları altındaki kişilere örnek olmaları gerekir. Kişileri yanlış davranışlarını hoş görmek, davranışı onaylamak anlamına gelir. Kutsal bir amaca ulaşmak hedeflenirken zorbaca davranışlar bu amacı engelleyebilir.

24. Hoşgörü

İnsanların daha yakın ilişkilerde bulundukları komşuluk, mesai arkadaşlığı, sınıf arkadaşlığı, aynı takımda oynunculuk yapmak gibi durumlarda birbirlerini rahatsız edici davranışları görülebilir. Başkasına zarar vermemek en erdemli davranış biçimidir. Ancak bunun mümkün olmadığı durumlarda hoşgörülü ve sabırlı davranmak yanlış ince bir davranışla sezdirmek olgun ahlaklılık göstergesidir. 45, 46, 47 numaralı menkıbeler hoşgörüye biraz da sabır katmaktadırlar. 47 numaralı menkıbe ise farklı inançtan olan insanlara da hoşgörüyü önermektedir. Burada yine bireyin kendisine yapılmasını istemediği hiçbir şeyi başkasına da yapmaması gerektiğini kavraması gerekir. Tüm ahlaki gelişim düzeylerindeki bireyler empati geliştirecek zihinsel gelişime sahiptirler. Psikolog Kohlberg' e göre Gelenek Önceki Ahlaki Gelişim Düzeyindeki çocuklar “saf çıkarıcı eğilim” derirler. Onların yaptıkları bir davranış cezalandırılıyorsa kötüdür, ödüllendiriliyorsa iyidir. Onların olumlu davranışları sözel olarak takdir edilirse olumlu davranışları artacaktır.

Menkıbe:45

Ali Sakafi'nin kuşbazlık yapan bir komşusu vardır. Dama konan güvercinlere taş atan komşusunun attığı taş Ali Sakafi'nin alnına isabet eder ve yüzüne doğru kan akmaya başlar, Sakafi' nin öğrencileri buna sevinirler ve hocamız yarın gider şehrin hakimine şikayet eder biz de onun meşakkatinden kurtuluruz diye akıllarından geçirirler . Ama o hizmetçisini çağırır ve ona:

-Şu bostana git ve bir çubuk yap, getir der. Hizmetçi çubuğu getirince de:

-Şimdi bu çubuğu kuşbaza götür de güvercinleri taş atarak değil de bu çubukla uçursun, der (Attar, 2001: 257).

Menkıbe: 46

Mevlana bir mahalleden geçerken iki kişinin birbirlerine küfrederek kavga ettiklerini, görür. Birinin ötekine “bunu bana mı diyorsun ? Yemin ederim ki bana bir dersden benden de bin işitirsin” dediğini işitir. Adamlara yaklaşır ve “hayır, hayır öyle söyleme, buraya gel ne diyeceğin varsa bana de. Bin desen bile benden bir işitmezsin” der (Eflâkî, 1973, I.Cilt: 277).

Menkıbe: 47

Malik Bin Dinar’ın bir Yahudi komşusu vardır. Yahudi hela çukurunu düşmanlık olsun diye Malik üstadın evinin yanına yapar. Zamanla sızıntı ve pis koku üstadın evine girer. Üstat da her gün sızıntıyı temizler ve pis kokuyu gidermek için güzel kokulu şeyler yakar. Yahudi komşusunun rahatsız olduğunu anlar, ancak beklediği şikayetin gelmemesine hayret eder. Bir gün Malik Bin Dinar’ın evine gider ve tiksintiyle:

-Bu da ne? diye, sorar. Malik de:

-Kokulu şeyler yakıyorum” der. Yahudi:

-Hayır, bu lağım kokusu, bak duvardan sızıyor, niye bana söylemiyorsun, der. Malik:

-Eğer söyleseydim, üzülebilirdin. Bizim inancımızda komşuyu üzme ve eziyet yoktur. Kavga ve gürültü yoktur, der. Yahudi bu sözler karşısında yaptıklarına pişman olur ve özür diler (Cami,1973: 77).

Hoşgörülü insanlar kendilerine yapılan rahatsız edici bir davranışa karşı aynıyla ya da benzer bir davranışla karşılık vermezler. Sözel ya da fiili şiddet içeren bir davranışta ise asla bulunmazlar. Onların böyle durumlarda gösterdikleri sabır, hoşgörü bu davranışı yapanın yanlışının farkına varmasına yardımcı olur. Çoğu zaman gönüller hoşgörü sayesinde eğitilir.

25. Kadına Değer Verme

Erenlikte kadın erkek ayrımı yoktur. Değerli olmanın ölçütü güzel ahlaka sahip olmaktır. Gönül eğitimcileri de kadın erkek ayrımı yapmamışlardır. **48** numaralı menkıbe erenlikte cinsiyet ayrımının olmadığını ve kalp temizliğinin önemini vurgulamaktadır. Fatma

bacının Horasan erenin selâmını hissetmesi, diğer erenlerden daha saf ve duru bir gönle sahip olduğunun göstergesidir.

Menkıbe: 48

“Hacı Bektaş-ı Veli, Rum ülkesine yaklaşıncı Rum erenlerine, selam verir. Bu sırada elli yedi bin Rum ereni, sohbet etmektedirler. Rum’un gözcüsü de Karaca Ahmet idi.

Hacı Bektaş’ın verdiği selamı, meclisteki erenlere yemek pişiren Sivrihisarlı Seyyit Nurettin’in bekar kızı Fatma Bacı’ ya malum olur. Karaca Ahmet de Seyit Nurettin’in manevi öğrencisiydi. Fatma Bacı, ayağa kalkıp Hacı Bektaş’ın bulunduğu tarafa döndü, elini göğsüne koydu, üç kere “aleyküm selam” diyerek, yerine oturdu

Meclistikiler, bu durumu görünce, “kimin selamını aldın” diye Fatma Bacı’ya sorarlar. O da “Rum ülkesine bir eren geliyor, siz erenlere selam verdi, Onun selamını alıyorum” der. Erenler “dediğin er nereden geliyor” dediler. Fatma Bacı,”Horasan erenlerinden, fakat şimdi Beytullah tarafından geliyor.” der (Gölpınarlı, 1995: 18).

Gönül erenliği bir cinsin tekelinde değildir. Kadın, erkek herkesin saf, duru bir göle ihtiyacı vardır. Toplumun sosyal yapısının sağlam olması için kadı erkek tüm bireylerin ahlaki ilkelere sıkı sıkıya bağlı olması gerekir.

26. Kalp Kırmamak

İnsanlara anlayış durumlarına göre davranmak, küçükle küçük, büyükle büyük olmak yanlış anlamaları yüze vurmamak nezaket kuralıdır. 48 numaralı menkıbede kalp kırmamanın önemi, çok anlamlı bir ifade ile anlatılmaktadır. Tasavvufi eğitimde amaç kalpte bulunan kötü duyguları temizlemek, kalbi güzelliklerle doldurmaktır. Burada dikkati çeken nokta kalpteki duygular henüz davranışa dökülmemiştir. Ancak kalpteki kötü duygular hemen kovulmazsa orada yerleşir ve bu duygular zamanla davranışa dönüşür. Davranışların değiştirilmesi ise duyguların temizlenmesinden çok daha zor ve zaman alıcı bir iştir.

Menkıbe: 49

Şaban-ı Veli Kastamonu'ya varınca bir dergâh açmış, halktan birisi gelip:

-Sen ne iş görürsün?” Şaban-ı Veli:

-Kalp kalaylarım.Vatandaş, onu kap kalaylarım diye anlamış ve evine gidip bir çuval bakır kap getirerek:

-Şunları kalaylayıver. Şaban-ı Veli:

-Biz kalp dedik, ama sen kap anlamışsın. Neyse zahmet etmişsin, getirmişsin. O işi de görüverelim, yarın gel, al demiş. Ertesi günü çuvalın ağzı bile açılmadığı halde içindeki kapların pırıl pırıl olduğu görülmüş (Çiftçi, 2002: 153).

“İnsanın göğsünde bir et parçası vardır. O kalptir. O temiz olursa bütün vücut temiz olur.” (hadis¹) Tüm rahatsızlıkların başlangıcı o et parçasının temizliğini kaybetmesiyle başlar. Gönül eğitiminde amaç kalbi temizlemek, kalaylamaktır. Kalbi kalaylanmış olanlar, başkalarının kalbini kırmazlar, ellerinden geldiğince onların yardımına koşarlar.

27. Kibir (Büyükleme)

Yaşamda elde ettiği başarıları kendinden bilme bu başarılarla övünme, kişinin yeni başarıları elde etmesini engelleyebilir. Çünkü insan bu başarının övüncüyle çalışmalarında gevşeklik gösterebilir. Özellikle birden fazla kişinin emeğinin olduğu durumlarda grubun hakkını teslim etmek ve ileriki başarılar için de grubun motivasyonunu yüksek tutmak yararlıdır. 50 numaralı menkıbe tasavvufi eğitime çok uygun bir örnektir.

Menkıbe: 50

Fatih İstanbul’u fethettikten sonra hocası Akşemseddin’in kendisine eskisi kadar ilgi göstermediğini hisseder ve bu durumdan duyduğu rahatsızlıktan Ahmet Paşa’ya bahseder. Ahmet Paşa da olayın farkındadır ve Şöyle bir açıklama getirir:

-Sultanım! Daha önceki Osmanlı hükümdarlarının hiçbirine kısmet olmayan bu büyük fetih size nasip oldu. Bu yüzden sizde bir gurur ve büyükleme olmaması için, böyle davranmış olabilir. Hocanızın büyük bir ruh terbiyecisi ve gönül mimarı olduğunu biliyorsunuz (Koç, 2005: 90).

İnsanların kazandıkları başarılar bazen gurura kapılmalarına sebep olabilir. Bu başarı herkesin imrendiği başarı olursa kişi “kimsenin yapamadığını ben yaptım, ben diğer insanlardan daha üstünüm” gibi düşüncelere kapılabilir. Halbuki başarının başka etkenleri de

¹ Bakınız geniş bilgi için: İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi

olabilir. Kişiyi başarının şımartmaması gerektiği saygı duyduğu değer verdiği bir kişi tarafından hissettirilmesi gerekir.

28. Konukseverlik (Misafirperverlik)

Türkler konukseverlikleriyle tüm dünya tarafından tanınmışlardır. Ancak konukseverliği abartmak bir süre sonra bıkkınlığa neden olabilir. Bu da önceden yapılan konukseverliğin değerini düşürür. Önemli olan her davranışta orta yolu tutturmaktır. Orta yol davranışın sürekliliğini sağlar ama uçlarda yapılması, davranışın ömrünü kısaltır. **51, 52,** numaralı menkıbeler konukseverliğin adabını anlatmaktadır. **53** menkıbede hangi dinden olursa olsun başkasının iffetini korumanın önemi de vurgulanmaktadır.

Menkıbe: 51

Mevlana Cami şöyle anlatır: “Zamanın alimlerinden birine kalabalık misafir gelir. Misafirlerden biri sofradan bir şeyler alır. Ev sahibi sofrayı kaldırmakta olan ev sahibine bu durumu neden engellemediğini sorar. Hizmetçi de ortada engellenecek bir durum olmadığını söyler. “Falan kişi sofradan izinsiz bir şey aldı sofrayı onun önüne götür de aldığını bıraksın” der. Hizmetçi de sofrayı adamın önüne götürür ve adam da aldığı yiyeceği sofraya bırakır. Durum Mevlana’ya anlatıldığında “Bir kişiye bağa girmek için izin verilmişse hem yemek hem de götürmek içindir.” şeklinde yorum getirir (Cami,1998: 923).

Misafir tatlı dille, güler yüzle, yapılan hizmet ve ikramla ağırlanır. Ev sahibi misafire hem evini hem gönlünü açar. Misafir eve kabul edilmişse ev sahibinin sahip olduğu her şeyden kullanma hakkı kendisine verilmiş olur.

Menkıbe: 52

Hafs Haddad, arkadaşı Ebu Bekir Şibli’nin evinde kırk gün misafir kalır. Çeşit çeşit yemekler yer. Ayrılıp giderken arkadaşına:

-Yolun Nişabur’a düşerse bana uğra, misafirperverlik nasıl oluyormuş, sana öğreteyim. Şibli de:

-Ben ne yaptım ki?

-Başka ne yapacaksın, külfete girerek çeşitli yemekler hazırladın, cömertlikte bu yoktur, misafir gelince üzerine ağırlık çökmemeli, gidince de ferahlamamalısn! Külfete girdiğinde, misafirin gelişi ağır gelir, gittiğinde de ferahlarsın. Böyle ev sahipliği olmaz (Evly. Ansl.,1992, 5. cilt, s: 177).

Konukseverlikte aşırıya giden ev sahibi bir süre sonra aynı konukseverliği sürdüremeyebilir. Bu durumdan misafirin kalbi kırılabilir. O zaman önceki konukseverliğin de değeri kalmayacaktır. En iyisi aynı düzeyde devam ettirilebilecek bir konukseverliktir.

Menkıbe: 53

Bir gün, iki Hristiyan din adamı hava kararınca kızlarını bir medreseye gönderirler. Kızlar kapıyı açan gençlere,

-Hava karardı,yolumuzu kaybettik, Bizi bu gece misafir eder misiniz? Çaresiziz, derler. Medrese öğrencileri odalarını bu iki kıza verip araya da bir perde gerip kendileri de sabaha kadar mangal başında sabahlarlar. Sabahleyin de kızları yolcu ettiler. Papazlar merakla gecenin nasıl geçtiğini kızlarına sordular. Aldıkları cevap onları hayrete düşürür (Topbaş, 1999: 127).

Konukseverlik, Türklerin dünyada nam saldıkları en önemli özelliklerdendir. Kültürümüzde evin kapısını çalan “tanrı misafiri” olarak kabul edilir. Evde sadece bir dilim ekmek bile olsa misafirle bölüşülür. Gelen misafirin canı, malı ve ırzı güvence altındadır.

29. Kurallara Uymak

Toplu olarak yaşanan yerlerin belli kuralları vardır. O kurallar düzen ve disiplin sağlar. Hele okulda ve sınıfta öğrencilerin var olan kuralları değiştirmesi veya uymaması düzeni bozar öğretmene de saygısızlıktır. Tasavvufi eğitimde ilerlemenin olabilmesi öğretmenin sözünden çıkmamaya bağlıdır. **54** numaralı menkıbe kurallara uymanın gerekliliğiyle birlikte öğretmene saygıyı da içermektedir.

Menkıbe: 54

Hasan Ünsî gönüldaşı Üsküdarlı Nasuhî'yi dergahında ziyaret eder. Sohbet ve ikramdan sonra Nashî'nin öğrencileri tütün içmeye başlarlar. Ünsî bu durumdan rahatsız olur ve yaşça kendisinden daha genç olan Üsküdarlı 'ya:

-Sen tütün içer misin, diye sorar.

-Yok.

-Ya senin hocan içer miydi?

-Yok

- Ben içer miyim?

-Yok

-Öyleyse senin öğrencilerinin elindeki tütün niye, adabımızda olmayan bir şeye neden izin verirsin, deyince Üsküdarlı hiç sesini çıkarmaz (Tatcı , 2002: 83).

Tasavvufi eğitimde gelenek haline gelmiş kurallar vardır. Gönül eğitimine aday olan birey bunları kabul etmiş demektir. Bu kuralların birçoğu günlük hayatta da geçerlidir. Kuralların ihlali ise toplumun düzenini bozar.

30. Merhamet (Acıma, Kıyamama)

İnsanların yaşadıkları sıkıntıları görüp onlara ilgisiz kalmama, kendinden önce başkalarını düşünme, onların ihtiyaçlarını karşılama gönülde duyulan merhametin çokluğundandır. Nemelazımcılığın güzel ahlakın içinde yeri yoktur. 55 numaralı menkıbe merhametten başka yardımseverlik, diğergamlık ve paylaşma değerlerini de vurgulamaktadır.

Menkıbe: 55

Ebu Ali Dekkak bir gün davet edildiği bir yemeğe giderken, yanından geçtiği bir evden “ ya rabbi bizi aç ve bîlaç bıraktın, bu çocuklarla ben ne yapacağım” diye sızlanan bir kadın sesi işitir. Yoluna devam eder. Davet evine geldiğinde bir sofra hazırlanmasını emreder. Davet sahibi de bugün bu bilge kişi ziyafetten evine de götürecekti diye sevinir. Halbuki onun ne evi ne de ailesi vardır. Sofra hazırlanınca, tepsiyi başının üzerine koyarak kadının evine götürür (Attar, 1984: 684).

Gönül erenleri başkalarının ihtiyaçlarına, sıkıntılarına karşı duyarlıdırlar. Başkalarının ihtiyaçlarının giderilmesine kendi ihtiyaçlarının giderilmesinden daha önemlidir. Komşuları açken kendileri tok yatmazlar. (Hadis: Komşusu açken tok yatan bizden değildir. Canan, s: 442)

31. Nezaket

İnsanlara toplulukta yardım etmek bu davranışı gösterişe döndürür. Sol elin, sağ elin yaptığı yardımdan haberinin olmaması ilke edinilmelidir. Başkaları “ne cömert kişi” desin diye açıktan açığa yardım etmek büyüklenme işaretidir. Karşıdaki kişinin de bu durumda kalbinin kırılacağını düşünülürse olay amacından sapmış olur. **56** numaralı menkıbe yardım etmenin ne kadar ince bir davranışla yapıldığını göstermektedir.

Menkıbe: 56

Mevlana’nın öğrencilerinden Osman Guyende şöyle anlatır: “Yeni evlenmişim. Düğün sırasında yaptığım masraflardan dolayı parasız kaldım. Bu durumu kimseye açamadım. Mevlana’nın da bulunduğu bir sohbete katılmışım. Benim durgun, düşünceli halim Mevlana’nın gözünden kaçmadı. Mevlana: “Ey Osman! Güzel bir alışkanlığın vardı, sık sık elimizi sıkardın. Uzun süredir bu alışkanlığı bıraktın, nedendir,” diye sordu. Bunun üzerine hemen yerimden kalktım elini öpmek istedim, eline dokunur dokunmaz gizlice avucuma para koydu” (Eflakî, 1973, I.cilt: 549).

Gönül erenlerinin tüm davranışlarında bir incelik, bir nezaket vardır. Onlar toplum içinde kimseyi mahcup etmezler. Bu davranışları onların sevgilerinin asırlarca gönülden gönüle akmasını sağlamıştır.

32.Olumlu duygularla evrensel potansiyel oluşturma

İnsanlarla ilgili olumlu duygular beslemek genellikle onların da bizim hakkımızda olumlu duygular beslemelerinin çağrıştırır. Öfkeli, hiçbir şeyden memnun olmayan, olayları hep olumsuz bir bakış açısıyla değerlendiren insanların yanında insan kendini huzursuz hisseder. Neşeli keyifli insanların yanında da mutlu hisseder. Çünkü hâl etkileyicidir. (Eskiler bu durumu hal sarîdir şeklinde ifade etmişlerdir.) Bir araştırmaya göre tüm hastalıkların

nedeni negatif enerji yoğunluğudur. Kin, iftira, dedikodu vb. davranışlar evrende negatif enerji oluştururlar. Evrende pozitif duyguların yoğunluğunun artması pozitif bir enerji gücü oluşturarak negatif enerjinin azalmasını sağlar. Pozitif enerji insan psikolojisi üzerinde olumlu etki yapar. Başkaları için dua etmek, başkalarının iyiliği için çalışmak, tüm canlıları sevmek... evrende pozitif enerjiyi artırır” (Bozdağ, 2003: 127) **57, 58, 59, 60** numaralı menkıbeler iyi niyet, başkalarına iyi dileklerde bulunmanın yararlarını örneklendirmektedir.

Menkıbe: 57

Bir gün Şehzadelerden biri, düşman olduğu birisinin zarar görmesini istedi. Bu niyet ile İbrahim Gülşenî'ye gelip, o zâtın zarar görmesi için yazı yazmasını istedi. İbrahim Gülşenî de “İşi Allah’a havale etmek iyidir. Kin tutarak, öfkelenerek bir Müslüman’a zarar vermeye kalkmak, hatta uğradığı bir zarara sevinmek doğru değildir.” buyurdu (Evly. Ansl.,1992,7. cilt, s: 380).

Olgun ahlaklılık, başkalarının acılarını da sevinçlerini de yürekte hissederek paylaşmayı gerektirir. Yaşanan kırgınlık ve tatsızlıklardan dolayı başkalarının zarar görmesinin istemek duru bir gönle yakışmaz. Çok rahatsız bir durum varsa durumu en yetkili makama havale etmek yeterlidir. Kendi kendine insanları cezalandırmak kalbe kin tohumları eker.

Menkıbe: 58

Kırımlı Selim Divane öğrencilerine “kalp” hakkında sohbet eder: “İnsanda kalp vardır biz ona gönül diyoruz. Gönül gönülden nem kapar. Gamlı adamın yanında bulunursan onun gönlünden senin gönlüne gam bulaşır, hemen sana da keder gelir. Sevinçli adamın yanına varsan sen de sevinirsin. Gönlünde kötülük olanın yanına varırsan senin de gönlün kötülüğe meyleder. Sen iyilerin meclisinde bulun” (Tatçı ve Çeltik, 2004: 118)

Menkıbe: 59

Ebu Hüseyin Nuri hastalanır. Zamanın büyüğü Cüneyt Bağdadî kendisini ziyarete gider. Gelirken de meyve getirir. Bir süre sonra da Cüneyt rahatsızlanır. Bu kez de Ebu'l Hüseyin öğrencileriyle birlikte onu ziyarete gider.

-Ey canlar herkes Cüneyt'in rahatsızlığından bir miktar kendi üzerine alsın. Öğrenciler de:

-Peki efendimiz aldık, derler. Bu sırada Cüneyt kendisinde bir rahatlık hissettiğini söyler. Bunun üzerine Ebu Hüseyin Nuri gülümseyerek:

-Çiçek ve meyve ile hasta ziyaret etmek yerine bizim yaptığımız gibi ziyaret edilirse hasta daha fazla memnun edilmiş olur (Bursalı, 1993: 330).

Menkıbe: 60

Adamın biri Akhisarlı İsa'ya:

- Benim oğlum büyüdüğü arsızlaştı, söz dinlemez oldu, neredeyse beni dövecek.

Akhisarlı İsa :

-Oğluna kızınca nasıl davranırsın?, Kötü söz söylersen, beddua edersen gitgide arsızlaşır. Adam da:

-Beni incitince ben de öfkeyle hakaret ederim hatta beddua da ederim. Akhisarlı İsa:

-Oğlun senin sözünü dinlemediğinde, sana saygısızlık ettiğinde sen ona güzellikle, yumuşakça davran, hakkında dua et çünkü babanın duası evlat için büyük hazinedir, mutluluğuna vesiledir, der. Bir ay sonra aynı adam yanında bir delikanlı ile Akhisarlı'nın huzuruna gelir ve:

-İşte bu, o delikanlıdır, sizin dediğiniz gibi yaptım o da böyle terbiyeli bir delikanlı oldu, der. Delikanlı da Akhisarlı' nın elini öper ve huzurdan ayrılırlar (Küçük ve Muslu, 2003: 58).

Kişi genellikle başkalarının kendisi hakkında hissettiklerini hisseder. “Onu görünce yüreğim daralıyor ya da “onu çok seviyorum” benzeri sözleri çok duymuşuzdur. Duygular gönülden gönüle geçer. İnsanlara karşı güzel duygular beslemek, güzel davranmanın önceki basamağıdır. Kişi başkalarına nasıl davranırsa başkaları da ona öyle davranır.

33. Saygı

Öğretmenlerin öğrencilere uyguladıkları disiplin ya da çalışma programları konusunda anne - babaların öğretmeni eleştirmeleri ya da öğretmenin kararlarına müdahale etmeleri öğrencinin öğretmenin kararlarını sorgulamasına ve çalışmalara gerekli özeni ve dikkati göstermesini engelleyebilir. Anne ve babaların çocuklarıyla ilgili sorunları öğretmenle çocuklarının olmadığı bir ortamda değerlendirmeleri en doğru bir davranıştır. **62**

ve 63 numaralı menkıbeler öğretmen -veli- öğrenci ilişkisinin sınırlarını çizmede yardımcı olacaktır.

Türkler, tarih sahnesinde uzun yıllar süren devletler kurmuşlardır. Bu devletlerin asırlar boyunca hükümler kurmalarında başa itaat ve saygının rolü önemlidir. Anadolu’da baba evinden gelin olarak ayrılan genç kızlara “vardığın yerin gözü körse sen de bir gözünü kırp da bak” atasözüyle öğüt verilir. 63 numaralı menkıbe saygıyla beraber nezaketin üst derecesi vurgulamaktadır.

Menkıbe: 61

Yıldırım Bayezit Han’ın oğullarından Şehzade Süleyman derslerine yeterince çalışmayınca öğretmeni tarafından hafifçe cezalandırılır. Süleyman öğretmenin davranışına kızar ve durumu babasına söyler. Yıldırım Bayezit de öğretmene durumu sorar. Öğretmen:

-Padişahım, Şehzadenin yarın bu devletin idaresine geçecektir. Onun eğitiminin eksik olması millete zarar verir. Henüz çok gençtir ve ilim ve hal erbabı olamamıştır ama ben onu gerektiği şekilde yetiştirmekle görevliyim, der. Yıldırım Bayezit saygıyla öğretmeni dinler ve ona hak vererek “sizin gibi yol göstericilerimiz olduğu sürece biz dünyaya hükmederiz” der.

Öğretmenin, konumunun babasının üzerinde olduğunu anlayan Şehzade o günden sonra derslerine çok çalışmaya başlar (Topbaş, 1999: 63).

Menkıbe: 62

Fatih Sultan Mehmet henüz çocukluk çağındadır ve derslerine karşı biraz gevşeklik gösterir. Ama hocası Molla Gürânî ders konusunda hiçbir mazereti kabul etmeyecek kadar ciddi ve disiplinli bir hocadır. Fatih durumu sultan babasına şikâyet eder. Sultan Babası da “peki, ben onunla konuşurum” der. Bir gün ders esnasında içeri girer ve hocaya:

-Şehzademize sert davranıyormuşsun, bu nice iştir? Molla Gürânî sert bir edayla: Ben şehzade değil padişah bile döverim, benim dersimde şaka olmaz, der. Padişah oğluna yüz ifadesini belli etmeyerek huzurdan çıkar ve daha sonra oğluna:

-Gözümün nuru oğlum, gördüğün gibi bu hoca neredeyse beni de dövecek senin derslerine çalışmaktan başka çaren yok. Hemen derslerine çalışmaya koyul. (Bursalı,1993: 451)

Eğitim disiplin gerektiren bir iştir. Çocuk anne ve babasından eğitim alabilir ancak anne baba evladına öğretmen kadar otoriter davranamayacağı için eğitim hedeflenen amaca ulaşmayabilir.

Menkıbe: 63

Kaygusuz Abdal kırk arkadaşıyla beraber Mısır'a gider. Mısır'a gelince padişahın bir gözünün kör olduğunu öğrenirler. Kaygusuz ve kırk yoldaşı da tek gözlerini pamukla kapatırlar. Padişahın huzuruna vardıklarında Padişah:

-Niçin gözlerinize pamuk koydunuz? Kaygusuz:

-Sultanım, bizim adetimize göre hangi beldeye varırsak oranın padişahına uyarız. Şimdi sizin tahtınızda olduğumuza göre size tabi oluruz. Burada birkaç gün kalıp Yusuf Peygamberin makamını ziyaret etmek niyetindeyiz. Siz bu dünyaya bir gözle bakarken bizim iki gözle bakmamız yakışmaz, der. Padişah bu sözlerden çok etkilenir ve şöyle cevap verir:

-Ey Eren! Takdir-i Hüda böyledir, Her ne ki Hak'tan geldi, hoş geldi. Gözlerinizdeki pamuğu kaldırın Yusuf Peygamberin makamını iki gözle ziyaret edin, der (Güzel, 2003: 61-62).

Kültürümüzde başkalarından daha fazla nimete sahip olan kişilerin çok güzel ve ince davranışları vardır. Örneğin:Yoksul mahallelerde oturan halli vakitli aileler mahallelinin alamayacağı bir yiyecek çocuklarının sokağa çıkmalarına izin vermezler. Bulunulan muhit nasılsa öyle davranmak hem saygı hem edep hem de nezaket gereğidir.

34. Sevgi Bağı Kurma

İnsanlar arasında sevgi ve dostluk bağı oluşturmak için hediyeleşme önemli rol oynar. Yarım elmayla gönül alma, pozitif duygular yaratır. Çocukla çocuk olma insanlara seviyelerine göre davranma arada sevgi bağı oluşmasına yardımcı olur. **64** numaralı menkıbe sevgi bağı oluşturmada hediyeleşmenin önemini **65** numaralı menkıbede ise yine sevgi bağı oluşturmada şakalaşmanın sonucuna örnek vermektedir.

Menkıbe:64

Bir öğrencisi şöyle anlatır: “Bir gün babamın yanında oturuyordum. Bahaeddin Buharî gösterişli bir kıyafet giymiş olarak içeri girdi. Bir süre oturdu. Babam:

-Sandıkta çoktan beri sakladığım bir Şahnebat var, git onu getir, dedi. Gidip, getirdim babam onu aldı ikiye ayırdı bir parçasının bana bir parçasını da Bahaeddin Buhari'ye verdi. Sonra:

-Sen benim oğlumsun Bahaeddin, hadi kucaklaşın” dedi. Böylece aramızda kardeşlik ve sevgi bağı kurdu (Cami, 1998 : 730).

Menkıbe: 65

Bir gün Amiş Efendi ile Nevres Bey yolda yürürken bir çocuğa rastlarlar. Amiş Efendi dilini çıkararak çocuğa doğru “Böööh” der. Çocuk da gülerek adını söyler. Amiş Efendi .şakalaşmanın gönüller arasında yakınlığa sebep olduğunu söyler (Erdem, 2005: 31).

35.Tokgözlülük

Eline geçen maddi olanaklardan ihtiyaç sahibi insanları yararlandırmak kendi en temel ihtiyaçları dışında, maddi olanakları kullanmayan insanlar tokgözlüdürler. Yüreklerinde bitmek tükenmez hırs yoktur. Olanaklarını başkalarıyla paylaşmaktan haz alırlar. Kazanç sahibi olmayı insanlığın hizmetine sunmak için isterler. **66** ve **67** numaralı menkıbeler tokgözlülük, cömertlik, paylaşma ve yardımseverlik değerlerine de örnek verilebilirler.

Menkıbe: 66

Abdallardan biri dilenerek epeyce buğday toplar. Durumun farkına varan Otman Baba “Tanrıyı seversen ondan başkasından bir şey isteme! Fakirlik üç türdür: Birisi dileyip almak birisi istemeyip rızayla geleni almaktır.Üçüncüsü ne dileyip almak ne de rıza ile geleni almaktır. En iyisi üçüncüsüdür. Evliyanın güzide makamıdır” (Koca, 2002: 265).

Menkıbe: 67

Sinan Paşa Otman Baba'ya nereli olduğunu sorar. O da ben “Lâ mekan sultanıyım” der. Sinan paşa bu cevap üzerine yanında bulunan Kazasker'e eğilerek bir şeyler söyler. Bu durum üzerine Otman Baba “Ne fısıldaşırsınız. Biz Osmanlıyız, fısıltı sevmeyiz. Her ne Sözüünüz varsa aşikare söyleyin” der. Sinan Paşanın defter yazıcısı destmalinden bir yüz miktar akçe çözdü ve parayı Otman Baba'ya arz eyledi. Otman Baba “Bu nedir” diye sorar.

Yazıcı “Kurban akçesidir” der. Otman Baba bu duruma çok sinirlenir parayı almaz ve Sinan Paşa’ nın atını hazırlatır (Koca, 2002: 211).

Dilenmek, çalışmadan başkasından bir şey istemek toplumsal bir yaradır. Olgun ahlaklı kişiler ne dilenmeyi, ne istemeden geleni almayı hoş görmüşlerdir. El emekleriyle geçinmeyi tercih etmişlerdir.

36.Vatanseverlik

Uğrunda en büyük fedakârlık yapılabilecek varlık vatandır. Vatanı adına en değer verdiği can paresini feda etmek katlanması çok zor bir durumdur. Ancak insanlar arasında kardeşlik ve dostluk bağı oluşturmak adına her şeyinden vazgeçmek sıradan insanların yapamayacağı bir davranıştır. 68 numaralı menkıbe çok uç bir örnektir. Ayrıca Yesevî’ nin dostluk kurma konusundaki fedakârlığı da şaşırtıcıdır.

Menkıbe: 68

Hoca Ahmet Yesevi’nin İbrahim adında bir oğlu ve güzel bir atı vardır. Bir sohbet sırasında:

-Kim oğlumun ölüm haberini getirirse bu atı ona teşekkür olarak vereceğim, der. Bu konuşmayı duyan Suri halkı bir gün İbrahim’i bir ağacın altında uyurken görürler ve başını keserler ve bir havluya sararak Hoca’nın karşısına getirirler. Hoca:

-Bu nedir? diye sorar.

-Yeni yetişmiş turfanda kavun derler.

Hoca işi anlamakla beraber, yine o atı verir ve aralarında kan davası, düşmanlık olmasın diye katile kızını da verir (Köprülü, 1991: 40).

37. Yardımseverlik

“Yardımsever insanlar vermekten zevk alırlar, başkalarının iyiliğini kendilerinden fazla düşünürler. Cömert ince düşünceli, hâlden anlayan kimselerdir. Başkalarının sorunlarıyla ilgilenmeyi keyifle yaparlar.” (Tarhan. 2003: 39) 69 numaralı menkıbede yardımseverlikle birlikte diğergamlık da vardır. Diğer bir deyişle diğergam olan insanlar aynı zamanda yardımseverdirler.

Menkıbe : 69

Gönül erlerinden Sırrı-yı Sekatî anlatıyor: “Bir bayram günü güzel insan Maruf Kerhî’yi hurma toplarken gördüm.

-Bunları ne yapacaksın diye, sordum.

-Şu çocuğu ağlarken gördüm ve niçin ağladığını, sordum. Çocuk yetim olup, anne ve babasının olmadığını arkadaşlarının yeni elbise ve oyuncaklarının olduğunu ama kendisinin olmadığını, söyledi. Bunları toplayıp satacağım, çocuğa elbise ve oyuncak satın alacağım, dedi. Bunun üzerine:

-Bu işi bana bırak, dedim. Sonra çocuğu götürüp güzelce giydirdim ve oyuncaklar aldım, çocuğun yüzündeki ifadeyi hiç unutamıyorum (Cami,1973: 109).

Başkalarının yüzündeki mutluluğu görmek için varını yoğunu harcamak; bu davranışı ancak gönlü insan sevgisiyle dolu insanlar yaparlar.

38. Yürek Güzelliğinin Önemi

İnsanların hiçbirisi fiziki özelliklerini seçerek dünyaya gelmemektedirler. Başkalarını fiziki özelliklerinden dolayı beğenmeyen, onda kusur bulan; kendini çok beğeniyor demektir. Böyle kimseler kendinde güzel bulduğu özellikleri bir çaba veya tercih sonucu elde etmemiştir. Kendi emeğiyle sahip olunan şeylerle övünmek bile erdemli bir davranış görülmezken kişinin doğuştan olan özelliklerinden dolayı onu hor görmek, küçümsemek nasıl olur? Asıl olan yürek güzelliğidir. Zaten fiziki güzellikler gelip geçicidir. Özellikle ergenlik dönemindeki gençler arasında birbirlerine fiziki özellikleri nedeniyle sözel tacizler görülmektedir. 70 numaralı menkıbe bu durumu örneklemektedir.

Menkıbe: 70

İsa Akhisarlı’nın hizmetinde bir siyahi Arap vardı. Arkadaşlarından biri:

-Bu adamın senin yanında ne işi var ? Şöyle düzgünce bir yardımcın olsa olmaz mı?”

Akhisarlı:

-Bunun dışı kara ama içi aktır, der. Arkadaşı:

-Peki dışı ak olanın içi kara mıdır, der. Akhisarlı:

- Her zaman değil eğer senin gibi değilse, buyurur. Arkadaşı:
- Ya ben nasılım, Akhisarlı:
- Sen ten karalığını görürsün ama ahlak karalığın görmezsin. Adam:
- Haklısın elli yıldır kimse halime bu şekilde örnek vermedi, diyerek özür diler (Küçük ve Muslu, 2003: 158).

İnsanlar ilk bakışta fiziksel güzelliğe takılırlar. Ancak önemli olan ahlak güzelliğidir. Ahlak güzelliği ise gözle değil davranışla gösterilecek bir davranıştır. İnsanları fiziki özelliklerinden dolayı küçümsemek yaratılanı hoş görmek anlamına gelir. Bu davranış olgun ahlaklı kişileri davranışı değildir.

3.2. Menkıbelerinden Yararlanılanlar Hakkında Kısa Bilgiler

Ahi Evren: Anadolu'da Ahilik adlı esnaf teşkilatının kurucusu olan bilgin ve velidir. Asıl adı, Mahmut bin Ahmet el-Hoyi'dir. 1171 yılında İran' da doğdu. Esnafların sahip olması gereken ahlak ilkelerini en ince ayrıntısına kadar yaşama geçirdi. 1262'de Kırşehir'de şehit edildi (Bursalı, 1993:401).

Ahmet Cevvalgez: İslamiyet'in ilk dönemlerinde yaşamış tasavvufi eğitim için zamanın ünlü gönül erenlerinin sohbetlerinde bulunmuş bir öğrencidir. Yaşamı hakkında bilgi edinilememiştir (Evly. Ansl., 3. cilt, s: 30).

Ahmet Yesevî: Türkistan'da yetişen büyük erenlerdendir. Asıl adı, Ahmet bin İbrahim bin İlyas Yesevî olup, Pîr-i Türkistan, Hazret-i Türkistan, Hazret-i Sultan, Hacı Ahmet, Kul Hacı Ahmet adlarıyla tanınır. Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynamıştır. Eserlerinin Türkçe'si son derece akıcı, açık ve anlaşılırdır. Doğum tarihi bilinmemektedir. 1194 yılında Yesi' de vefat etti. Timur Han onun için muhteşem bir türbe yaptırmıştır (Evly. Ansl., 2. cilt, s: 368).

Akhisarlı İsa: 1447 yılında Akhisar'da doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren tasavvufi bir eğitim ile yetiştirildi. Ömrünün önemli bir kısmını öğrenci yetiştirmekle geçirmiş ve 1531 yılında vefat etmiştir (Küçük ve Muslu, 2001: 3).

Akşemseddin: 1390'da Şam'da doğmuştur. Yedi yaşındayken babası ile birlikte Amasya'nın Kavak ilçesine yerleşen Akşemseddin, o yaşlarda hafız olmuştur. Daha sonra medresede eğitimini tamamladıktan sonra Çorum'un Osmancık ilçesindeki medreseye müderris olarak atanmış ve 1459'da Göynük'te vefat etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in hocasıdır. İstanbul'un fethinin manevi mimarı olarak tanınır (Evly. Ansl., 1992: 2.cilt, s: 410).

Ali Sekafi: Ali Sekafi, Nişâbur' da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. 939 yılında Nişabur'da vefat etti. Manevi bilgileri öğrenmek için evliyanın büyüklerinden Ebu Hafs Haddad ve Hamdun Kassar'ın sohbetlerine katıldı. Güzel ve etkileyici sohbetleriyle ile insanları eğitmiştir (Evly. Ansl., 5. cilt, s: 103).

Amiş Efendi: Fatih Sultan Mehmet'in türbedarlarından ve Şabaniyye yolunun son dönem velilerindendir. Türbedar veya Türbedar Ahmed Efendi isimleriyle de tanınır. 1807 de Tuna vilayetine bağlı Tırnova' da doğdu. 1920 de İstanbul'da vefat etti (Evly. Ansl., 2. cilt, s: 102).

Aziz Mahmut Hüdâî: 1552-1628 tarihleri arasında yaşamış bir Türk mutasavvıfıdır. İyi bir medrese eğitimi gördükten sonra tasavvuf yoluna girmiş Bursalı M. Muhyiddin Üftade'ye öğrenci olmuş ve kısa zamanda onun yanında yetişerek kendisine de gönülleri eğitme görevi verilmiştir. Celvetiyye yolunu kurup sistemleşmesini sağlamıştır (Evly. Ansl., 3. cilt, s: 303).

Bahaeddin (Buharî) Nakşibend: Nakşibendiyye yolunun kurucusudur. Nakşibend Farsça "nakış yapan" anlamına gelmektedir. Kalbi işlediği, kalbin üzerine süsler yaptığı için bu adı almıştır. 1318 tarihinde doğmuş ve 1389 yılında vefat etmiştir (Evly. Ansl., 3. cilt, s: 400).

Battal Gazi: 674 / 680 - 740 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Seyyit Battal Gazi, Malatya Serdarı (komutanı) Hüseyin Gazi'nin oğludur. Battal (kahraman) bir övünç unvanıdır. Zamanındaki Arap ve Bizans kaynaklarına göre sekizinci asırda Arapların Bizans seferlerine katılmış ve 740 yılında Akroneos (Afyonkarahisar) çarpışmasında şehit düşmüştür (Dedes, 1996: 12).

Beyazıt Bistamî: Doğum tarihi kesin olarak Bilinmeyen velinin memleketi Bistam'dır. Uzun yıllar kendi iç eğitimiyle uğraşmıştır. Örnek bir ahlaka sahipti. Bir süre Şam'da yaşamıştır. 848 veya 875 tarihinde vefat etmiştir (Evly. Ansl., 1992: 3. cilt, s: 358).

Cüneyt Bağdadî: Tasavvufi kültürünü benimsemiş bir aile ortamında yetişmiştir. Akrabaları arasında ünlü veliler vardır. Bağdat'ta doğdu orada yaşadı ve 909 yılında yine orada vefat etti (Evly. Ansl., 4. cilt, s: 358).

Ebu Abbas Mürsî: On üçüncü yüzyılda Endülüs'te ve Mısır'da yetişmiş olan büyük velilerdendir. 1219 yılında Endülüs'ün Mürsiye kasabasında doğup 1287 yılında Mısır'ın İskenderiye şehrinde vefat etti (Evly. Ansl., 5. cilt, s: 329).

Ebu Abbas Seyyarî: Doğum tarihi bilinmeyen evliyanın büyüklerinden olan Ebu' l- Abbas Seyyarî' Fıkıh ve Hadis ilimlerinde tanınmıştı. Zamanındaki büyük alim ve velileriyle görüşüp tasavvufta yetişti. 953 yılında vefat etti Evly. Ansl., 5. cilt, s: 349).

Ebu Ali Dekkak : İslâmiyetin İlk dönemlerinde yaşamış sufilerdendir. Yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Tasavvuf dışında fıkıh konusunda eğitim görmüştür. 1014 yılında vefat etmiştir (Evly. Ansl., 5. cilt, s: 85).

Ebu Bekr-i Ebherî: Onuncu yüzyılda Horasan bölgesinde yetişen velilerdendir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 941 yılında vefât etti. Zamanındaki alim ve velilerinin sohbetlerinde bulunmuştur (Bursalı,1993: 272).

Ebu Hafs Haddad: Doğum tarihi bilinmiyor. Mesleği demircilik olduğu için kendisine “haddad” lakabı verilmiştir. Aslen Nişaburludur. Tasavvufun tün ahlaki ilkelerini yaşamına geçirme konusunda son derece dikkatlidir. 980 yılında vefat etmiştir (Evly. Ansl., 5. cilt, s: 167).

Ebu Hamza Bağdadî: Kelam, fıkıh, tefsir, hadis alimlerinden ve evliyanın büyüklerindendir. Bez sattığı için Bezzaz lakabı ile de bilinir. Bağdat'ta doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. 901 yılında Bağdât'ta vefât etti (Evly. Ansl., 5.cilt, s: 176).

Ebu Hanife: Tam adı Ebu Hanife Numan bin sabit 699 yılında Küfe’de doğdu. Fıkıh ve kelam bilginidir. Dört mezhepten biri olan Hanefiliği kurmuştur. Kadılığı ısrarla reddederek siyasetten uzak durduğu için yönetenlerin baskılarına uğramış, 767 yılında Bağdat’ da, hapiste vefat etmiştir (Evly. Ansl., 5. cilt, s: 395).

Ebu Hüseyin Nûri: Tasavvufta kurduğu yola Nuriyye dendi. Kendinden sonra gelen alim ve veliler onun üstünlüğünü kabul ettikleri için Emirü’l-Kulûb (kalplerin padişahı) lakabı verildi. Doğum tarihi bilinmemektedir. Bağdat’ta doğup 908 yılında yine orada vefat etti (Bursalı, 1993: 321).

Edebali: Osmanlı Devletinin kuruluşunda hizmeti geçen büyük İslam bilgini olan Edebali Osman Gazinin kayınpederi ve manevi hocasıdır. Karaman civarında 1206 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. 1326 yılında Bilecik’te vefat etti (Evly. Ansl., 6. cilt, s:3).

Emir Buharî: Buhara’ da doğdu. Çocukluğundan itibaren yaşadığı yerdeki ünlü velilerin eğitim halkasına girdi. 1477 yılından itibaren eğitim faaliyetine başlayan Emir Buhari, Nakşibendiyye yolu İstanbul’ da yayan ilk velidir. Emir Buharî 1516 yılında vefat etti (Evly. Ansl, 6. cilt, s: 42).

Eşrefoğlu Rumî: Anadolu’da yaşayan büyük velilerdendir. Tasavvufi şiirleri divanında toplanmıştır. Asıl adı Abdullah olup, babasının adı Eşref’dir. Babasının ismi ile tanındı. Doğum tarihi belli değildir. 1484 yılında İznik’te vefat etti (Evl. Ansl., 6. cilt, s: 88).

Fatih Sultan Mehmet: Osmanlı Padişahlarının yedincisi olan II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), 1432’de Edirne’ de doğdu. İlk olarak 1444 -1446 yılları arasında, ikinci olarak da 1451 - 1481 yılları arasında, 32 yıl padişahlık yapmıştır. Küçük yaştan itibaren Akşemseddin, Molla Hüsrev, Molla Güranî ...gibi hocalarda dersler alan ve iyi aile terbiyesi alarak yetişen Sultan Mehmet, 1453 yılında İstanbul’u fethetmiştir (Topbaş, 1999: 98).

Hacı Bayram-ı Veli: İstanbul’u, Fatih Sultan Mehmet Han’ın fethedeceğini müjdeleyen büyük velidir. 1352 yılında Ankara’daki Çubuk Çayı üzerindeki Zülfadl (Sol-Fasol) köyünde doğdu. 1429 yılında Ankara’da vefat etti. Türbesi, Hacı Bayram Camiinin yanındadır (Evly. Ansl., 1992. 6. cilt, s:323).

Hacı Bektaş-ı Veli: Adı Seyyit Muhammet bin İbrahim Ata'dır. 1282 yılında Horasanın Nişabur şehrinde doğdu. 1338 yılında vefat etti. Kırşehir'de yaşamıştır. Hacı Bektaş-ı Velinin, Osmanlı Padişahı Orhan Gazi ile görüşmeleri olmuştur. Yeniçeri ocağı kurulurken ettiği duadan feyiz alanlara Bektaşî denildi (Evly. Ansl., 6. cilt, s: 334).

Hasan Ünsî: Hasan Ünsî 1645 yılında Kastamonu, Taşköprü' de doğmuştur. İstanbul, Üsküdar'da yaşayan asrın en yetkin mutasavvıflardan Karabaş-ı Veli tarafından yetiştirilmiş ve kendisi de birçok öğrenci yetiştirmiştir. 1723 yılında vefat etmiştir (Evly. Ansl., 12. cilt, s:119).

Hüseyin Hamevî: Eşrefoğlu Rumî' nin manevi eğitimcilerindendir. Ölüm ve doğum tarihi bilinmemektedir (Evl. Ansl., 12. cilt, s: 330).

İbn-i Semmâk: İslamiyetin ilk yıllarında yaşamış velilerdendir. Kufelidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 799 yılında vefat etti.(Evly. Ansl., 7. cilt, s: 340).

İbrahim Gülşenî: İbrahim bin Muhammed Gülşenî, tanınmış velilerdendir. 1427 yılında Azerbaycan'da doğup, 1534 yılında Mısır'da vefat etti. Kendisi ve torunları asırlarca Edirne'de halkı sohbet yoluyla eğittiler (Bursalı,1993:411).

İsmail Debbas: İslamiyet'in ilk dönemlerinde yaşamış dönemin ünlü gönül ereni Mümin Şirazi'nin eğitim halkasına katılmıştır. Yaşamı hakkında başka bilgi yoktur (Evl. Ansl., 8. cilt, s: 439).

İsmail Hakkı Bursevî: Anadolu'da yetişen büyük velilerdendir. 1652 Aydos'ta doğdu. 1725 yılında Bursa'da vefat etmiştir (Evly. Ansl., 7. cilt, s: 340).

Kanunî Sultan Süleyman: Altıncı Osmanlı Sultanı olan Sultan Süleyman, 1495 yılında doğdu Yavuz Sultan Selim'in oğludur. Sultan Süleyman devri, Türk hakimiyetinin doruk noktasına ulaştığı bir devir olmuştur. 1566 yılında vefat etti. (Topbaş, 1999: 168).

Kaygusuz Abdal: Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 14. yüzyılda yaşamıştır. Alaiye sancak beyinin oğludur. Asıl adı Alaaiddin Gaybî' dir. Abdal Musa'nın öğrencisi olmuştur (Güzel, 2004: 81).

Kırımlı Selim Divâne: On sekizinci yüzyılda yaşamış Kırımlı bir Türk mutasavvıfıdır. İstanbul'da Medrese eğitimi görmüş sonra da Bosna'ya kadı olarak atanmıştır. Kadılık yaptığı sırada Kadirî yoluna giren Selim Divane Selanik'e bağlı Köprülü'ye gelerek ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. 1757 yılında vefat etmiştir (Evly. Ansl., 1992, 10. cilt. s: 224)

Kuşadalı İbrahim Halvetî: Kuşadası'nın Çınar Köyünde 1774 yılında dünyaya gelmiştir. Zamanın ünlü tasavvuf büyüklerine öğrenci olmuş, kendisi de Halvetiye yolunun bir ereni olarak sohbet yoluyla halkı eğitmiştir (Evly. Ansl., 8. cilt. s: 5).

Malik Bin Dinar: Evliyanın büyüklerindendir. Basra'da doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 748 yılında Basra'da vefat etti. Malik bin Dinar, gençliğinde mal mülk sahibi bir zengin kişiydi. Hasan-ı Basrî' nin öğrenci olunca, bütün mallarını ve parasını, fakir öğrencilere harcadı (Evly. Ansl., 8. cilt, s: 69).

Mevlana Celaleddin Rumî: Dünyaca tanınmış büyük düşünür veli olan Celaleddin Rumî'nin unvanı Mevlana' dır. Babası, Alimlerin Sultanı adıyla ünlü Muhammed Bahaeddin Veled'dir. Düşünceleri tüm dünyada kabul görmüş olup eserleri birçok dünya diline çevrilmiştir. 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. 1273 yılında Konya'da vefat etti. Türbesi Konya'nın en çok ziyaret edilen yerlerindendir (Evly. Ansl., 4. cilt, s : 227).

Mevlana Cami (Molla Cami) : Herat'ta yaşamış ünlü İslam bilim adamı, filozofu ve mutasavvıfıdır. Anadolu' da Molla Cami olarak tanınır. Abdullah Ensarî' nin Tabakatü' s-Suffiye adlı eserini genişleterek Nefahatü'l Üns Min Hadarati'l Kuds adlı eserini yazmıştır. Eser 604 velini yaşam öyküsünü ve menkıbelerini anlatmaktadır. Molla Cami 1456 yılında vefat etmiştir (Evly. Ansl., 8. cilt, s: 263).

Molla Güranî: 1410 yılında, Suriye'nin Güran kasabasına bağlı bir köyde doğdu. Şehzade Mehmet (Fatih), Manisa'da emir olduğu sırada Babası II. Murat Han, oğlunun yetişmesi ve eğitilmesi için pek çok âlimi ona hoca olarak göndermişti. Fakat Şehzade Mehmet, zeki ve celalli olduğundan, onun bu özelliklerine uygun bir hoca gerekiyordu. Padişah İkinci Murat Han, Molla Güranî' nin heybetli ve vakûr bir âlim olduğunu görerek, bu iş için onu görevlendirdi. Gördüğü gevşeklik karşısında, vakur ve sert tutumuyla, Şehzade

Mehmet'in hırçınlığını yatıştırdı. Fatih Sultan Mehmet Hanın yetişmesinde, Molla Gürânî'nin Fatih'in yetişmesinde büyük emeği geçti. Molla Gürânî, 1488 yılında vefat etti (Bursalı, 1993: 449).

Muhammed Bakî-Billah: Evliyanın büyüklerinden ve kendilerine Silsile-i aliyye denilen velilerin yirmi ikincisidir. İmam-ı Rabbanî Ahmet Farukî Serhendî'nin hocasıdır. Muhammed Bakî Billah 1563 yılında Kâbil'de doğdu. Ölüm tarihi konusundaki bilgiler çelişkilidir (Evly. Ansl., 8. cilt, s: 339).

Niyazi-i Mısri: Mehmet Niyazi, 1617 yılında Malatya'da doğmuştur. Babası (Ali Çelebi) Nakşibendiyye yoluna mensuptu. Diyarbakır ve Mardin de mantık ve kelam okudu. Bursa'da yaşadı ve 1508'de vefat etti. Türkçe, Arapça ve Farsça divan sahibidir (Evly. Ansl., 9. cilt, s: 323).

Odman (Otman) Baba: Otman Baba, XV. Yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, Anadolu ve Balkanların fethine katılmış bir alperendir (Koca, 2002: 11).

Satuk Buğra Han: Abdülkerim Satuk Buğra Han, Karahanlı Devletinin ilk Müslüman Türk hükümdarıdır. Ömrünü İslamiyet'i yaymakla geçirmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 955 yılında vefat etti (Evly. Ansl., 1992, 10. cilt, s: 194).

Sultan Abdülhamit Han II: Osmanlı padişahlarının Otuz dördüncüsüdür. Sultan Abdulmecit'in oğlu olan Abdulhamit Han, 1842 yılında doğdu. 1918 yılında vefat etti. Osmanlı Devletinin en sıkıntılı zamanında padişahlık yapmıştır (Topbaş, 1999: 213).

Sultan II. Mahmut: Otuzuncu Osmanlı padişahıdır. I. Abdülhamit'in oğludur. 1785 yılında İstanbul'da doğdu. 1839 yılında vefat etti. Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen yenileşme, Batıya açılma hareketlerinin başlatıcısıdır. Bestekar olarak Türk musikisi kaynaklarına girmiştir (Topbaş, 1999: 157).

Sırrı-yi Sekatî: Büyük ve ünlü velilerdendir. Bağdât'ta doğdu. 865 yılında vefat etti. Maruf-i Kerhî'den manevi eğitim aldı. Cüneyt-i Bağdadî'nin dayısı ve hocasıdır (Evly. Ansl., 1992, 10. cilt, s: 414).

Şaban-ı Veli: On altıncı yüzyılda yaşamış velilerindendir. Kastamonu ilinin Taşköprü ilçesinde doğdu. Şaban-ı Veli uzun süre Halvetî yolunun büyüklerinden Hayreddin-i Tokadî'nin öğrencisi oldu. Hocasının 1535 yılında Tokadî'nin vefatından sonra halifesi oldu. Şaban-ı Veli, Kastamonu'ya giderek eğitim faaliyetlerine başladı. 1568 yılında vefat etti (Evly. Ansl., 11. cilt, s: 112)

Taptuk Emre: Horasanlıdır. Cengiz Han'ın baskısı nedeniyle Anadolu'ya gelmiştir. 1210- 15 yıllarında doğduğu sanılmaktadır. Yunus Emre'nin manevi öğretmeni ve Hacı Bektaş-ı Veli 'in halifesidir (Topbaş, 1999: 442).

Üftade: Osmanlı padişahlarından Kanunî Sultan Süleyman Han zamanında, Bursa'da yaşayan büyük velilerdendir. 1490 yılında Bursa'da doğdu. İsmi Muhammed olup, babası Manyaslı Mehmet Efendidir. Üftade lakabıyla tanındı. Bursa'nın çeşitli camilerinde müezzin ve imam olarak vazife yaptı. 1581 yılında Bursa'da vefat etti (Evly. Ansl., 12. cilt, s: 84).

Yavuz Sultan Selim: 1470 yılında doğan Beşinci Osmanlı Sultanı, Yavuz Selim, Sultan II. Bayezit' in oğludur. İlim tahsili yaptı. 1520 yılında vefat etti (Topbaş, 1999: 146).

Yıldırım Bayezit: Dördüncü Osmanlı Sultanıdır. Sultan I. Murat'ın oğludur, 1360 yılında doğdu. Ankara Savaşında esir düşen Yıldırım Bayezit üzüntüden hastalanarak 1403 yılında vefat etti (Bursalı, 1993: 435).

Yunus Emre:Türk halk şairlerinin tartışmasız öncüsü Türkçe'yi tüm sadelik ve güzelliğiyle kullanan Yunus Emre, sevgiyi yaşamının felsefesi haline getirmiştir. 1238 yılında doğduğu rivayet edilirse de bu kesin değildir; tıpkı 1320 dolaylarında Eskişehir'de öldüğü yolundaki rivayetlerde olduğu gibi. Anadolu Türkleri arasında çok yayılan tasavvufi halk şiirinin temsilcisi olan Yunus Emre şiirleri aracılığıyla halkı eğitmiştir. (Evly. Ansl., 1992, 12. cilt, s: 226)

3.3. Sonuç

Menkıbe örnekleri incelendiğinde; gönül eğitimcilerinin ahlak eğitimi verirken bireyin kendi başınayken de toplum içindeyken de aynı davranması ve hangi karakter özelliklerini taşıması gerektiğini öğrettikleri tespit edilmiştir. İyi insan olmanın yolu bilmekten ve bildiğini

davranışa dökmekten geçer. Davranışa dönüşmeyen bilginin kişiye bir yararı yoktur. Kişi duygularını, düşüncelerini, davranışlarını dünyadaki varlık amacına uygun duruma getirebildiğinde olgun insan olur. Kişinin kendisini tanımaya çalışması çok önemli ve yüksek bir davranıştır. Kendisini bilen evrenin varoluş nedenini de bilecektir. Kendini tanıyan kişi, sosyal ilişkilerinde sağlıklı sınırlar koyabilecektir. Kendisine yapılmasını istemediği hiçbir davranışı başkalarına da yapmayacaktır. Kendisini bilen özgüven sahibi olacaktır. (Tarhan, 2003: 33) Kendisiyle ve toplumla barışık olacaktır.

Ele alınan menkıbelerin değerlendirilmesinden halka olumlu davranış kazandırmak için şu ilkelerin kullanıldığı tespit edilmiştir:

Bilgiler bireyin yaşına, eğitim durumuna, sosyal durumuna ve gereksinimine göre verilmiştir.

Zararlı alışkanlıklar yavaş yavaş –nedeni sabırla anlatılarak– bırakılmıştır. Tekrar tekrar öğüt verilerek yanlış davranışların düzeltilip olumlu davranışların alışkanlık hâline getirilmesine çalışılmıştır.

Hiç kimse yoksulluğundan, bilgisizliğinden , sosyal durumundan, renginden, ırkından dolayı dışlanmamış hatta incitilmemiştir. Yaratana duyulan sevgiden dolayı yaratılmış bütün canlılara şefkatle davranılmıştır.

Öğrencilerine her yaptıkları davranışın ilahî gözler tarafından gözetlendiğini bu nedenle bütün davranışlarının edep ölçüleri içinde olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Hiç kimsenin kusuru toplum içinde açıkça yüzüne vurulmamıştır. Kusurlar söylenmek istendiğinde gönül erenleri ya kendileri o davranışı sergiliyormuş gibi bir olay anlatarak ya da “aramızda şöyle şöyle..... yapanlar var” diye ortaya konuşmuşlardır.

Gönül erenleri günlük yaşamlarında halka önerdikleri davranışı kendileri de yapmışlardır.

Kendilerine sorulan sorulara kesinlikle kişisel duygu ve düşüncelerini katmadan evrensel ahlak ilkeleri doğrultusunda yanıtlar vermişlerdir.

Yakın çevrelerinde herkesin tanıdığı güzel ahlaklı kişilerin davranışlarını örnek olarak göstermişler, halkı onlar gibi olmaya yönlendirmişlerdir.

Örnek insanlar şahsi kazanımlarını hiçbir zaman gündeme getirmemişler, diğer insanların ve toplumun kazanımlarını ön planda tutmuşlardır.

Çok tanınan ve sevilen tarihî kişilerin örnek davranışlarını anlatan kısa hikâyeleri, gönül erenleri de başkalarına ait menkıbeleri yaren meclislerinde anlatarak ince, nükteli, özlü bir anlatımla gönüllere güzellik tohumları atmışlardır.

Osmanlılarda kısa hikâye anlatarak dolaylı yoldan eğitim yaygındır. Tabakat geleneği içinde yazılan menâkıpnâmelerin açık hedefi okuyanı ve dinleyeni dolaylı olarak eğitmek, yetiştirmektir. Dolayısıyla tabakat geleneğinin ham maddesi genellikle menkıbelere dayanır. Örnek insanlar, öğrencilerindeki olumsuz davranışları yaşanmış bir hikâye anlatımı yoluyla dolaylı olarak veya kendi davranışlarıyla ideal davranışı sergileyerek düzeltme yoluna gitmişlerdir.

3.4. Öğretmenlere öneriler:

Türk millî eğitimin amaçları sayılırken “ahlaki, manevi değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip kişiler yetiştirmek”ten bahsedilmektedir. Bu genel amacın ders programları ile soyut hâle geldiğini görmekteyiz. Üzerinde durulması gereken konu, bu temel insani değerler ve davranışlar yetişen yeni nesle hangi araçlar kullanılarak en etkili biçimde kazandırılacağıdır. Üzerinde çalıştığımız menkıbelerin bu amacı gerçekleştirmede kullanılabilecek araçlardan biri olması mümkündür.

“Türk Milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren... Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere... insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” (1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu)

Kanunda yer alan bu amaç 2003 yılından itibaren Talim terbiye Kurulu tarafından yenilenen ilköğretim Türkçe ve Sosyal Bilgiler Ders Programlarında ise ifadesini şöyle bulmaktadır:

Türkçe Dersi Öğretim Programında: Millî Eğitimin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak öğrencilerin “Millî ve manevî değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır” (Program Kitabı, 2004: 4).

Türkçe öğretim programında ulaşılması gereken temel becerilerden biri de “millî, manevî evrensel değerlere duyarlı olma” dır. (Program Kitabı, 2004: 5).

İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında: Programı oluşturan temel öğeler; beceriler, kavramlar, değerler ve genel amaçlardır. (Program Kitabı, 2004: 47). Programın temel yaklaşımı “Millî kimliği merkeze alarak, evrensel değerlerin benimsenmesine önem verir” (Program Kitabı, 2004: 46).

“Öğretim, kılavuzluk ve örnek olma yolları ile alışkanlıklar, tutumlar, törel değerler ve ülküler geliştirmek, törel kararların verileceği ortamı hazırlamak, belli bir ahlak düzenine uygun karakter geliştirme amacını güder” (Öncül, 2000: 574).

Ülkemizde yegane eğitim ve öğretim kurumu olan okulun bu amaca ulaşmada rolünün ne kadar önemli olduğu açıktır.

Bireylerde var olan tutum, inanç ve değerler sistemi değişmeye oldukça dirençli olmakla birlikte, geçirilen değişik yaşantılar ve inançlar değerler sisteminde değişikliğe yol açabilir. Bir bireye yeni bir davranış kazandırmak istenilmeyen bir davranışı değiştirmekten daha kolaydır. Eğitim ne kadar erken yaşta başlarsa yararı o kadar fazla olur. Önemli olan yapılan eğitimin, kazandırılan değerlerin bireyin karakterinin bir parçası olmasını sağlamaktır. Ancak ilköğretimin ilk kademesinde, somut işlemler döneminde (Gelenek Öncesi Ahlak Düzeyi) bulunan öğrencilerin olaylar ve olgular arasında soyut ve mantıksal bağlantılar kurmakta yetersizlikleri vardır. Bunun sonucunda da, çevrelerindeki kişilerden edindikleri kendilerinde var olan değer yargıları ve inançlar ile dış dünyadaki gerçekler arasında farklılıklar olabileceğini kavramada güçlük çekerler. Öğrencileri gerçeği test edebilecekleri değişik yaşantılarla karşı karşıya getirmek, onların bağımsız olarak kendi değerler sistemini gerçeğe uygun bir biçimde oluşturmalarına yardımcı olacaktır.

Sosyal derslerde, rehberlik saatlerinde özellikle Türkçe, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler, Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde yapılan tartışmalar öğrencilerin değişik değer

yargılarını ve inançlarını fark etmelerine yardımcı olacaktır. Bu amaçla ilköğretim döneminden başlayarak dergi öğretmen kılavuz kitapları ve çalışma kitaplarında öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun menkıbe örneklerine yer verilerek onların millî değerler sistemimizi benimsemelerine, ahlak gelişimlerine katkıda bulunulabilir. Konuyla ilgili tartışmalar açılıp öğrencilerin istedik davranışları kazanmaları daha kalıcı ve kolay hâle getirilebilir. Ayrıca menkıbelerdeki estetik ve edebî güzelliklerin sezdirilmesi öğrencilerin sanat ve edebî zevklerini de geliştirecektir.

Soyut işlemleri henüz gerçekleştiremeyen öğrenciler, yetişkinler tarafından kendilerine öğretilmek istenen ahlaki ilkeleri ve değerleri gerçek anlamları ile kavramakta güçlük çekerler. İlköğretimin ilk sınıflarındaki çocuklar, soyut ilke ve değerleri kavrayabilmeleri için onları gözlerinde canlandırabilmelidirler. “İnsanlar dürüst olmalı, yalan söylememeli, başkalarına yardımcı olmalı, nazik ve saygılı davranmalı” gibi öğütler çocuklarda davranış değişikliğinin ortaya çıkması için yeterli olmamaktadır. Çocukların soyut ahlaki değer ve ilkeleri kavrayabilmeleri için onların varlığında ya da yokluğunda karşılaşılabilecekleri durumları gözlerinde canlandırabilmeleri gerekir. Yani soyut durumlar yaşamlarında karşılaşılabilecekleri bir örnekle anlatılmalıdır. Ahlaki değerler de soyut kavramlardır.

Bu durumda menkıbeler verdikleri mesaja sadık kalınarak senaryo haline getirilerek kısa filmler yapılabilir. Bu senaryolar okulların tiyatro kulüpleri tarafından da sahnelenebilir. Böylece daha çok öğrenciye ulaşılarak tiyatronun eğlendirici, dinlendirici ve eğitici işlevlerinden de yararlanılmış olur. Ayrıca öğrencilerin ahlaki davranışları kavramaları daha kolay, etkili ve kalıcı olur.

Okul öncesi dönemindeki 4-7 yaş arasındaki çocuklar için de menkıbeler eğitici araç olarak kullanılabilir. Ders verme, belli kuralları benimsetme, büyükleri sözünü dinleme, olumlu alışkanlıklar kazandırma gibi konularda menkıbelerden yararlanılabilir. Bu yaştaki çocukların ahlaki gelişimleri gelenek öncesi düzeydedir. Onlar için büyüklerin sözünden çıkmamak, kurallara uymak, davranışlarının büyükler tarafından kabul görmesi ve davranışlarının ödüllendirilmesi önemlidir. Bu yaşlardaki çocuklar için menkıbelerin dili sadeleştirilerek, olaylar günümüze uyarlanarak çizgi film yapılabilir. Menkıbelerde geçen ancak günümüzde yaşamayan kavram ve kurumların yerine onların algılayabilecekleri

günümüzde yaşayan kavram ve kurumlar konmalıdır. Örneğin günümüzde yaşamayan “şehzade” kavramını küçük çocukların anlamaları zordur.

Ders içi etkinlik olarak yapılabilecek bir örnek olarak, aşağıdaki menkıbenin anlatılması, ana düşüncesinin bulunması ve yanlış ve doğru davranışların değerlendirilmesi sonunda ideal davranışın bulunması ve bu tür davranışların sebep olabileceği en kötü sonucun sınıfta tartışılması “başkalarına nazik davranmalı ve saygılı olmalıyız” öğüdünün içini dolduracaktır. Ayrıca “hoşgörü” nün de çok erdemli bir davranış olduğunu sezdirecektir.

Örnek Menkıbe

Ali Sakafi’nin kuşbazlık yapan bir komşusu vardır. Dama konan güvercinlere taş atan komşusunun attığı taş Ali Sakafi’ nin alınına isabet eder ve alınından yüzüne doğru kan akmaya başlar, Sakafi’nin öğrencileri buna sevinirler ve “Öğretmenimiz yarın gider şehrin hâkimine şikayet eder biz de onun sıkıntısından kurtuluruz” diye akıllarından geçirirler. Ama o hizmetçisini çağırır ve ona:

-Şu bostana git ve bir çubuk yap ve getir, der. Hizmetçi çubuğu getirince de:

-Şimdi bu çubuğu kuşbaza götür de güvercinleri taş atarak değil de bu çubukla uçursun, der.

Böyle küçük öyküleri sınıf içinde ele alarak tartışmak, bu arada olayların farklı boyutlarına dikkat çekmek, öğrencilerin olayları değişik boyutlarıyla incelemelerini kolaylaştırabilecektir. Öğretmenin hiçbir öğrenciyi küçük düşürmeden dolaylı olarak yaptığı rehberlik, öğrencilerin olayların nedenlerini yansız ve gerçeğe uygun olarak görmelerinde onlara yardımcı olacaktır.

“Sosyal ve ahlaki davranışları öğrenmenin bir yolu da, başkalarının davranışlarını gözleyerek model alma yoluyla o davranışları kişinin kendi davranış dağarcığına katmasıdır” (Erden ve Akman, 2005: 125). Öğrencilerin öğretmenlerinin davranışlarını kendilerine model olarak seçtikleri bilinmektedir. Henüz okul çağına gelmemiş çocuklar da en yakın çevrelerinde bulunan kişileri ve anne- babalarını model alırlar. “Çoğunlukla çocuk model aldığı kişinin davranışını benimser ve yapar. Çocuk başkalarının yaptıkları davranışlar sonunda iyi şeyler elde ettiğini ya da kötü sonuçlara ulaştığını görür. Böylece çocuk iyi sonuca götüren davranışı yapmayı öğrenir” (Güngör, 1997: 44). Sosyal ve ahlaki olaylardaki

neden-sonuç ilişkilerini gelenek sonrası düzeyde ele alabilen ve bunu öğrencilerine aktarabilen bir öğretmenin tutumu, özellikle ergenlik dönemindeki öğrencilere yol gösterici olacaktır. Soyut İşlemler Dönemindeki (Geleneksel Ahlak Düzeyi) ergenlerin toplumdaki ünlü kişilerle özdeşim kurdukları, davranışlarını bu kişilere benzetmeye çalıştıkları sıkça görülür. Yoğun şiddet içeren filmler ve kahramanları gençler arasında kurulan gruplarda lider konumunda olmayı özendirmektedir. Genç eğer eleştirel bir bakış açısı ve değerlendirme kazanmamışsa yanlış doğrudan ayıramayacaktır. Lideri olduğu grupta hakimiyetini sözel ya da fiziksel şiddet içeren davranışlar göstererek koruyacak veya sürdürecektir. Liderlik özellikleri taşıyan gençlere tarihimizde lider olup çevresindeki kişileri kendisine sadece sevgi bağıyla bağlamış olgun ve güzel ahlaklı tarihî şahsiyetlerin menkıbeleri anlatılıp çevrelerindeki kişilerin neden bu kişileri sevdikleri sınıfta tartışılmalıdır. İnsanları bir arada tutan en güçlü bağın sevgi olduğu öğrencilere vurgulanmalıdır.

Örnek Menkıbe:

Seyyit Battalgazi yiğitleriyle birlikte bir köye gider. Köyde onu başka birine benzettikleri için eziyet ederler. Eziyet görmesine rağmen kılıcına davranmaz. Onu harami sanırlar. “Rum memleketinden aldığın mallar nerede?” diye sorarlar. Battalgazi “Ben ömrümde mal toplamadım. Savaşlarda elime geçen malları ise talebelerle, yoksullar arasında paylaştırdım. Ben soyum gibi asla mal kabul etmedim.” der (Dedes, 1996: 551).

Yukarıdaki menkıbeyi öğrencilere anlatan öğretmen öğrencilerden menkıbeyi yorumlamalarını istemelidir. Söz isteyen tüm öğrencilerin görüşlerine önem vermeli öğrencilerin birbirlerinin düşüncelerinin yanlışlığını ancak düşünceyle çürütmelerinin erdemli bir davranış olduğu görüşü savunulmalıdır. Şiddetin düşünceyi düşünceyle çürütmeye gücü yetmeyen aciz insanların davranışı olduğu belirtilmelidir. Battalgazi’ nin asırlar boyu unutulmamasının ve yiğitlerinin onunla beraber gazadan gazaya koşmasının nedenlerini öğrencilerle birlikte bulmalıdır. Menkıbenin değerlendirilmesine örnek olabilecek sorular:

- Battalgazi neden kendine eziyet edenlere sabır göstermiştir?
- Savaşlarda eline geçen malları yoksullara dağıtmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Siz Battalgazi’nin yerinde olsanız nasıl davranırdınız?

- Tarihimizde Battalgazi'nin davranışlarına benzeyen davranış gösteren kişiler biliyor musunuz.
- Bir liderde olması gereken nitelikler nelerdir?

Ülkemizde mesleki eğitim veren çıraklık eğitim merkezlerinde eğitim gören öğrenciler için de diğer değerlerin yanında iyi meslek erbabı olmalarının önemini ve gereğini kavramalarına yönelik menkıbeler anlatılarak uygun sorularla işlenebilir. Veli kimliğinin yanında aynı zamanda bir ahi olan Hacı Bektaş-ı Veli' ye ait menkıbeler özellikle meslek ahlakını vurgulamaktadır.

94. sayfada, menkıbeler verdikleri mesajlar doğrultusunda, değerlendirildikleri ahlaki değer ve davranış başlığının karşısına tezin III. bölümde verilen numaralarıyla tabloya işlenmiştir. Hangi ahlaki gelişim dönemindeki bireylerin hangi menkıbelerden yararlanabileceği hususunda ahlaki gelişim düzeyleri ve basamakları dikkate alınmıştır. Genellikle bir menkıbede birçok ahlaki davranışa ve değere örnek olabilecek mesaj bulunmaktadır. Bu nedenle menkıbelerin belli değer ve davranışlar başlığı altında gruplandırılması değişmez bir çerçeve değildir.

Gelenek Üstü Ahlak Düzeyindeki bireyler için menkıbe örneklerine çok az yer verilmiştir. Çünkü bu düzeydeki bireyler ahlaki gelişimlerini tamamlamış olgun ahlaki karakter haline getirmişlerdir.

3.5. Ahlaki Gelişim Düzeylerine Göre Bireylere Kazandırılacak Değerlere Uygun

Menkıbeler Tablosu

Ahlaki Değer ve Davranış Başlıkları	Gelenek Öncesi Ahlak Düzeyi		Geleneksel Ahlak Düzeyi		Gelenek Üstü Ahlak Düzeyi	
	I.Basamak 4-7 yaş	II.Basamak 7-10 yaş	I.Basamak 10-13 yaş	II.Basamak 13 +.....	I.Basamak	II.Basamak
Açgözlülük	1	1	1	1	1	
Adalet			2	2	2	
Alçak Gönüllülük			3, 4, 6	3, 4, 6	3, 4, 6	
Anne Hakkı		7	7	7	7	
Arkadaş, Dost seçimi				8, 36	8, 36	
Başkasına Değer Verme		9	9, 10, 11	9, 10, 11	9, 10, 11	
Birlik,Beraberlik			12	12	12	
Cinsel Kimlik Sapması	13	13	13	13	13	
Cömertlik			14	14	14	
Çalışkanlık (Meslek Ahlakı)		15	15	15	15	
Diğergamlık			16	16	16	
Doğal Çevreye Duyarlılık	17, 18	17, 18	17, 18	17, 18	17, 18	
Doğruluk			19	19	19	
Dürüstlük		21, 23	2,20,21, 3,25	2,20,21, 22,23,24,25	2,20,21,22,23 24,25,26,27,28	
Erken Yaşta Eğitim			29	29	29	
El Emeginin, Alın Terinin Önemi		30,31,32	30,31,32	30,31,32	30,31,32	
Eşitlik		33	33	33	33	
Görünüşe Aldanmama		70	70	34,70	34,70	
Güzel Ahlak			35,36	35,36	35,36	
Hak			2,37,38, 39,40	2,37,38, 39,40	2,37,38 39,40	
Hatayı Kabullenme			41	41	41	
Hayvan Sevgisi (Yaratılanı Sevmek)	42	42	42,43	42,43	42,43	
Helal Kazancın Önemi		30,31,32,44	30,31,32,44	30,31,32,44	30,31,32,44	
Hoşgörü	45	45	45	45,46,47	45,46,47	
Kadına Değer Verme			48	48	48	
Kalp Kırmamak			49	49	49	
Kibir (Büyükleme)			50	50	50	
Konukseverlik			52	51,52,53	51,52,53	
Kurallara Uymak				54,57	54,57	
Merhamet (Acıma, Kıyamama)		55,16	55,16	55,16	55,16	
Nezaket	21	56,4,10,21	4,10,21, 56,63	4,10,21 56,63	4,10,21 56,63	
Olumlu Duygunun Önemi		60	59,60,61,62	59,60,61,62	59,60,61,62	59,60,61,62
Saygı		57	57,63	57,63	57,63	
Sevgi Bağı Oluşturma	64,65	64,65	64,65	64,65	64,65	
Tokgözlülük				66,67	66,67	
Vatanseverlik						68
Yardımseverlik		68	56,68	56,68	56,68	
Yürek Güzelliğinin Önemi		70	70	70	70	

SÖZLÜK

Abdal: Bektaşî ereni.

Ahi: Ahilik ocağından olan kimse. Kardeş, cömert.

Algı: Bir şeye dikkati yöneltmek o şeyin bilincine varma, idrak.

Alp: Yiğit, kahraman.

Arkaik: Eski çağlardan kalma.

Beceri: 1) Elinden iş gelme durumu, ustalık, maharet. 2) Kişinin yatkınlık ve öğrenime bağlı olarak bir işi başarma ve bir işlemi amaca uygun olarak sonuçlandırma yeteneği, maharet. 3) Vücudun, yapılması güç alıştırmalara yatkın olması durumu.

Bî ilaç: Hiçbir şey yemeden. (aç bîlaç deyiminin içinde geçer.)

Bilişsel: Bilişle ilgili, zekânın işleyişiyle ilgili.

Bre: Ey, hey" anlamında kullanılan bir seslenme sözü. "Be" yerine kullanılan bir seslenme sözü. "Vay" anlamında şaşma bildiren bir seslenme sözü. Şaşkınlık, coşku anlatan bir seslenme sözü.

Çakşırılı: 1)Çakşır giymiş. 2) Ayakları tüylü, paçalı (kuş).

Değer: 1)Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. 2)Yüksek ve yararlı nitelik,ahlâkî davranış.

Defterdar: Bir ilin para işlerini yöneten en üst düzeydeki görevli. Osmanlılarda maliye işlerinin en yüksek yetkilisi veya illerde maliye işleriyle uğraşan görevli.

Destmal: Mendil.

Divit: Hakkadaki mürekkebe batırılarak yazı yazmaya yarayan ve değişik uçları olan bir tür kalem.

Empati: Duygudaşlık.

Elleri yumuk olmak: Cimrilik.

Eleştirel Dinleme : Dinleme sürecinde konuşmacının görüşlerinin içine girmek ve düşünceler zincirini izlemek için görüş alışverişinde bulunmak. Konuşmacının görüşlerinin olgularla destekleyip desteklemediğinin farkında alma.

Eleştirel Düşünme: Özel bir düşünce alanına ya da biçimine ilişkin kusursuz düşünceyi ortaya çıkaran disiplinli ve öz denetimli düşünme biçimi.

Eleştirel Okuma: Güçlü bir şüphecilikle okuma, eleştirel okuyucular okurken kendilerine sorular sorarlar, metnin yazılma nedenini, düşüncelerin tutarlılığını, kaynakların sağlamlığını sorgularlar.

Ergenlik : Cinsel organların fizyolojik gelişmesiyle başlayan, bülüğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem, yeni yetmelik.

Evrak: kağıtlar, bir konuyla ilgili belgeler.

Felsefe: Varlığın ve bilginin bilimsel olarak araştırılması. 2) Bir bilimin veya bilgi alanının temelini oluşturan ilkeler bütünü. 3) Bir filozofun, bir felsefe okulunun, bir çağın öğretisi.

4) Dünya görüşü. 5) Bir konuda soyut düşünüş.

Formülasyon: Bir kuralın ya da olgunun simgelerle açıklanmış hali.

Görsel medya: Görme duyusuna hitap eden yayınlar. (Ör: Televizyon)

Güzide: Seçkin, seçilmiş.

Halef: Birinin ardından gelip onun yerine geçen kimse.

Halvet: Issız yerde yalnız kalma.

Harami: Hırsız.

Hiyerarşik: Hiyerarşiye özgü, sıralı.

Hünkâr: Padişâh, sultan, hükümdar.

İçselleştirmek : Özümsemek.

İnformal: Belli bir plana.programa ve düzene bağlı olmaksızın yapılan iş.

İstendik: İstenilen yönde,isteğe uygun olarak.

İstif: Eşya veya başka nesnelerin düzgün bir biçimde üst üste konulmasıyla oluşan yığın. Kereste, tahta vb. ağaç ürünlerini kurutmak veya bekletmek amacı ile belirli düzenlerde üst üste dizerek yapılan yığın.

Kabbalizm: Yahudilikte tasavvuf anlayışı.

Karakter: 1)Ayırt edici nitelik. 2)Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik, öz yapı, ıra, seciye. Bir kimsenin veya bir insan grubunun tutumu, duygulanma ve davranış biçimi: 3)Üstün, özellik: Basımda harf türü. Bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse. Bireyin kendi kendisine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü.

Kazasker: İlmiye sınıfının yüksek derecesinde bulunan devlet görevlisi.

Kimlik:Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle,birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, hüviyet. Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü.

Kişilik: 1) Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet.

2) İnsanlara yakışacak durum ve davranış. Bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği

alışkanlıkların ve davranışların bütünü. 3) Herhangi bir kişi için, herhangi bir kişiye yetecek

miktarda olan.

Kuşbaz: Süs kuşları yetiştiren kuş meraklısı. Padişahların av kuşlarını yetiştiren görevli.

Kozmik: Evrenle ve onun düzeniyle ilgili.

Lâ mekan: 1) Belli bir yeri, mekanı olmaya (Allah'ın sıfatlarından.) 2) yersiz, evsiz, yurtsuz

Ma'rifet : Bilme, biliş (Allah'ı)

Meddah: Birini öven sözler söyleyen kişi.

Norm: Kural olarak benimsenmiş, yerleşmiş ilke veya kanuna uygun durum.

Özdeşim: İnsanın kendisini, genellikle beğendiği bir kişi ya da kümenin bulunduğu sınıftan sayması.

Pragmatik: Yararcı.

Psikoloji: 1) Bir grubu, bir bireyi belirleyen hareket etme, düşünme, duygulanma biçimlerinin bütünü, ruhsal. 2) Herhangi bir edebiyat ürününde, kişilerin kişiliklerini belirleyen duyuş, düşünüş, davranış biçimi.

Psikososyal: Toplum içinde görülen davranış.

Spesifik: Bir türün, bir olayın karakteristik yönünü veren.

Şahnebat: Keçiboynuzu.

Şehzade: Padişahların ve oğullarının erkek çocuklarına verilen san.

Tabakat: 1) tabakalar, katmanlar. 2) Menâkıpnâmelerin yazılmadığı dönemlerde içinde menkıbelerin de yer aldığı tezkire tarzı yazılmış eserler.

Teoloji: Tanrı bilimi.

Teorisyen: Kuramcı.

Yaşantı: Yaşanılardan, görülenlerden, duyulanlardan, edinilenlerden sonra kişide kalan şey, hayat tecrübesi. Yaşanılan bir an, hayatın bir bölümü. Hayat tarzı, içinde yaşanılan şartların tümü, hayat.

KAYNAKÇA

AKARSU, Kamil. (2000). **Bektaşilik Tetkikleri**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

AKYÜZ, Yahya. (1989). **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

AŞKAR, Mustafa. (2001). **Tasavvuf Tarihi Literatürü**. Ankara: Dösım.

AŞKAR, Mustafa. (2004). **Menâkıb-ı Velîyatı'n- Nisa**. Ankara: İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Dergisi, Temmuz Sayısı.

ATTAR, Feridüddin. (1984). **Tezkiretü'l Evliya**. (Çev: Süleyman ULUDAĞ). İstanbul: İlim ve Kültür Yayıncılık.

AYNÎ, Mehmet Ali. (1939). **Türk Ahlakçıları**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

AYVAZOĞLU, Beşir. (1982). **Aşk Estetiği**. Ankara: Ötüken Yayınları.

AYVAZOĞLU, Beşir. (1993). **İslam Estetiği ve İnsan**. İstanbul: Çağ Yayınları.

BAŞARAN, İbrahim Ethem. (1978). **Eğitime Giriş**. Ankara: Bımaş Yayınları.

BAYRAM, Mikail. (Tarih yok.) **Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadi Dervişler**. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

BORATAV, Pertev Naîf. (2003). **Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı**. İstanbul: Gerçek Yayınları.

BOZDAĞ, Muhammed. (2003). **Ruhsal Zeka**. İstanbul: Nesil Yayınları.

BURSALI, Mustafa Necati. (1993). **İstanbul ve Anadolu Erenleri**. İstanbul: Çelik Yayınları.

Camî, Molla. (1998). **Nefahatü'l Üns**. (Çev.Lamî Çelebi), İstanbul: Marifet Yayınları.

CANAN, İbrahim. (1997). **Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye**. İstanbul: Tuğra Neşriyat.

CANAN, İbrahim. (Tarih yok). **Hadis Ansiklopedisi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

CEBECİOĞLU, Ethem. (1998). **Hacı Bayram-ı Veli**. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi.

CEMİLOĞLU, Mustafa. (2003). **Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi**. İstanbul: Alfa Yayınları.

ÇİFTÇİ, Fazıl. (2004). **Şaban-ı Veli Menâkıbı**. Kastamonu: Hazreti Pir Şaban-ı Veli Vakfı.

ÇİFTÇİ, Nermin. (2003). **Kohlberg' in Bilişsel Ahlak Gelişim Teorisi**. İstanbul: Değerler Eğitim Dergisi. Ocak Sayısı

DEDES, Yorgos. (1996). **Battalname**. Amerika Birleşik Devletleri: Harward Üniversitesi.

DEVELLİOĞLU, Ferit. (2002). **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

EFLAKİ, Ahmet. (1973). **Ariflerin Menkıbeleri**. (Çev.Tahsin Yazıcı),İstanbul. Milli Eğitim Bakanlığı.

EKŞİ, Halil. (2003). **Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım**. İstanbul: Değerler Eğitim Dergisi, Ocak Sayısı.

ELÇİN, Şükrü. (1986). **Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ENDERUNLU ÂLİ BEY. (2004). **Hidayetü'l Veli Fi Vâridâtı Kuşadalı**. Ankara: İmaj Yayınları.

EREN, Hasan ve Diğerleri. (1988) .**Türkçe Sözlük. II Cilt.** Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,Türk Dil Kurumu.

Erdem, AHMET. Tarih yok). **Amiş Efendi'nin Kelâmı Âlilerinden.** Ankara: İmge Yayıncılık.

ERDEN, Münire-AKMAN, Yasemin. (2005). **Gelişim ve Öğrenme.** İstanbul: Remzi Kitabevi

ERGÜN, Mustafa. (1998). **Yunus Emre'de Tasavvuf ve Eğitim.** Ankara: Ocak Yayınları.

Evlialar Ansiklopedisi. (1992). İstanbul: İhlas Gazetecilik ve Yayıncılık.

GÖLPINARLI, Abdalbaki. (1995). **Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli.** Ankara: İnkılâp Yayınları.

GÜNEŞ, Mustafa. (2003). **Menâkıb-ı Eşrefzade Bursalı Mehmed Veliyyüddin.** Ankara: Bizim Büro.

GÜNGÖR, Erol. (1997). **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak.** Ankara: Ötüken Yayınları

GÜZEL, Abdurrahman. (1999). **Kaygusuz Abdal Menâkıbı.** Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman-TORUN, Ali. (2004). **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı.** Ankara: Akçağ Yayınları.

KABAKLI, Ahmet. (1988). **İnsan-ı Kamil Tipi.** İstanbul: Türk Edebiyatı Dergisi Haziran Sayısı.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. (1979). **İnsan ve İnsanlar.** Ankara: Cem Yayınları.

KAPLAN, Mehmet. (2004). **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar (Tip Tahlilleri).** Ankara: Dergâh Yayınları.

KARAALIOĞLU, Seyit Kemal. (1980). **Edebiyat Sanatı**. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

KARATEKİN, Neriman. (2003). **Türkiye’de Uygulanan Bir Karakter Eğitim Programı**. İstanbul: Değerler Eğitim Dergisi, Ocak Sayısı.

KİTAP YAZMA KOMİSYONU. (2003). **Türk Dili ve Edebiyatı Lise II**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

KOCA, Şevki. (2002). **Od’man Baba Vilayetnamesi,Vilayetname-i Şah-ı Göcek Abdal**. İstanbul: Bektaşî Kültür Derneği.

KOÇ, İbrahim. (2005). **İstanbul’un Manevi Fatihi Akşemseddin**. İstanbul: Elest Yayınevi.

KÖPRÜLÜ, Fuat. (1991). **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**. Ankara: Diyanet Yayınları.

KÜÇÜK, Sezai - MUSLU, Ramazan. (2003). **Akhisarlı Şeyh İsa Menâkıpnâmesi, İbn-i İsa Saruhanî**, Sakarya: Aşıyan Yayınevi.

LEVEND, Agah Sırrı. (1973). **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Aka Kitabevleri.

MEMİŞOĞLU, Erdem. (2004). **Amiş Efendi ve Abdulaziz Mecdi Bey’den Hatıralar**. Ankara: İmaj Yayıncılık.

MUSLU, Ramazan. (2003). **Osmanlılarda Tasavvuf (18 yy)**. İstanbul: İnsan Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar. (1997). **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnâmeler**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÖNCÜL, Remzi. (2000). **Eğitim Bilimleri Sözlüğü**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ÖNGÖREN, Reşat. (2000). **Osmanlılarda Tasavvuf (16.yy)**. İstanbul: İz Yayıncılık.

OCAK, Ahmet Yaşar. (1997). **Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler: Bir Metodoloji Denemesi**. Ankara:Türk Tarih Kurumu.

OCAK, Ahmet Yaşar. (1993). **Alevi ve Bektâşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (6,7 ve 8. Sınıflar). (2005). Taslak Basım. Ankara: MEB

ŞAHİNEL, Semih. (2002). **Eleştirel Düşünme**. Ankara: Pegem Yayıncılık.

TARHAN, Nevzat. (2003). **Mutluluk Psikolojisi**. İstanbul: Timaş Yayınları.

TATCI, Mustafa. (1988). **İstanbul’ da Buharalı Bir Mutasavvıf: Emir Buharî**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TATCI, Mustafa. (1997). **Mansurname**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TATCI, Mustafa. (2002). **Yunus Emre Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

TATCI, Mustafa. (2002). **Menâkıbnâme-yi Hasan Ünsî İbrahim Has**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TATCI, MUSTAFA. (2003). **Mir’atu’l –Aşkın ve Mizan’ul Aşkın**. Ankara: Alperen Yayınları.

TATCI, Mustafa. (2004). **Üsküdarlı Muhammed Nasuhî ve Divanı**. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

TAYŞİ, M. Serhan. (1980). **Lemazat-ı Hulviye**. İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı.

Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6,7 ve 8.sınıflar). (2005). Taslak Basım. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

ULUDAĞ, Süleyman. (2001). **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. (2004). **Aşk Ahlakı**. İstanbul: Dünya Yayınları.

VASSAF, Hüseyin. (1999). **Sefine-yi Evliyâ**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

VEXLIARD, Alexandre. (1984). **İnsan Psikolojisi Üzerine**. İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.

WELLEK, Rene-VARREN, Austin. (2001). **Edebiyat Teorisi**. İzmir: Akademi Kitabevi.

YALÇIN, Alemdar. (2002). **Türkçe Öğretim Yöntemleri**. Ankara: Akçağ Yayınları.

YAKIT, İsmail. (1987). **Türk İslam Düşünürü Mevlana'ya Göre İdeal İnsan**. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

YAKIT, İsmail. (1997). **Batı Düşüncesi Karşısında Mevlâna**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

YAVUZER, Halûk. (1999). **Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

YILMAZ, Hasan. (1991). **Gönül Erleri**. İstanbul: Erkam Yayınları.

YILMAZ, Necdet. (2001). **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf. (17.yy.)** İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

YÜCEER, Hür Mahmut. (2003). **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf. (19.yy.)** İstanbul: İnsan Yayınları.

YÜNAL, Abdurrahman. (1996). **Menâkıbı-ı Üftade**. Bursa: Celvet Yayınları.

